

Osmanlı Devrinde
TRAKYA ÂBİDELERİNDE YAPILAN İMAR ÇALIŞMALARI

Muzaffer Erdoğan

Giriş

Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde olduğu gibi Türk-Trakyası'nın çeşitli bölümleri de tarihsel anıtlar bakımından büyük bir zenginlik göstermektedir. Biz burada bütün bu anıtları eskilik ve değişiklikleri ile birlikte uzun uzadıya anlatmaya girişecek değiliz. Ancak Osmanlı İmparatorluğu yönetimi döneminde vücuda getirilen cami, mescid, türbe, han, kervansaray, köprü ve saire gibi dini, içtimaf ve kültürel mahiyette olan Türk âbideleri üzerindeki yapım ve onarım çabalarını bulabildiğimiz tarihsel belgeler ışığında okuyucularımızın dikkat nazarlarına arz etmeye çalışacağız. Böylelikle 1961 ve 1962 yılları yaz aylarında sayın Prof. Dr. S. Eyice'nin başkanlığında Doğu-Trakya veya Türk-Trakyası'nda Bizanslı ve Osmanlı devri eserlerini araştırmak ve bunları incelemek gayesiyle yapılan bir üniversite öğrenci gurubunun tetkik gezisi sonuçlarına faydalı bir katkıda bulunabileceğimizi ümid ediyoruz. (Bk: Trakya'da Bizans devrine ait eserler, Belleten, sayı: 131, Temmuz 1969). Bu girişimlere başlamadan evvel ise konumuzun iyice aydınlığa kavuşmasını temin düşüncesiyle biraz da adı geçen Doğu-Trakya'nın coğrafi ve tarihî durumunu ana hatlarıyla kısaca belirtmeyi yerinde yapılmış gerekli bir deneme olarak gördüğümüzü söylemeliyiz. Ancak bütün bu çaba ve çalışmaların doğruluk ve yaygınlık dereceleri hakkında ise hiç bir zaman büyük bir iddiamızın bulunmadığını da açıkça belirtmek gerekir.

I

Türk-Trakyası'nın Coğrafi ve Tarihî Durumuna Genel Bir Bakış

Coğrafi bakımdan bahis konusu olan Türk-Trakyası; bugünkü idarî teşkilâta göre Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinin bütünü ile İstanbul vilâyetinin oniki ve Çanakkale ilinin ise iki ilçesini içerisine almış bulunmaktadır. Bu sebeble kapladığı saha; yaklaşık olarak bütün Türkiye'nin yüzde üçünü teşkil etmektedir. 115 Km. olan etrafının büyük bir bölümünü denizler kuşatmış bulunmaktadır. Başka bir deyimle çevresinin yüzde altmış beşini deniz kıyıları ve % 34,9 unu ise kara sınırları kaplamıştır. Trakya'nın kara sınırları; aynı zamanda Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan ile olan siyasî hudutlarını vücuda getirmektedir. Yaklaşık olarak 200 Km. yi bulan Bulgar hududu, Karadeniz sahillerindeki Rezve Deresi ağzından başlamakta ve Kapıkule yakınında Meriç yatağına kayuşmaktadır. Bu noktadan itibaren 204 metrelik Türk-Yunan hududu çevreyi kuşatmaya başlamaktadır. Rezve Deresi ağzından Rumelifeneri'ne kadar Karadeniz kıyıları, Rumelifeneri ile Ahırkapıfeneri arasında İstanbul Boğazı kıyıları, Ahırkapıfeneri ile Gelibolu arasında Marmara kıyıları, Gelibolu ile Seddülbahir arasında ise Çanakkale Boğazı kıyıları ve nihayet Ege denizi kıyıları göze çarpmaktadır. Lozan Andlaşmasına göre çizilen Meriç nehrinin yatağını izleyen Türk-Yunan hududunun batısını teşkil eden Batı-Trakya ise sınırlarımız dışında devam eder. Doğu Trakya ise bunun hudutlarımız dışında kalan kısmıdır. Bütün bunlara rağmen Türkiye'nin Avrupa kıtası üzerindeki parçasını teşkil eden saha, genellikle (Trakya) ünvanını taşımaktadır. Trakya için bazı kaynaklarda (Paşaeli) adı kullanılmışsa da bu isim her nasılsa tutunamamıştır. Bu sonuncu ünvan, Osmanlı İmparatorluğuna ait en önemli bir liva olan (Paşa Livası)na atfen verilmiştir. [Bk. Hâmid Sadi Selen, Paşaeli, *Türk Hukuk ve İktisad mecmuası* İstanbul, 1927. Ayrıca Türk Trakyası'nın coğrafi durumu hususunda daha fazla bilgi almak için *Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisinin* Birinci sayısında yayınlanan (Yusuf Dönmez, *Trakya bitki coğrafyasının Ana Hatları*, 1972, Sh. 216-234) adlı makaleye bakılmalıdır].

Trakya'nın tarihî durumuna gelince: Bilindiği üzere (Trakya) adı bu sahanın kavmlerinden olan Trak'lardan gelir. Balkan yarımadasınının doğu bölümü ile İstanbul'un bulunduğu yerlerin ilk ahalisi Hind-Avrupa aslından olan Trakyalılar idi. Frikyalılar ile Misyalılar ise Anadolu topraklarında yaşıyorlardı. Herodot, Strabon ve bilhassa Bizanslı müellif Dionysios gibi ünlü bazı yazarların eserlerindeki bilgiler; henüz çok kifayetsiz olan arkeolojik kazıların te'kid ettiği tarihî gerçeklerin efsaneden ayrılmasına yaramaktadır. Trakya dilinde bazı kelimelere bağlı efsaneler, genellikle tarihî hakikate uymaktadır. Halic'e dökülen Kâğıthane ve Alibeyköyü deresi'nin birleştiği mahalde yapılan bazı kazılarda efsanenin gerçeklere uygunlu-

ğunu te'kid eden ve Yunan'dan önceki devre ait olan bir takım kalıntılar bulunmuştur. Burası Trakyalıların egemenliği altında idi (Bk: *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul Meddesi).

Ötedenberi Mısırlılar, İbraniler ve Persler gibi bazı büyük doğu milletleri, sınırları içerisinde yaşayan insanları muayyen sınıflara ayırmak teşebbüsünde buldukları bilinir. Bu yolda ilk adımı atmış olanlar arasında Mısırlıları buluyoruz. Bunlar eski bir duvar resmi üzerinde kavmlerin etnik karakterini esas olarak almışlardır. İbraniler Tevrat'ta (72) kadar kavmi belli guruplara ayırmışlar ve bunları Nuh'un oğulları olan Sâm, Hâm ve Yâfes'ten neş'et etmiş olarak göstermişlerdir. Bu liste doğuda Medya'dan Elam'a, batıda İspanya'ya kadar yayılmış olan kavmleri, kuzeyde İskitleri ve bazı Karadeniz kavmlerini, güneyde Mısırlılar, Libyalılar ve Arabları içerisine almaktadır. Bir cihan devleti kurmuş olan Persler de geniş ülkeleri içinde yaşayan kavmleri tasnif ve tasvir etmek isteğinde bulunmuşlardır. Yine bunun gibi kavmlerin ırkî karakterleri, meselâ deri ve saç rengi esas alınabilir. Fakat bu halde beyaz, sarı, siyah ve kırmızı insanlar olmak üzere gayet büyük guruplar elde edilebilir. Bu usûl ilk çağda yaşamış ve renkli tasvirleri pek az olarak zamanımıza kadar gelmiş olan kavmler için sevindirici sonuçlar vermekten uzaktır. Keza antropolojik bakımdan kavmleri kafa taslarına göre bazı guruplara ayırmak mümkündür. Bundan başka kavmleri sınıflandırmak için insanların büyük bir fikir sahası olan (Dil) de esas tutulabilir. Bugün ilk çağda rol oynamış olan kavmleri; konuştukları dillere göre Sâmîler, Hâmîler, Hind-Avrupalılar ve Aziyanikler diye dört büyük guruba ayırabiliriz. Sâmîlerin tarihî çağlarda işgal ettikleri bölgeler; bütün Arabistan yarımadası, Filistin ve Suriye ve Dicle ile Fırat mıntakaları idi. Hâmî diller Sâmî dilleri ile dikkate değer benzerlikler göstermektedir. Bilindiği üzere Hâmîler Mısırlılar ile Libyalılar ve Becalardan mürekkep bulunmaktadır. Ârîlerin yahut Hind-Avrupalıların hangi ülkeden çıkmış oldukları bugün kesinlikle bilinmemektedir. İlk Ârîlerin Ural dağlarının geniş bozkırlarında oturmuş olmaları çok muhtemeldir. Buradan bir kolun batıya yani Avrupaya, diğer bir kolun ise güneye ve güney batıya yani Hindistan ve İran'a gittikleri bilinmektedir. Bunlardan Avrupa Ârîleri Frikler, Traklar, İlliryalar, Ermeniler; Yunanlılar, İtaliyalar, Keltler, Cermenler, Baltık kavmleri ve Slavlardan teşekkül etmektedir. Asya Ârîleri ise Hindliler ve İranlılardan ibaret bulunmaktadır. Aziyaniklerden ilk çağda Önasya'da yaşamış ve iltisakî bir dil konuşmuş olan kavmler anlaşılmaktadır. Başlıcaları kısaca Sümerler, Elamlılar, Gutiler, Kasitler, Hurriler, Urartular, Protohititler ve Hititler, Luviler kastedilmektedir. Bu itibarla yukarıda bir parça temas ettiğimiz vechile Doğu-Trakya'da yaşamış olan Trakların eski devirlerde Avrupa'ya geçmiş olan Hind-Avrupaî asıllı ârîlerden bir büyük zümreyi, daha doğrusu bir büyük kolü temsil ettiği söylenebilir. [Bu yolda daha fazla bilgi edinmek için bakınız: A. M. Mansel, *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul, Rıza Koşkun Matbaası, 1945].

Bunun gibi Ârflerin en eskilerinden biri de Pelajlar idi. Ş. Sâmî Beyin vaktiyle beyan ettiği ifadelere göre Pelajlar tarihin zabtedemediği pek eski bir zamanda Orta Asya'dan Avrupa'ya göç ederek Tuna vâdisine vasıl olmuş, bir takımı Balkan Yarım Adasına girmiş, bir kısmı ise Makedonya, İllirya ve çevrelerine dağılmış ve hatta İtalya'ya kadar sokulmuştu. Haddizâtinde Ârî kavmlerin Orta Asya'dan Avrupa'ya hicretlerinden evvel bütün Avrupa'nın olduğu gibi Balkan yarımadasının dahi eski ve aslı ahalisinin kimler bulunmuş olduğu bugün için iyice bilinmemektedir. Pelajlar en evvel Orta Asya'dan Avrupa'ya göç edenlerden biri idi ve Balkan yarımadasını yurt edinerek bu geniş ülkenin içine yayılmışlardı. Bunlar yarımadaanın ve bilhassa güney ve batısının bilinen en eski ahalisi idi. Bu çevrelerde en evvel tarımla uğraşmışlar ve cesim taşlarla büyükçe binalar yapmışlardı. (Bk: *Kamusü'l-â'lâm*, II, 1216 ve 1258; c: III, sh: 2632). Bu yazımızda amacımız Traklar ve Pelajlar üzerinde uzun boylu açıklamalara girişmek olmadığı için haklarında ötedenberi tekrarlanan bilgilerin sadece özetlerini vermekle iktifa ediyoruz. Sonuç olarak Pelajların Traklara zaman bakımından takaddüm ettikleri ve böylece onlara bazı önemli hususlarda kılavuzlukta buldukları bir dereceye kadar söylenebilir.

II

Balkanlarda Türk Trakyası Dışında Kalan Osmanlı Devri Âbidelerinin Yapım ve Onarımları Hakkında Bazı Düşünceler

Türk Trakyası'nın coğrafi ve tarihî durumlarına ait bilgileri böylece özetledikten sonra buradaki belde ve kasabalarımızın Osmanlılar devri eski eserlerini doğrudan doğruya tanıtmamız ve bunların yapım ve onarımları hakkındaki düşüncelerimizi belirtmemiz gerekmektedir. Ancak bu temel hususun daha esaslı bir şekilde kavranabilmesini temin için daha evvel Balkan yarımadasının halen Doğu Trakya sınırları dışarısında kalan Mostar, Elbasan, Köstendil, Aydos, Pravadi, Yanbolu, Çirmen, Eskizağra, Yenice-i vardar, Serez, Üsküp, İştîp, İslimiye, Filibe, Banaluka, İbrail, Yenice-i karasu, Silistre, Cîsr-i Mustafapaşa ve Selânik gibi bölümleri ile Sakız ve Rodos adalarındaki köprü, cami Minber, Minare, Türbe, Han, Hamam, Sed ve Pusideleri gibi bazı Osmanlı devri âbideleriyle kalıntılarını da gözden geçirmenin faydalı olacağı kanısındayız. Bunu ise sütunlarımızın darlığı sebebiyle ilgili bir takım tarihî belgelerin sadece özetlerini vermekle mümkün merteye yerine getirmeye çalışacağız. Bu cümleden olmak üzere tarih sırasına göre ilk olarak Hersek sancağı beyine yazılan 18 Şâ'bân 973 tarihli bir hüküm suretiyle başlamak istiyoruz. Bu hüküm suretinde Mostar köprüsünün inşasında gerekli hisârelerinin bulundurulması istenmiş bulunmaktadır [Ahk. Df. (Bşb. Arş), Ml. Df. Ps, No. 2775,

sh: 1061]. Elbasan kadısına hitaben yazılan evâil-i Muharrem 1063 tarihli başka bir hüküm suretinde Elbasan'da Mahmud Bey köprüsünün onarılması ve rukbe olunması emredilmiştir [Um. Şk. Df. (Bş. An.), No. 2, Sh: 58]. Köstendil kadısına hitaben yazılan evâsıt-ı Zilka'de 1077 tarihli başka bir hüküm suretinde burada harâb olan Sultan Mehmed câmiinin tamiri ciheti bahis konusu edilmektedir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Ar.) No. 6, Sh: 32]. Aydos, Misuri, Pravadi, Hacıoğlupazarı ve havalisi kadılarıyla iş-erlerine yazılan evâsıt-ı Safer 1083 tarihli diğer bir hüküm suretinde görüleceği üzere Aydos ve Pravadi ve çevrelerindeki ırmak ve nehirler üzerinde sağlam keresteden köprüler inşası için hazırlığa geçilmesi gerekli görülmektedir. Yanbolu nâibine yazılan evâsıt-ı Zilka'de 1083 tarihli hüküm suretinde Yanbolu civarında ve Tunca nehri üzerinde Sultan Murad evkafından olan bir köprü'nün bina ve tamiri emredilmiştir [Um. Şk. Ahk. Df. (Baş. Arş.) No. 8, Sh: 587]. Rodos kadısı ile Rodos muhafazasında görevlendirilen paşaya gönderilen evâhir-i Receb 1099 tarihli emirnâmede Rodos'ta Süleymaniye ve İbrahim Paşa camileri ve Sairenin onarımları beyan edilmiş bulunmaktadır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. II, Sh: 279]. Cisrimustafa Paşa nâibine 1100 yılı Cemâziyülâhiresi ortalarında yazılan bir emirnamede Cisrimustafa Paşa ve Çirmen kazalarında bulunan bazı köprülerin durumları gözönüne getirilmekte ve yapılan onarımları bahis konusu edilmektedir [Um. Şk. Akk. Df. (Bş. Aş.) No. 13, Sh: 83]. İslimiye Nâibine gönderilen 1112 yılı sonlarına ait diğer bir hüküm suretinde ise İslimiye civarında Kavaklık mevkiinde ve Tunca nehri üzerinde bulunan bir yere köprü inşası emredilmektedir. [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 33, Sh: 228]. Filibe monlasına hitaben 1114 yılı Saferi ortalarında yazılan bir emirnamede burada Zâl Mahmud Paşa evkafından yeni hanın odalarında ateş yakıldığı haber alındığı, bu yolda gerekli tedbirlere başvurulması lâzım geldiği beyan olunmaktadır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 52, Sh: 92]. Sakız Monlasına hitâb edilen ve 1114 yılı Ramazan ayı ortalarına ait olan başka bir hüküm suretinde Sakız'daki Öküz Mehmed Paşa camii minberinin Mısırlı zâde İbrahim Paşa camiine kaldırılması uygun görüldüğü bildirilmektedir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 37, Sh: 246]. Ayrıca Bk: Müctebâ İlgürel, *Sakız'da Türk Vakıfları, Güney-Doğu Avrupa Dergisi*, I]. Banaluka kadısına hitaben yazılan evâil-i Ca 1121 tarihli bir emirnâmede Banaluka'da Ferhad Paşa camii avlusunda bir türbe inşası hususunda gerekli emir verilmiş bulunmaktadır [Um. Şk. Df. (Bşb. Arş.) No. 53, Sh: 351]. İbrail'de evvelce nâiblikte bulunan Mevlâna Mustafa'ya gönderilen 1126 yılı Ramazan ortalarına ait bir hüküm suretinde İbrail'de Sultan Osman camii'nin yıkılan minaresinin onarılması için teşebbüse geçilmesi emredilmektedir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 80, Sh: 611]. Selânik kadısına evail-i Ra 1142 tarihinde gönderilen bir hüküm suretinde ise Selânik'te zamanla harâb bir duruma gelen Kasımiye Camii'nin vakit kaybetmeden tamir ve termimi istenilmiş ve derhal bu yolda teşebbüse geçilmesi gerekli görülmüştür [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No.

122, Sh: 387]. Selânik Gümrük Eminine yazılan diğer bir hüküm suretinde ise Kasımiye Camii ile Cami-i Atik bahis konusu olmaktadır. Bu belge Evâsıt-ı Ra 1142 tarihlidir. [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 121, Sh: 491]. Cami-i Atik'in Sultan Murad tarafından kiliseden tahvil edildiği bilinmektedir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 120; Sh: 481]. Selânik kadısına 1142 Şevvâli başlarında yazılan başka bir hüküm suretinde ise buradaki Sultan Bâyezid camiinin onarılmasından söz edilmektedir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 120, Sh: 310]. Yine Selânik kadısına evâil-i Safer 1141 tarihinde buradaki Ayasofya camiinin onarımı yolunda talimat verildiği anlaşılmaktadır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 118, Sh: 117. Selânik'teki diğer Osmanlılar devri eski eserleri için bk: A. S. Ünver, *Selânik'te yüz eserimiz hakkında, Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, No. 1]. Nihayet İstanbul Gümrük eminine hitaben yazılan Evâsıt-ı Zilka'de 1176 tarihli bir hüküm suretinde ise Karasu yenicesi kasabasında Mustafa Paşa camiinin onarılması ve kurşun püşidesinin değiştirilmesi için lüzumlu olan kırk tahta kurşunun İstanbul'dan temin edilip gemiye yüklenererek oraya gönderilmesi emredilmiş bulunmaktadır [İstanbul Ahk. Şikâyat Df. Bş. Arş.) No. 118, Sh: 117].

III

Türk Trakyası'ndaki Osmanlı Devri Âbidelerinin Yapım ve Onarımlarına Genel Bir Bakış

Bundan evvelki fasılda Doğu-Trakya'nın bugünkü sınırları dışında kalan muhtelif beldelerle Sakız ve Rodos adalarındaki Osmanlı devri âbidelerinin yapım ve onarımlarına ait tarihî durumlarını kısaca belirtmeye çalışmıştık. Şimdi ise asıl konumuzu teşkil eden mezkûr bölge içerisindeki çeşitli anıtların bu bakımdan gösterdikleri özellikleri belgelerin ışığında aydınlatmaya gayret edeceğiz. Bunu Doğu-Trakya'nın bugünkü hudutları içerisinde kalan Edirne ile Kırklareli ve Tekirdağ illerine göre sıralamayı uygun buluyoruz. Bu bakımdan ilk olarak Edirne yi ele alacağız ve buraya ait yayınlanmamış belgelere göre Osmanlı devri anıtlarının inşa ve tamir işlerini gözden geçireceğiz. Bunun ardınca halen buraya bağlı Uzunköprü, İpsala ve Enez gibi kasabaların kısa tarihçeleri ile birlikte buralardaki Osmanlı devrine ait anıtlarına temas ederek yapım ve onarım hususlarını aksettirmeye çalışacağız. Bunu böylece tamamladıktan sonra Kırklareli ve Tekirdağ illerine ait bazı şehir ve kasabaların aynı esaslar dahilindeki durumlarını yine ilgili belgelere göre belirtmeye önem vereceğiz. Bütün bunları yerine getirirken yegâne dayanağımız tarihî belgeler olduğundan ancak bizce vesikası bulunabilen mahaller bahis konusu ola-

caktır. Bu itibarla Doğu-Trakya'nın elimizde halen belge örnekleri bulunmayan diğer kasaba ve köylerindeki Osmanlı devri âbideleri şimdilik incelemelerimiz dışında kalacaktır. Doğu-Trakya'nın İstanbul iline tâbi olan Çatalca, Silivri, Büyük Çekmece kasabaları ile Çanakkale iline bağlı Gelibolu ilçeleri ise Kırklareli ve Tekirdağ şehir ve kasabaları gözden geçirildikten sonra ele alınacaktır.

İstanbul'u ve dolayısıyla Anadolu'yu ve hatta bütün yakın doğuyu Avrupa'ya bağlayan kadim ana yol üzerindeki Edirne, Osmanlı devletinin Bursa'dan sonraki payitahtı olup imparatorluğun bıraktığı âbideler bakımından büyük bir zenginliğe sahip bulunmaktadır. XIX uncu asırda iki defa Rus istilâsına uğramış, Balkan harbinden sonra bir aralık Bulgaristan'ın, Birinci Cihan Harbini müteakib ise Yunanistan'ın işgali altında kalmıştır. Beldeye büyük bir tarihî çeşitlik kazandıran ve kâfesi genellikle Türk egemenliği devrine ait bulunan âbidelerin en önemlileri daha ziyade Selimiye camii çevresinde toplandığı görülür. Hadriyanus zamanında yapılmış olması muhtemel bulunan Edirne kalesinin Büyük-kule'si ile birlikte diğer kule ve kapıları bıraktıkları hatıralarıyla bugün sadece hafızalarda yaşamaktadır. XIX uncu asır sonlarına kadar bunların korunma ve onarımlarına mümkün mertebe riayet edilmiş, daha sonraları çökme izlerini göstermeleri yüzünden mevcut taşlarının isteklilerine satılması zorunluğunda kalınmıştır. Tarihî kayıtlarda yine bunun gibi Murad Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezid sarayları adlarına rastlanıyorsa da bunların da aynı âkibetlere uğradığı söylenebilir, Kavak Meydanındaki eski sarayın Baltacılar dairesi yerinde Selimiye camii inşa edildikten bir süre sonra Saray-ı Atık Avcu Sultan Mehmed'in kızı Hatice Sultan'a tahsis edilmiştir. Sultan Murad II tarafından inşasına başlanan ve oğlu Mehmed II yönünden yapımına devam edilen Saray-ı Cedid-i Âmire, Kanunî Süleyman zamanında önemli sayılabilecek yeni binalarla genişleme imkânlarına kavuştu. Avcu Sultan Mehmed devrinde ise yeni ilâveler bu sarayın en geniş ve en mamur devresine rastlamaktadır. Saray-ı Cedid-i Âmiré XVIII inci asır başlarından itibaren yeni bir inşâ hamleye şahit oldu. Bunun gibi Hammamî zâde Yusuf Efendinin bina eminliği sırasında da oldukça önemli onarım faaliyetine sahne olduğu söylenebilir. Fetihden önce gerek âbide ve gerekse kasaba olarak çok mahdud sayılabilecek halde iken fetihden sonra gittikçe önemini artırdığı görülen Edirne, XVII inci asır sonlarında en geniş hudutlarına kavuşmuştu. İlk bilinen camilerin kale içinde bulunması ve diğer bazı deliller, şehrin ilk Türk sakinlerinin kale içinden dışarıya çıkmadıklarını bir dereceye kadar gösterebilmektedir. Adı geçen beldenin genişleme hareketlerini, biz bugün çeşitli semtlerin varlığı ile görebiliyoruz. Kale içinde Keçeciler kapısı yolu üzerinde kiliseden bozma Çelebi camii, Edirne'nin ilk cuma namazı kılınan bir mabedi olup Murad I tarafından yeniden genişletilmiş bulunmaktadır. 1752 (H. 1165) depreminde yıkıldıktan sonra tekrar yaptırılmış, fakat XIX uncu asır sonlarında harab olmakla ortadan kalkmıştır. Kale içinde camie ilk çevrilen Kilise camii de Edirne'nin eski camileri arasında zik-

redilmesi gerekir. Bu mabed Fatih Sultan Mehmed yönünden yıktırılmış ve yerine altı kubbeli olarak bir yenisi yaptırılmıştır. Edirne'nin XIV üncü asırdan kalan yeğâne mabedi 1399 (H: 802) tarihinde inşa edilen Yıldırım camiidir. Dördüncü Haçlı Seferi esnasında tahribata uğrayan bir kilise harabesi üzerine yapılan bu mabede (Küpeli Camii) de denilir. Bu ad, Yıldırım Bâyezid'in Küpeli Sultan adındaki bir kızına izafeten verilmiştir. Yıldırım Camiinin yanında bir imaret ile hamam bulunmakta idi. Bu imaret 1878 Rus işgalinden sonra, ne yazık ki ihya edilememiştir. XV inci asrın ilk yarısında büyük âbidelerin yapımına şahit olan Edirne'nin Eski Cami adıyla anılan mabedi 1402 (H: 804) de Emir Süleyman tarafından temeli atılmış, Musa Çelebi zamanında inşaata devam edilmiş ve Çelebi Mehmed zamanında inşası tamamlanmıştır. İçi murabba şeklinde olup dört sütun üzerine istinad etmekte ve dokuz kubbeyi ihtiva eylemektedir. Bir şerefeli küçük minaresi cami ile birlikte inşa edilmiş ve iki şerefeli büyük minaresi sonradan ilâve olunmuştur. Mimarının Konyalı Hacı Alâüddin ve kalfasının ise İbrahim oğlu Ömer olduğu, batıya açılan kapısı üzerinde yazı ile kaydedilmesinden anlaşılmaktadır. Bu camie Mehmed I in emri ile Süleymaniye adı verilmiş, sonraları Ulucami ünvanı uygun görülmüş, daha sonraları da Üç şerefeli cami'in yapımı ile (Cami-i Atik) olarak isimlendirilmiştir. Adı geçen cami 1745 (H.1158) yangınında ve 1752 (H.1165) depreminde büyük hasara uğradığı için Mahmud I yönünden tamir edilmiş bulunmaktadır. Sultan Murad II yönünden 1435 (H: 839) yılında Muradiye mahallesinde Sarayıçi'ne bakan tepede yaptırılmış bulunan Muradiye Camii'nin aslında mevlevihâne olarak tasarlandığı bilinmektedir. Adı geçen mevlevihânenin semahânesinde çıkan bir olay üzerine camie tahvil edilmiştir. Bu camiin çini ile kaplı mihrabı ve duvarlarındaki çiniler Türk sanatının en değerli örneklerinden sayılır. Cami'in minaresi evvelce yeşil kâşi ile kaplı idi. Bu minare 1752 (H: 1165) depreminde yıkıldığından yerine bir başkası inşa edilmiş bulunmaktadır. Edirne camileri arasında bir de Dârülhadis camii vardır. Bu, Edirne'nin Manyas mevkiinde olup Sultan Murad II yönünden hadis öğrenimi için yapılmış bir medrese idi. Sonradan camie tahvil edilmiştir. Kapısı üzerindeki kitâbede 23 şâ'bân 838 tarihi okunmaktadır. Büyük tek kubbeli ve tek minareli bir cami idi. Minare Balkan harbi esnasında vuku bulan bir bombardıman sonucunda tahribata uğramış ve yıkılmış idi. Osmanlı sanatında mümtaz bir yeri olan Üç şerefeli cami ise Murad II yönünden 841 tarihinde yapımına başlanılmış ve 1447 (H: 851) de inşası tamamlanmıştır. Timurtaş Paşa-zâde Elvant Bey nezaretinde inşası tamamlandığı söylenen bu camiin asıl minarının konyalı meflûç bir zat olduğu bazı tarihî kayıtlarda görülmektedir. Adı geçen camie ilk zamanlarda Camii Cedid, Camii kebir denilmiş, fakat sonraları Üçşerefeli Cami ismi ile şöhret bulmuştur. Cami mustatil şeklindedir. Ortasında köşeli sütunlar üzerine istinad eden büyük bir kubbe ile bunun iki tarafında dört orta ve dört küçük kubbe mevcut bulunmaktadır. Sütunlardan bazısı sütunların içine konulmuştur. Mermer döşeli büyük avlusu, Os-

manlı mimarlığında ilk cami haremî olarak kabul edilmektedir. Minarelerinden üç şerefelisi yüksek ve geniş bir tarzda inşa edilmiş olup Osmanlı mimarlığında bunun ilk örneğini teşkil etmektedir. Murad II bu camie inşası sırasında yeni ele geçirilen Sırbistan'daki Karatova gümüş madenlerini vakıf tayin etmiştir. Rüstem Paşa bu madenleri hazineye ve camiin idaresini de Bayezid II vakfına bağlamıştı. Sultan Bâyezid II Tunca kenarındaki camiini tâbhane, dârüşşifa, medrese ve imareti ile birlikte 1488 (H: 893) tarihinde inşa ettirmişti. Bu sıralarda fethedilen Ak-Kerman kalesi hazineleri adı geçen bu tesise harcamıştı. Cami kemersiz ve tek kubbelidir. Birer şerefeli iki uzun minaresi, zarif bir mermeri, somaki direklere istinad eden mahfili çok ün kazanmıştır. Avlusu üç kapılı olup direkler üzerine dayanan yirmi iki kubbesi vardır. Batısında inşa edilen dârüşşifa altı köşeli bir yapıdır. Medrese ise dârüşşifanın önünde olup kubbeli hücreleri ve dershanesi mevcut bulunmaktadır.

XVI ncı yüzyılda Edirne'nin en güzel mimarlık eserlerini Mimar Koca Sinan vücuda getirmiş bulunmaktadır. Vaktiyle Mahmud Paşa tarafından bir zaviye olarak yaptırılan ve Koca Sinan yönünden camie tahvil edilen Taşlık Camii bunların başında sayılması gerekir. Bu cami; yüksek kubbesi ve zarif minaresi ile sanat âleminde büyük bir şöhret kazanmış olmasına rağmen bugün, ne yazık ki, yıkılmıştır. Sinan'ın yapılarından Defterdar ve Şeyhî Çelebi camileri varlıklarını koruyabilmişlerdir. Sinan'ın ölmez eseri olan Selimiye Camii ise uzun zamanlardan beri bütün dünyaya kendisini tanıtabilmek mazhariyetine erişmiştir. Selim II'nin Mimar Sinan'a eski sarayın Baltacılar dairesini teşkil eden yerde inşa ettirdiği cami ile yanındaki medrese, Darülkurra, Darüssıbyan ve muvakkıthane; mütekâmil bir manzûme-i tarihiye vücuda getirmektedir. Koca Sinan Ayasofya kubbesinin yüksekliğinden altı zira daha yüksek ve dört zira kadar daha derin kubbeli olarak inşasına muvaffak olduğu bu âbide ile şöhretini dünya mimarlık âlemine kabul ettirmiştir. Edirneli Dâi'nin manzûme-i tarihiyesinden anlaşılacağı üzere camie 1568-1574 (H: 970-982) tarihleri arasında inşasına başlanılıp bitirilmiştir. Cesim ve yüksek kubbesi sekiz adet örme sütuna dayanmaktadır. Sütunların ekserisi Kapıdağı yarımadası ile Suriye harabeleri yakınlarından, Mora ve Atina civarlarından getirildiği söylenmektedir. Adı geçen camiin dört köşesinde üç şerefeli birer minare göze çarpar. Bu minarelerden bir kısmının içerisinde her şerefeye mahsus ayrı merdivenlerin bulunduğu görülmektedir. Minareler ile camiin muhtelif tarihlerde tamirler gördüğü bilinmektedir. Camiin Darüttedris, darülkurra, darüssıbyan ve muvakkıthane gibi bölümleri, karakteristik özelliklerini yeter derecede korumuş sayılabilirler. Bunlardan birincisi uzun müddet askerî tevkıfhâne olarak kullanılmış olup son zamanlarda eski eserler müzesi ittihaz edilmiştir. Darülkurra ise halen Etnografya müzesi haline getirilmiştir. Edirne'nin belli başlı imaretleri arasına da Mihâl Bey yahut Orta İmarêt ile Fazlullah Paşa imareti yahut dârüssıyâde ve Balaban Paşa, İbrahim Paşa, Evliya Kasım Paşa, Mezid Bey ve Ahi Çelebi imaretleri bulunmaktadır. Edirne;

ötedenberi ilim ve tedris merkezi olduğu için medreseleri çok ve müderrisleri bol idi. En önemlileri Üçşerefeli camiin avlusu içinde Sultan Murad II nin kurduğu Saatli Medrese ile aynı yerde Fatih Sultan Mehmed yönünden yaptırılan Peykli Medrese'dir. Bütün bu medreselerin mimarî durumları Klasik Osmanlı üslûbuna uygun durumda bulunmaktadır. Bunlara gelir temin etmek maksadıyla Edirne'de ayrıca bir takım bedesten ile han ve hamamın inşa edildiği göze çarpmaktadır. Çelebi Sultan Mehmed'in Eskicami'e vakıf olarak yaptırdığı bedesten, bunların ilk örneğini teşkil etmektedir. Yine aynı maksad ve düşünceye dayanarak Sultan Murad II'nin inşa ettirdiği eski bedesten ile Kurşunlu Hanı ve Tahıl Hanını buna ilâve edebiliriz. Murad III tarafından ise Selimiye vakfı olmak üzere Mimar Koca Sinan'a yaptırdığı büyük arasta ile Yemiş hanı bu arada kaydedilmesi gerekir¹. Devlet ricâlinin de bunlara paralel olarak bazı han ve çarşılar yaptırdıklarına şahit olunulmaktadır. Koca Sinan'ın Edirne'de vücuda getirdiği Rüstem Paşa Hanı ile Sokullu Mehmed Paşa namına inşa ettiği Taşhan'da bu arada sayılabilir. XVII inci y.y. başlarında Defterdar Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa yönünden eski Ayşekadın Hanı yerinde yaptırılan han da önemli sayılabilecek derecede değerlidir. Yine Sinan'ın Semiz Ali Paşa adına 1568 (H: 976) yılında inşa ettiği Ali Paşa çarşısı bu arada zikredilebilir. Sayın Prof. Tayyib Gölbilgin'in araştırmalarına göre (İslâm Ansiklopedisi, cild IV, Sh: 124) XVI ncı yüzyıl başlarında Edirne'de on altı adet han ile bedesten ve çarşının adedi sonraları daha ziyade arttığı söylenebilir. Kanunî Süleyman devrine kadar gittikçe büyüyüp genişleyen Edirne; ihtiyaçları karşılamak üzere muhtelif tarihlerde su getirilmiştir. 1530 (H: 936) da Haseki Sultan adına yapılan suyolu inşaatının ihtiyacı imkân nisbetinde azalttığını görüyoruz. Diğer kaynakların katılması ile genişlenen bu suyun Edirne'deki 300 çeşmeye dağıtıldığı söylenmektedir. Bu çeşmeler arasında Selimiye önündeki Sinan Ağa çeşmesi, bazı özellikleriyle bugün mevcudiyetlerini korumuş durumdadırlar. Yıldırım semtinde Hasan Çelebi'nin yaptırdığı sebil ile Eskicami yanındaki Esat Muhlis Paşanın inşa ettiği sebilleri de Edirne'nin su mimarlığı tarihinde önemli sayılabilecek anıtlardandır. Yine bu cümleden olarak Murad II nin Tahtakale hamamı da darülhadise vakfolmak üzere inşa edilmiştir. Edirne'de Saray köprülerinden başka Tunca nehri üzerinde dört ve Meriç üzerinde ise bir köprü göze çarpar. İçlerinde en eskisi Gâzi Mihal köprüsü olup üç kısımdan müteşekkildir. Saraçhane köprüsü Sultan Murad II devrinde Şehabüddin Paşa yönünden on kemer üzerine yapılmıştır. Bâyezid II zamanında 1488 tarihinde Mimar Hayreddin Tunca üzerinde altı gözlü bir köprü inşa etmişti. Sonradan bunun devamı olarak bu köprüyü şehre bağlayan Yalnız-Göz köprüsü yapıl-

1 . 996 senesinde Yemiş Hanı'nın inşasına Mimar Hüseyin Çavuş memur edilmiştir. Bu hususda Bk: B. M. Meriç, *Türk Sanat tarihine âid vesikalar, Türk Sanat Tarihi araştırma ve incelemeleri*, I, 1963, Sh: 746.

miştir ki bu Mimar Sinan eseri olarak kabul edilir. Tunca üzerindeki dördüncü köprü ise Fkmeççi-zâde Ahmed Paşanın Sultan Ahmed camii mimarı olan Kalkandelenli Mehmed Ağa 1607-1615 (H: 1016-1024) yılları arasında eskiden mevcut ahşab köprü yerine yaptırdığı köprüdür. Bu köprünün ortasında Şâir Kâmi'nin tarihî göze çarpmaktadır. Meriç üzerindeki köprü ise Abdülmecid devrinde yapılmıştır. Bu köprü Edirne seyahati esnasında Mahmud II tarafından daha evvel istenmişti.

Edirne'nin kale, saray, cami, medrese, bedesten, han, hamam, arasta, çarşı, çeşme, sebil ve köprüleri hakkında verdiğimiz bu kısa açıklamadan sonra bir parça da bunlarla ilgili belgelerine değinmek yerinde olacaktır. Diğerlerinde olduğu gibi şu ânâ kadar hiç bir yerde yayınlanmamış olan bu tarihî belgeler genellikle anıtların yapım, onarım, inşa, isticar, tahsis, intikal, keşif, vakıf ve tesmiye gibi çeşitli hususlarına taallük etmektedir. Bunların ekserisi ise daha ziyade inşa ve îmar işlerini aksettirmektedir. Yazımızın temel taşı mesabesinde olan belgelerin kronolojik esaslar dahilindeki özetlerini vereceğiz. Bunların ilki Edirne'de Saray-ı Âtik suyu ile Selimiye evkafından olan çifte hamamın sularına dair olup evâil-i Zilka'de 1077 tarihlidir. Edirne'nin su nâzırına hitaben yazılmıştır [Um. Şk. Df. Bş. Arş. No. 6, Sh: 30]. İkinci belge; Edirne'de Abdi Bey evkafından bir hanın külliye yanması üzerine yapılan tamir ve ihyasına ait olup evâhir-i Muharrem 1083 tarihlidir ve Bursa kadısına hitaben yazılmıştır. Abdi Bey evkafı Bursa menşelidir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 8, Sh: 29]. Üçüncü belge; Edirne'de Sündük Fakih mahallesinde bulunan çeşmenin kesilen sularına ait olup evâil-i Muharrem 1084 tarihli bir hüküm suretidir. Edirne mollasına hitaben yazılmıştır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 8, Sh: 375]. Dördüncü belge; Edirne'de Cedid Ali Paşa çarşısındaki dükkânların icare işlerine dair evâsıt-ı Safer 1099 tarihli olup Edirne'de müteveffa Ali Paşayı Cedid vakfı mütevellisine yazılmış bir hüküm suretidir [Um. Şk. Ahk. Df. No. II, Sh: 176]. Beşinci belge; Edirne'de Sultan Murad Camii ile Darülhadişi evkafının tamirlerine dair olup Edirne kadısına ve bostancıbaşısına hitaben yazılmıştır. Evâil-i Şâ'bân 1099 tarihlidir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 11, Sh: 331]. Altıncı belge; Edirne'de Hadım İbrahim Paşa camii evkafından olan Ağa hamamının isticârına dairdir. Evâsıt-ı Ramazan 1099 tarihlidir. Edirne monlasına yazılmıştır. Burada adı geçen İbrahim Paşa camii, İstanbul'da Silivrikapı'da bulunmaktadır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 11, Sh: 399]. Yedinci belge; Edirne'de Mustafa Paşa Evkafından İki kapılı hanın yeniçerilere kışlak tayin edildiğine dair olup evâsıt-ı C 1100 tarihlidir. Edirne kadısına ve darüssaade ağasına hitaben yazılmıştır. Burada adı geçen Mustafa Paşa evkafı Gebze'dedir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 13, Sh: 73]. Sekizinci belge; Edirne'de Kabban hanı ile Ahi Çelebi medresesi bitişiğinde ihdas olunan selhâne'nin îras eylediği zararlara dair olup evâhir-i Zilka'de 1101 tarihlidir. Doğrudan doğruya Edirne kadısına hitaben yazılmıştır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 14, Sh: 91]. Dokuzuncu belge; Edirne'de Hızırağa hamamının tamir ve icar iş-

lerine dair olup Evâil-i Ca 1102 tarihlidir. Edirne kadısına hitâben yazılmıştır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 15, Sh: 30]. Onuncu belge; Edirne'de Zindan civarında konak olan bir mahalle han inşa edildiğine dair evâil-i Şevvâl 1107 tarihlidir. Doğrudan doğruya Edirne kadısına hitaben yazılmıştır. Bu belgede Zindan civarında olan mahallin tesmiye sureti iyice okunamamaktadır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 23, Sh: 13]. Onbirinci belge; Ketenin Edirne'de Kabban Hanı ile Ali Paşa hanı önündeki dükkânlarda satıldığına dairdir. Evâil-i Safer 1117 tarihlidir ve Edirne monlasına hitaben yazılmıştır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 43, Sh: 40]. Onikinci belge; Edirne'de Mirimiran Sinan Paşa cami ve medresesi meşrutaasından mekkâri katırcıların kaldıkları katır hanına dair evâsıt-ı Safer (1121) tarihli hüküm sureti olup Edirne monlasına hitaben yazılmıştır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 53, Sh: 47]. Onüçüncü belge; Edirne'de Doğançabaşı İskender Bey evkafından Mihal Bey Köprüsü civarındaki hanın tamir, icâre ve intikal işlerine dairdir. Evâhir-i Ra 1121 tarihlidir ve Edirne kadısına yazılmıştır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 53, Sh: 229]. Ondördüncü belge; Edirne'de Mirimiran Sinan Paşa evkafından olan katır hanına dairdir. Edirne monlasına ve bostancıbaşısına hitaben yazılmıştır. Evâil-i R 1121 tarihlidir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 53, Sh: 220; ayrıca onikinci belge özetine bakınız]. Onbeşinci belge; Edirne'de Ali Paşa çarşısında bazı kurşun onarımı işlerine dairdir. Evâhir-i C 1121 tarihlidir ve Edirne monlasına ve bostancıbaşısına yazılmıştır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 53, Sh: 448]. Onaltıncı belge; Edirne'de Eski cami evkafından Manyas-kapısı haricindeki Katır hanı ile Mirimirandan Sinan Paşa evkafından olan Katır hana konan katırcılara dairdir. Evâhir-i Ca 1122 tarihlidir ve Edirne monlasına hitab etmektedir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 56, Sh: 113. Bu yol da ayrıca onikinci ve ondördüncüdeki yazılı özetlere bakınız]. Onyedinci belge; Edirne'de Mihalbey köprüsü civarında Doğançabaşı İskender Bey vakfından olan hanın intikal şekline dairdir. Evâhir-i C 1122 tarihlidir ve Edirne monlasına hitab etmektedir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bş. Arş.) No. 56, Sh: 92]. Onsekizinci belge; Başbakanlık arşivinde Haremeyn muhasebesi evrakı arasında bulunan ve arkasındaki bir kayda göre 1142 tarihli olan Darüssaade ağası Hacı Beşir Ağa imzalı ve mühürlü bir mektubdur. Edirne'de Çelebi Sultan Mehmed han evkafından Eski caminin harabeye yüz tutması dolayısıyla onarım işlerine dairdir. Mez-kûr cami mütevellisi Mehmed Ağaya hitab etmektedir. Bu belgede adı geçen caminin keşif hususlarına da yer verilmiştir. Ayrıca aynı vakıftan olan bezzazistan civarındaki Kuyumcular çarşısındaki beş adet dükkân da aynı vechile onarılması bahis konusu olmaktadır. Ondokuzuncu belge; Kanunî Sultan Süleyman'ın Edirne'de akıttığı suların yol ve kemerlerinin onarımına mütealliktir. Gurre-i Ca 1158 tarihli bir keşifnamedir. Bu keşifname 1158 yılı baş muhasebe evrakı arasındadır. Ve henüz numaralanmamıştır. [D-BŞM. 1158/VI/29]. Yirminci belge; Edirne'de Selimiye camii kubbeleriyle minarelerinin, arastalar ile hanın kurşun ve derz ona-

rımlarına dairdir. 27 Muharrem 1175 tarihli bir keşif ve tahmin raporu olup Başbakanlık Arşivinde Baş-Muhasebe evrakı arasında bulunmaktadır [D-BŞM. 1175, 5, 9]. Bu rapordan anlaşıldığına göre keşif işlerini Hassa Mimarı Mehmed Said Efendi ile halifesi Ahmed Efendi ve kurşuncubaşı Elhaç İbrahim Efendi usulü vechile yerine getirerek defterini düzenlemişlerdir. Yirmibeşinci belge; Edirne'de Sultan Selim camii civarında defterdar Hacı Mehmed Paşa evkafından bir hamam ile furun ve değirmenin onarımına dairdir. Evâsıt-ı Şevvâl 1175 tarihlidir. Edirne monlasına ve bostancıbaşısına yazılmıştır. Bu belgeden anlaşıldığına göre Hacı Mehmed Paşa hayrat erbabından idi ve İstanbul'da Macuncu semti civarında şadırvan, çeşme ve mekteb gibi bir takım emlâki bulunmakta idi [İstanbul Ahkâm-Defteri (Bş. Arş.) No. 6, Sh: 122]. Yirmiikinci belge; Edirne'de depremden harab olan Üçşerefeli camiiin kubbe ve minareleriyle bitişiğindeki iki medrese ve bir mektebin onarımına dair evâsıt-ı Ca 1176 tarihli bir hüküm sureti olup Edirne kadısı ile Edirne bostancıbaşısına hitaben yazılmıştır. Bilindiği üzere Üçşerefeli cami Sultan Murad II tarafından Edirne'de inşa edilmiştir. Bu maksatla mimarbaşı olan Hacı Ahmed Ağa ve bostancıbaşı marifetiyle gerekli keşfin yapılarak defterinin düzenlenmesi ve sonucunu müteakip defterinin İstanbul'a gönderilmesi Edirne kadısına ve Edirne bostancıbaşısına bildirilmiştir [Keşif ve Tamirat Defteri, Bşb. Arş. 3160, Sh: 416]. Yirmüçüncü belge; 29 Muharrem 1279 tarihli bir irâde-i seniye tezkiresinde Edirne'de kâin Sultan Selim camii minaresinin rüzgârdan düşen kurşunlarının onarımı bahis konusu edilmektedir [Dahiliye iradeleri, B;b. Arş. No. 33459]. Bu belgeden anlaşıldığına göre kurşun ve diğer keşif işlerinin masrafı mezkûr tarihteki râyice göre 13000 kuruş tutmuştur. Yirmidördüncü belge; Edirne'de Çelebi Sultan Mehmed camiiinin onarımına dair 3 R. 1279 tarihli bir irâde-i seniye tezkiresinde (Dahiliye İradeleri, Bşb. Arş. 33778) adı geçen camiiin kurşun işleriyle bazı mahalleri harab olmuş bulunuyordu. Bu maksatla Evkaf-ı Hümayûn nezaretinden vaktin padişahına bir tahrir ile arzedilmişti. Buna göre camiiin gereken onarımının kısa zamanda ele alınarak bitirilmesi istenmişti.

Bugün Edirne'ye bağlı bir kaza merkezi olan Uzunköprü kasabası, yakın bir geçmişe gelinceye kadar (Cisr-i Ergene) adıyla maruf idi. Burası Ergene nehrinin sol kıyısında ve Edirne'nin yaklaşık olarak (48) kilometre güney doğusunda bulunmaktadır. Kasabadan geçen Kırkkavak deresi sonraları Ergene nehrine karışır. Bu dere yağışlı zamanlarda kabarırsa da etrafına pek zarar vermez. Yirminci yüzyıl başlarına kadar kasaba çevresinde mevcut olan Kumluca ve Bülbül ormanları halen ortadan kalkmış bulunmaktadır. Kasabanın sekiz Km. uzağında Meşelik denilen Bülbül mesiresi büyük bir ün kazanmıştır. Nüfus kesafetinin fazlalığı ve ziraf faaliyetinin çokluğu ile şöhret kazanmış olan Uzunköprü kasabası, Doğu-Trakya'nın tanınmış bir köyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzunköprü ilçesi kuzeybatıdan

Havsâ ve Dimetoka kazalarıyla Dedeâğaç'ın Sofulu kazası ile çevrilmiştir. Güneydoğu cihetinde ise Hayrabolu ve Malkara kazalarıyla kuşatılmıştır. Kasabanın arazisi kısmen dağlık ise de güzel vâdileri olup Ergene ırmağı ile irva olunmaktadır. Prof. Tayyib Gökbilgin Edirne ve Paşa livası adlı eserinde (Sh: 216-217) Uzunköprü kasabası hakkında şu açıklamayı yapmaktadır. «... Bugünkü Uzunköprü kasabasının ve bilhassa burada inşa ettirilen köprünün bulunduğu yer evvelce bataklık ve ormanlık iken Sultan Murad II bir köprü ile cami ve imaret yaptırarak Ergene kasabasını kurmuştu. Hoca Sadettin bu hadiseyi 831 senesinde ve (zıkr-ı istidanayi cısr-i Ergene) başlığı altında nakletmektedir (C. 1, Sh: 339). Köprünün inşası onsekiz sene sürmüştür. 174 kemer ve 392 metre uzunluğundaki köprü (847) de inşası bitmiştir. Cami, imaret ve medrese de bu esnada yapılmıştır. Keza kasabanın içinde bir hamam da yaptırılmış ve köprünün diğer ucunda Yayalar köyü tesis olunmuştur. Ergene imareti evkafı, Ergene'den başka Edirne, Malkara ve Hayrabolu'da da mevcut idi. (*Enisü'l-Müsâmirin*) müellifi Hibri Efendi o sırada orada müderris bulunmakla tamir gören camiin harem avlusunun kapısı üzerinde görülen kitabeyi nakşeylemiştir.» Bilindiği üzere Uzunköprü ve havalisi Trakya'nın zahire deposudur. 1927 yılında Uzunköprüden İstanbul'a bin iki yüz küsür vagon buğday ve diğer cins zahire ve hububat sevk ve ihraç edilmiştir. Ergene nehrinin nebean ettiği geniş bir vâdi üzerine inşa edilmiş olan Uzunköprü ise Türk mimarisinin bu yoldaki karakteristik bir örneğini teşkil etmektedir. Bu köprü Murad II zamanında guzât-tan Timurtaş İshak Bey'in nezâreti altında onsekiz senede ikmâl edilmiştir (Musa Kâzım, *Vakit Gazetesi*, 5 Haziran 1928, No. 3738). Bu suretle adı geçen padişah zamanında başlanıp 818 yılında tamamlanan bu köprü, (1280) metre uzunluğunda ev (5,5) metre genişliğindedir. Bâdi Ahmed Efendi, köprünün inşasında şuaaradan Na'tî'nin başladığını ve köprü başında medfun Mahmud Baba'nın işaret-i manevîsi ile vuku bulduğunu bir manzumesinde bildirdiğini kaydeder. Aşağı yukarı beşyüz senelik bir geçmişe sahip bulunan köprü, bu süre içinde ancak iki veya üç defa tamire muhtaç görülmüştür. Yalnız 1320 yılında Ergenenin dehşetli bir tuğyanında köprünün ortasında üç kemer yıkılmıştır. Esasında 174 gözlü olan bu köprünün tamiri sırasında üç göz iki kemer olarak inşa edilmiş ve baş tarafındaki gözlerin birisi de zamanla dolduğundan 172 kemerden ibaret kalmıştır. Ergene suyu üzerindeki bu önemli köprü o havalinin yegâne geçidi olmuştur. Çanakkale harbinde ordularımız bu köprü üzerinden geçmiştir. Kışın Ergene ovası bir deniz haline gelince, Keşan, ve İpsala havalisini şehre yalnız bu köprü bağlar (Bk: Musa Kâzım, *Vakit Gazetesi*, 5 Haziran 1928).

Uzunköprü ile ilgili belgelere gelince: Bugünkü araştırmalarımıza göre bu tarihî belgelerin miktarı pek fazla değildir. Zamanla bu sayının artabileceği kuvvetli bir ihtimal dahilindedir. Metinlerini yazımıza aynen eklediğimiz bu belgelerden evâsıt-ı Safer 1076 tarihli olanı Cısr-i Ergene'ye tâbi Kırkkavak karyesindeki Gâzi Turhan

Bey cami, türbe; medrese ve sairenin tamiri keyfiyetini açıklamakta olup Cısr-i Ergene kazasında nâibüşşer olan Halil Efendiye hitaben yazılmıştır. Evâsıt-ı Za 1077 tarihli olanı ise doğrudan doğruya Uzunköprü monlâsına yazılmış olup adı geçen kasaba yakınında bulunan köprünün onarım çalışmalarını kısaca aksettirmektedir. Sayın T. Gökbilgin'in bildirdiğine göre bu köprü (1030) tarihinde Osman II yönünden başka bir tamir daha görmüş bulunmaktadır (Bk: *Edirne ve Paşa livası*, Sh: 217).

Edirne'nin bir ilçe merkezi olan İpsala kasabası, batısını Meriç nehrinin çevrelediği ve ortasından şimâl-cenub istikametinde Ergene nehri sularının dağılarak yayıldığı bir ovanın ortasında kurulmuştur. 30 râkımlı olan kasaba, halen dört mahalleden ibaret bulunmaktadır. Halkının büyük kısmı, tarım ve bilhassa çeltik ile iştigal etmektedir. Haritası 1951'de ve İmar planı ise 1952 de yapılmıştır. Kasabanın aynı zamanda mesire mahallerini teşkil eden civarındaki göllerde balıkçı gemileriyle balık avlanır. Kazanın batısını Türkiye-Yunanistan sınırını kapsayan Meriç nehri çevrelemektedir. Dümdüz ve tamamiyle alöviyal geniş ve münbit sahalardan teşekkül eden arazisi batısındaki Meriç nehri ile birleşmek üzere kuzeyden gelen Ergene suyu yer yer bataklıklar vücuda getirmektedir. Ekseriyetle hayvancılık ve tarımla uğraşan halkının baş meşgalesi hayvanî mahsûl alış verişini ile biraz da meyva ticaretine inhisar eder (*Türkiye Ansiklopedisi*, 111, 148). Kasaba dahilinde inşaat, taş ve tuğla tarzında olup damlar çatılı ve kiremit örtülüdür. Edirne'de olduğu gibi nehir bazı yıllarda taşarak kasabayı basmakta ve büyük tahribat yapmaktadır. Vaktiyle Ragıb Kemal imzasıyla bir İstanbul gazetesinde (Vakit, 14.12.1933 tarihli nüsha) neşredilen bir yazıda İpsala'ya ait şu satırlar göze çarpmaktadır: «... İlk defa gördüğüm kazalardan birisi olan İpsala büyük bir köy manzarası göstermektedir. Ön tarafı Meriç'e kadar uzanan geniş bir ova ile ve doğu yönü de hafif sırtlarla çevrilmiştir. Hükümet dairesi ile dispaenser, mezbaha ve tayyare binası, aygır deposu ve İsmail Efendinin mağazasından başka göze çarpan bina görülüyor. Diğerleri hep dam halinde birer katlı ve üzerleri yulaf saplarla ve kamışlarla örtülü birer köy evidirler. Bir de burada Alaca Mustafa Paşa'nın minareli ve büyük kubbeli bir camii göze çarpar. Kasabanın orta yerindeki Sultan Murad'ın camii ise yıkılmış ve kalıntı olarak dört tane beyaz sütunları kalmıştır. İpsala yaklaşık olarak iki yüz sene evvel elli bin nüfuslu büyük bir şehir iken bir aralık başgösteren koleradan dolayı ahalisi buradan korkarak kaçmışlar ve bir çok muharebeler yüzünden de yavaş yavaş başka taraflara göç etmişlerdir. Burası Balkan harbine kadar nahiye merkezi iken sonraları kazaya çevrilmiş ve bir hükümet konağının mevcut olmaması dolayısıyla (1331) yılında kaza merkezi İbriktepe'ye naklolunmuş, 1335 te ise kaza merkezi tekrar buraya alınmıştır. Bilâhare ahali tarafından otuz bin lira değerinde büyük bir hükümet konağı yapılmıştır. Ayrıca eski kaymakamlardan Nureddin Beyin himmeti ile buraya bir de tayyare binası inşa edilmiştir. Bu binanın yapılmasında Tayyare Cemiyeti reisi Fettah Efendinin büyük gayretleri görülmüştür. Sokaklarında

evvelce lamba ve fener yakılmaz iken yapılan polis teşkilâtı sayesinde otuz bin fener konulmuştur. Böylece adı geçen kasaba dört mahalleye bölünmüş ve ayrıca bekçi teşkilâtı da vücuda getirilmiştir. Bu örgütün kurulması, kasabaya çok yararlı olmuş, vukuat işitilmez olmuş, asayiş sağlanmıştır.

İpsala kazası Yunan hududu üzerinde geniş ve bereketli toprakları olan bir yerdir. Çok eski zamanlardan kalma iki harab hamamı, bize, buranın eskiden oldukça mamur olduğunu gösterir. Suyu ve havası çok iyidir. Yalnız Meriç ve Ergene nehirlerinin taşması ile araziye su bastığından ziraat işleri yapılamamakta ve her tarafında müthiş bir saz ve kamış ormanı türemektedir. Bu sazlardan hasırlar yapıldığından civar memleketlere ziyadesiyle sevkiyat olmaktadır. Bir taraftan ise onun kökünü kaldırmak için ateşe verilerek yakılmaktadır. Sazlar dört metre yükseklikte ve bir buçuk santimetre kalınlığında olduğundan içerisinde vahşi hayvanlar barınmaktadır. Bu keyfiyet, arazinin şeker kamışı ve pancar ziraatı için çok elverişli olduğunu isbat eder. Nefsi İpsala'nın ötedenberi üçyüz bin dönümlük arazisini su basmaktadır. İbriktepe adında bir nahiyesi ve yirmüç köyü mevcuttur. Topraklarında her cins hububat ve bilhassa susam yetişir. En meşhur olarak ise gayet nefis bal ve yağ üretilir. Burası bilhassa koyun ve sığırların çokluğu ile de ün kazanmıştır. Bunlar külliyetli miktarda Yunanistan'a ihraç olunmaktadır. Meriç'e bir saat mesafede olan kasabanın halkı Türktür. Köylerde Çerkez ve Drama göçmenleri iskân olunmuştur. İpsala'da bir de gümrük teşkilâtı kurulmuş ve Edeköy'den Enez'e kadar olan bölgenin muhafazası bunlara verilmiştir.

İpsala'nın ismine gelince; Evliya Çelebi'nin rivayetine göre Üçüncü Osmanlı hükümdarı olan Sultan Murad'ın kardeşi Süleyman Paşa'nın ordusu burada cuma namazını kılmak için ilk salayı okuttuğundan adına (İpsala) denilmiştir. Fakat bunun doğru olmadığı sanılmaktadır. Hudut kumandanlarından yüzbaşı Osman beyin tetkiklerine nazaran bu memleket bal ve arı diyarı olduğundan rumlar (Arıyeri) anlamına gelen (Kipsala) demişler ve sonraları bu kelime (İpsala)ya çevrilmiştir. Bazıları da fütihat ordularımızın Çanakkale'den geçerken ip sallardıklarından dolayı buraya İpsala denildiğini söylüyorlarsa da bu söylenti pek zayıftır. En doğrusu (Kipsala)dır.

İpsala'nın tarihî eserleri arasında Osmanlıların Rumeli'ye geçişlerinde yapılmış bir cami ile Kanunî Sultan Süleyman devrinde inşa edilmiş büyük ve meşhur kervansaray ve su kemerleri bulunmaktadır. Ayrıca harab halde iki hamam göze çarpmaktadır. Alaca Mustafa Paşa'nın yaptırdığı cami ve su kemeri tamir ettirilmiştir. Başbakanlık arşivinde tetkiklerimiz sırasında İpsala hakkında bazı tarihî belgelere rastlamış bulunuyoruz. Bunlardan birincisi İpsala'da Hüsrev Kethüda evkafından olan kurşunlu hanın icâr işlerine ait olup İpsala kadısına yazılmış evâhir-i Ra 1100 tarihli bir hüküm suretidir [bk: Um. şk. Ahk. Df. Bşb. Arş. No. 12, Sh: 185]. İkincisi İpsala'da Kurşunlu han'ın su kemeri ve çeşmelerle birlikte tamirine dair evâsit-ı Safer

1127 tarihli bir kayıttır [Bk: Um. Şk. Ahk. Df. Bş. Arş. No. 66, Sh: 24]. Üçüncüsü ise Hüsrev Kethüda evkafından hân-ı kebir ile imaretin onarımına müteallik tarihî bir belgedir [Bk: Um. Şk. Ahk. Df. Bş. Arş. No. 115, Sh: 416]. Sayın Prof. Tayyib Gökbilgin *Edirne ve Paşa livası* adlı eserinde İpsala'da Sultan Murad camii hakkında şu beyanda bulunmaktadır (Sh: 220): «... İkinci Murad'ın İpsala'da bir camii vardır. Bunun ayrıca evkafı olmayıp Edirne'de Muradiye vakfına bağlıdır. İpsala'da Osmanlı, Hisarlı, Çavuş ve Elücek adlı dört köy de aynı evkaftandır. Çok eskiden ortadan kalkmış olacak ki Bâdi Ahmed efendi bundan hiç bahsetmemektedir. Ancak Hüsrev Kethüda'nın Mimar Sinan tarafından başlanmış bir kervansarayı bulunduğunu söylemektedir. İpsala'daki Sultan Murad camiinin H: 895 te İpsala kadısı Abdüsselâm marifetiyle mimar Savcı yönünden yapılmış bir tamirin muhasebe kayıtları vardır. Bu sonuncu kayıttan anlaşıldığına göre cami İkinci Bâyezid devrinde oldukça esaslı bir onarım görmüştür. Bu sebeble beş aya yakın bir zamanda hazineden elli bin akçe verilmiş bulunmaktadır.»

Edirne'nin güneyine düşmekte olan Enez, bilindiği üzere Meriç nehrinin denize döküldüğü yerde kurulmuş çok eski ve önemli bir kasabadır. İlk çağlarda Ainos adını taşıyan bu belde, haiz olduğu bazı karakteristik özellikleri dolayısıyla bir müstahkem liman şehri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan başka iktisadî yönden de Ege denizi adalarıyla Doğu-Trakya arasındaki ticarî faaliyetlerde mühim bir mübadele merkezi rolünü oynamış bulunmaktadır. Kuzeyini Edirne'nin İpsala, doğusunu Keşan kazaları, batısını Türkiye-Yunanistan hududunu teşkil eden Meriç nehri, güneyini ise Ege denizi çevrelemektedir. Kaza arazisi; geniş düzlükler ve yer yer ehemmiyetli bataklıklar halindedir. Hisarlıdağ kazanın yegâne arızasını teşkil etmektedir. Halkı tarımla uğraşmaktadır. Arazisi münbit ve mahsuldardır. İrtibatı ise daha ziyade deniz araçları ile sağlanmaktadır. Yirminci asır başlarından itibaren uğradığı sürekli savaş ve saldırılarla bir hayli sarsılmasına rağmen son yıllarda Keşan yolunun yapılması ve İpsala caddesinin inşası ile tekrar eski canlılığına erişmiş sayılabilir. Bazı antik devir yazarlarınca burası ilk önce Aiolie'ler ve sonraları Mytiolene'liler yönünden bir koloni olarak belirtilmektedir. Darius'un meşhur İskit seferinden sonra Trakya ve dolayısıyla Enez Pers imparatorluğunun egemenliği altına girmiş ve Salemes savaşından sonra Atina ile sıkı bir kültürel alış veriş sahne olmuştur. Meriç kıyısında ve hemen Yunan sınırı dibinde olan Enez, bilindiği üzere, Bizans imparatorluğunun son zamanlarında Cenovalı Gattaluci ailesi eline geçmiştir. Nihayet Fatih Sultan Mehmed zamanında donanma kumandanı Has Yunus Bey tarafından denizden ve karadan kuşatılmak suretiyle Osmanlı-Türk egemenliğine sokulmuş bulunmaktadır. Enez kasabasının ortasında henüz sağlam bir halde bulunan ve bazı yerlerinde Ceneviz armaları görülen Bizanslılar zamanından kalma bir kaleden başka çok sayıda Bizans devri eseri göze çarpmaktadır [Bk: Prof.

Dr. S. Eyice, *Enez'de Yunus kaptan türbesi ve Has Yunus Bey'in mezarı, Tarih dergisi*, sayı 17-18,. Daha fazla bilgi edinmek için sayın Prof. Dr. Afif Erzen'in *Enez araştırmaları* başlığı ile *Güney-Doğu Avrupa araştırmaları dergisi*'nde intişar eden (sayı: 1, 1972) makalesine bakılmalıdır]. Kasabanın dışında eski bir mezarlık arazisinde küçük bir türbe mevcuttur. Rivayete göre burasının Enez fethine katılan, fakat bir süre sonra Fatih Mehmed'in emriyle idam edilen donanma kumandanı Has Yunus Bey'e aittir. Kale içindeki Enez'in camie çevrilmiş büyük kilisesi de üzerinde durulmaya değer. Bu büyük binanın tamiri için yapılan teşebbüsler maalesef müsbet sonuç vermemiştir. İstanbul Başbakanlık arşivinde mevcut bulunan bir kayıta bu Fatih camii'nin büyük ölçüde bir onarıma muhtaç olduğu görülmektedir [Bk: Maliye defterleri, No: 3882]. Bundan başka son zamanlarda rastladığımız evâhir-i Ş. 1141 tarihli bir hüküm suretinde ise Enez'de zamanla ve deprem dolayısıyla kubbesi ve bazı bölümleri harab olan Fatih camii'nin onarımı hakkında Enez kazasında nâibüşşer olan mevlâna Mustafa'ya gerekli emir verilmiş bulunmaktadır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 120, Sh: 275]. Emekli Posta Baş müdürlerinden merhum Enezli Hüsnü Erdemli'nin ifadesine göre bu cami kiliseden çevrilmiştir.

**

Türk Trakya'sında Edirne'den sonra en önemli il, hiç şüphesiz, Kırklareli'di. Burası hakkında söylenecek pek çok söz vardır. Bu cümleden olarak coğrafî, tarihî ve diğer bir çok konularda bir hayli bilgiler verilebilir. İstranca dağlarının güneyi ile batı güneyinde ve bahis mevzuu olan dağların batı eteğini izleyen eski tarihî yol üzerinde bulunan bu beldenin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu ve eski adının ne olduğu hakkında bugün için maalesef kesin bir bilgimiz bulunmaktadır. Ancak adı geçen kasaba ile yakın çevresinin eskidenberi meskûn olduğu bilinmektedir. Şehrin yakın bir zamandaki adı olan Kırkkilise'ye dair verilen bilgilerde ka'î bir açıklık görülememektedir. Ancak kasabanın Osmanlı türkleri yönünden fethinden evvel Saranta Ecclesies adını taşımış olması ve bunun sonraları türklerce Kırkkilise şekline çevrilmesi kuvvetli bir ihtimâl dahilindedir. Adı geçen bu belde bizanslılardan Birinci Murad zamanında alındığı bilinmekte, fakat fetih tarihi kesinlikle tesbit edilememektedir. Kırkkilise adının Kırklareli'ne çevrilmesi 20 kânunevvel 1924 tarihinde kabul edilen bir kanun ile olmuştur. Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra kısa süreli bazı istilâlara uğramış ve en sonunda 10 kasım 1922 tarihinde istirdad edilerek Türkiye'ye kesinlikle ilhak edilmiştir. Kırklareli halen mevcut olan sekiz cami, hamam ve bedesteni ile Trakya'nın eski eserler bakımından oldukça zengin bir köşesini teşkil etmektedir. Hızırbey camii bunların en büyüğü olarak göze çarpmaktadır. [Ayrıca bk: A. R. Dürsünkaya, *Kırklareli vilâyetinin tarih, coğrafya, kültür ve eski eserleri yönünden tetkik*, Kırklareli, 1948]. Durumun böyle olmasına rağmen araştırmalarımız sırasında mevcut âbidelerin yapım ve onarımlarıyla ilgili

ve şimdiye kadar hiç bir yerde yayınlanmamış tarihî belgelerine rastlamamış bulunuyoruz². Bu sebepten kasaba hakkında verdiğimiz bu kısa bilgi ile şimdilik iktifa ederek Lüleburgaz, Babaeski gibi bazı ilçelerine geçmeyi uygun bulduk.

**

Kırklareli'nin yaklaşık olarak kırk km. güney doğusunda bulunan Lüleburgaz kasabası, batıdan Babaeski ile ve güneyden ise Tekirdağ ile çevrilmiş bulunmaktadır. Arazisi oldukça verimlidir. Demiryolu kasabanın güneyinden geçer. Genellikle Trakya'da Ergene havzasının ortalarında, geniş ve hafif dalgalı düz bir arazi üzerinde kurulduğu söylenebilir. Burada vaktiyle çubuk lüleleri yapıldığından kasaba bu adla ün kazanmıştır. Eski bir kasaba olup Bergüle ismiyle mâruf iken Bizans imparatoru Théodocius yönünden tahkim edilerek oğlunun adına izafetle Arkadiopolis ismini almıştır. Bir rivayete göre de kasaba milâdın 403'üncü senesinde bizzat Arkadios tarafından kurulmuştur. Evvelce Vize (Biye) piskoposluğuna bağlı iken sonradan başpiskoposluk olmuş, 442 yılında Attila ve 472 de Thodorik yönünden kuşatılmış, daha sonraları ise iki defa da Hunlar tarafından zabtedilmiştir. Komşusu Babaeski kasabası gibi ilk bakışta bir rençber memleketi fikrini vermektedir. Balkan harbinde Osmanlı mukadderatının tayini noktai nazarından o felâketli savaşa sahne olan Lüleburgaz kasabası, bir çok meş'um anıları ihtiva etmektedir. Harbin cereyan tarzına tanık olan kimselerin ifadelerine göre gayri müsait koşullar ve arazi durumu altında Türk neferi cedlerinde mevrûs savunma kabiliyetini burada dahi göstermiş ve hatta başlangıçta hâkim olan kuzey batı tepelerindeki bataryalarının cehennem püskürten ateşi himayesinde kasabaya giren Bulgarları süngüsü ile geriye atarak tarda muvaffak olmuştur. Böylelikle Bulgarlar geri çekilme hazırlıklarında bulunmuşlar ve kaçmaya müheyya haline gelmişlerdi. Fakat ne çare ki umum kumanda vesâit irtibatının kifayetsizliği dolayısıyla hal ve durumu idrak ve ihataya engel olmuş ve civarda kâfi miktarda mevcut yedek kuvvetlerinin yardımlarından mahrum kalan Osmanlı kuvvetleri azar azar yorgunluk gösteren düşman asker ve ateşi karşısında ric'ate mecbur kalmış ve bu geri çekiliş diğer kuvvetlere de sirayet etmiştir. Bundan dolayı Lüleburgaz'da yenilgiye uğrayan sanıldığı gibi tüm malzeme ve mühimmatla ve tüm heyet ve ihtişamıyla Osmanlı ordusu değil, belki ekme ve cephanesi tükenmiş imdat ve muavenetten mahrum kalmış bir kaç tümenlik askerdir. Bulgarlar Lüleburgaz'a girince o zamana kadar müslümanlardan lütuf ve muavenetten başka bir şey görmeyen yerli rumların yardımı ile müslüman eşyasını yağma ettiğinden başka bilcümle evleri de yavaş yavaş imha ve hat

2 Kırklareli'nde Hızır Bey ve Kadı Emin Ali Çelebi Câmi'leri hakkında bilgi için BK. (Mehmed Tuncel, *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Cami'leri* Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi yayını, Ankara Üniversitesi basımevi, 1974, sh. 23-27 ve 45-51.

rib etmişlerdir. Burada daha geniş mikyasta müslüman mahalleleri hâkile yeksan olmuş ve taşı toprağı ise âsilerin ellerine geçmiştir. İşte böyle bir zamanda Lüleburgaz'da Sokullu merhumun namına izafeten inşa edilen camiin minaresi yıkılmış ve bir hıristiyan tapınağı yapılarak geri alınma anlarına kadar onlara makar olmuştur. Türk san'at tarihinin iftihar kaynağı olan Mimar Koca Sinan, bu cami'den başka kasabanın girişine yakın dere üzerine bir de köprü kurmuştur. Öyle ki adı geçen sanatkar, dört asra yakın ömrüne rağmen ayaklarının inşa tarzında sadelik ile sağlamlığı birleştirerek mimarlığın her dalında sanat kudretini gösterebilmiştir. Bilindiği üzere daha sonraları Doğu Trakya'daki hattın korunmasına gelen Yunan taburu Lüleburgaz'ı karargâh ittihaz etmişti. Sebepsiz baskılarda pek ileri giden yunanlılar, müslüman halkı son derece kendilerinden soğutmuşlar ve bu hal ise en sonunda ekonomik hayatta bile etkisini göstermişti. Bu zulüm ve baskı yalnız müslümanlara münhasır kalmayıp asırlardanberi Osmanlı idaresinde refah ve saadeti tadan musevilere de elemli anlar yaşatmıştır. O tarihlerde Lüleburgaz'daki Yunan kuvveti 250 piyade ile sekiz makineli tüfek ve üç otomatik tüfekten ibaretti. Fakat ahiren bu efradı değiştirmek bahanesi ile dört yüze yakın asker yeniden gelmiş, azar azar terhis olunan eskileri ise silâh ve cephanesiz dönmüşlerdi. İşte bu sıralardadır ki Lüleburgaz, Trakya'daki Yunan taburunun merkezi olmak hasebiyle çok önem kazanmış bulunuyordu [Bk: N. Nazmi, *Trakya mektupları, Vakıf gazetesi*, No. 772, 30.12.1919].

Lüleburgaz'ın Balkan harbi ile Birinci Dünya Savaşı'ndaki durumunu kısaca belirttikten sonra konumuzla yakın ilgisi olması dolayısıyla biraz da eski eserlerine temas edeceğiz. Halen Kırklareli'ne bağlı büyük bir ilçe olan Lüleburgaz'ın tarihî eserlerinden en mühimi, şübhesiz, Sokullu Mehmed Paşa'nın Mimar Koca Sinan tarafından yapılan camii ile hamamıdır. Lüleburgaz'da bundan başka Kadı Ali Bey camii, Zindanbaba nâmı ile anılan saat kulesi, cami vakfını teşkil eden kemerli dükkânlar, yine Mimar Sinan yönünden yapılan köprü, üç buçuk km. lik kemerli su yolu, kale duvarları kalıntıları sayılmaya değer. Ergene suyu boyundaki koruluk, kasabanın mesirelerinden en önemlisi sayılır [Bk: *Türkiye Ansiklopedisi*, C: IV, Sh: 28]. Tarihî belgelere gelince: Bu belgelerin en eski tarihli olanındaki kayda göre Bergos kazasının bir vakitler Pınarhisarı'na bağlı olduğu anlaşılıyor. Buna göre Pınarhisarı kazasına tâbi Bergos civarında Sultan Bâyezid yönünden yaptırılan tahta köprüünün onarımına dair adı geçen kaza kadısına 13 Ra 973 tarihinde bir emir verilmiştir [Ahk. Df. Ml. Df. Ts. (Bşb. Arş.) No. 2775, Sh: 365]. İlgili belgelerden ikincisi Bergos'un Sündüklü köyünde bulunan Ali Çelebi câmiinin harabiyetine dâir olup evâsıt-ı Ra 1131 tarihli bir hüküm suretidir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 79, Sh: 173]. Üçüncüsü Lüleburgaz'da Şehid Mehmed Paşa câmiinin su yolu onarımı hakkında evâil-i C1142 tarihli bir hüküm suretidir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 124, Sh: 108]. Dördüncüsü ise Lüleburgaz'da vezir-i âzam Şehid Meh-

med Paşa câmii ile imareti, hanı ve hamamına câri olan suyun uğradığı müdahaleyle engel olunmasına dâir olup evâsıt-ı R 1142 târihli hüküm suretidir. Bu belge ise zikredilen tarihte Bergos kadısıyle Bergos mütevellisine yazılmıştır. [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 125, Sh: 456].

**

İstanbul-Edirne yolu üzerinde bulunan Babaeski kasabası, altı mahalleden ve çevresi ise kırküç aded köyden mürekkeb olup 1919 yılında yapılan bir sayıma göre genel nüfusu 19368 kişidir. Bu mikdarın üstün çoğunluğunu müslümanlar, cüz'i bir bölümünü ise rumlar ve museviler teşkil etmektedir. Babaeski'nin başlıca alış verişini teşkil eden tarımsal ürünleri Alpullu istasyonu aracılığı ile yapılmaktadır. Birinci Dünya savaşının ilânından evvel inşâ ve ikmâl edilen Kırklareli şömendöfer hattı, Babaeski'nin bir kaç km. batısından geçmektedir. Bir çeyrek mesafede yapılan istasyonu ise kasabanın yavaş yavaş bu semte doğru yayılmasına bâis olmuştur.

Bugün Doğu-Trakya'da (Türk Trakyası) Kırklareli vilâyetinde bir ilçe merkezi olan Babaeski'nin kadim devirlerdeki adını kesinlikle iyi bilmiyoruz. Ancak Osmanlı imparatorluğu zamanına âid tarihi belgelerde ünvanı hep (Baba-yı atfık) şeklinde tesbit edildiğini görüyoruz. Bunun Babaeski suretine çevrilmesinin Türkiye'de cumhuriyet rejiminin kurulmasıyla başladığı anlaşılmaktadır. İlçe merkezi ile Karacaoğlan bucakları otuzikiye yakın köyü bulunmaktadır. Genellikle tahıl, bakliyat, ayçiçeği, pancar, kavun ve karpuz yetiştirilen kasabada biri Fâtih Sultan Mehmed zamanına âid, diğeri Semiz Ali Paşa tarafından Mimar Koca Sinan'a yaptırılmış iki câmi' bulunmaktadır. Taşköprünün ise Mimar Kasım eseri olduğu söylenmektedir [Meydan Larus, c. 2, Sh: 26]. Lûtfi Ârif imzasıyla (*Vakit*) gazetesinde yazılan ve (*Rumeli Mektubları*) başlığı ile çıkan bir makalede 16 teşrinisâni 1922 tarihli Babaeski'nin inci kadar güzel ve zarif bir câmiî olduğu, karşıdan bitişiğindeki evlerle beraber bunun bir inci dizisi gibi süslendiği bildirilmektedir. Eski kaymakamlardan Tefvik Bey'in himmeti ile vücuda getirilen resmî ve hususî bazı binaların muhafaza edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. İşgal sırasında askerî kışlalardan birisinin pencere ve çerçeveleri sökülüp götürülmüştür³. Bir aralık eski Edirne valisi Şakir Bey'in (Şakir Kesebir) iki buçuk senedenberi esâret altında kalan Babaeski'lileri mahallinde ziyâret ederek tebrik etmiş, teşekkürlerini bildirmiştir. Babaeskililerin teslim ve tesellüm protokolleri kaymakam Hayri Bey ile Fransız komutanı arasında imzalanmış ve türk devriyeleri de böylece vazifelerini ifaya başlamışlardır. Konumuz

3 Ayrıca Bk: Mehmed Tuncel, Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ câmi'leri, Ankara, 1974, sh. 11-19.

ile ilgili olması dolayısıyla Babaeski'ye âid bilinmeyen dört belgenin özetlerini kısaca buraya eklemeyi uygun buluyoruz. Bunlardan üç tânesi Babaeski'de kâin Fâtih Sultan Mehmed câmiine, bir tânesi ise Ali Paşayı Cedid câmiine âid bulunmaktadır. Bu belgelerin cümlesi hep adı geçen iki câmiin onarım işlerini beyan etmektedir. Kâffesi doğrudan doğruya Babaeski kadısına hitâben yazılmıştır. Fâtih Sultan Mehmed câmiinin onarımına âid olan ilk ikisinin tarihleri evâil-i R 1129 ve evâsit-ı C 1129 dur [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 72, Sh: 6 ve No. 73, Sh: 309]. Üçüncüsü ise Babaeski'de müsâmaha yüzünden onarımı ertelenen bu câmiin onarımının kesin olarak yapılması istenmektedir. Babaeski kadısına gönderilen Evâsıtı Zâ 1135 tarihli hüküm suretidir. Cedid Ali Paşa câmiî ile hamamının onarımına âid olanı ise evâhir-i Ca 1126 tarihli olup Babayı Atik kadısına gönderilmiştir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 65, Sh: 309].

**

Türk Trakyasında Kırklareli vilâyetine bağlı ilçe merkezlerinden birisi de Vize'dir. Istranca dağının güney batı eteğinde yer alan bu kasabanın garbında Kırklareli ve Lüleburgaz bulunmaktadır. İlkçağda buraya Bizye adı verilmişti. Büyük bir hızla değişmekte olan bu kasabanın esas eski yerini bırakıp dışardaki az meyilli bir yamaca yayılmakta olduğu görülmektedir. Balkan savaşı sıralarında başlayan bu yayılış, 1935 yılında göçmenlerin iskânları ile daha da genişlemiştir. Böylelikle son yıllarda eski şehirin tamamıyla terkine bile yol açmış bulunmaktadır. Eski şehir 1963 te hemen hemen tamamıyla boşalmış bir hâle gelmiş bulunuyordu. Vize'nin ilk olarak 1368 yılında türkler tarafından fethedildiği, fakat az sonra yeniden Bizans idaresine geçtiği, hatta bazı belirtilere göre Musa Çelebi kuvvetleri yönünden tekrar ele geçirildiği bilinmektedir. Doğu-Trakya'nın bu önemli kalesi, nihayet 1453 te kesin olarak Türk yönetimine geçmiştir. Vize'nin en önemli eski eseri, hiç şübhesiz, câmie çevrilmiş bir Bizans kilisesi olan Ayasofya olup halk arasında genellikle Büyük câmi' yahud (Süleyman Paşa câmiî) adları ile ün kazanmıştır. Vize surlarının içerisinde bulunan bu yapının geçmiş devirlerde bazı önemli onarımlar gördüğü söylenmektedir. [Bk: S. Eyice, *Trakya'da Bizans devrine âit eserler, Belleten*, No. 131, Temmuz 1969]. Kişisel araştırmalarımız sırasında rastladığımız bilinmeyen dört yeni belge, bize, Vize'deki eski eserler hakkında aydınlatıcı ipuçları vermiş bulunmaktadır. Bunlardan ilk ikisi Vize'de Ferahşad Hatun evkafından olan Bezzasistan ile hamamın ta'mirlerine, diğer ikisi ise Ayas Paşa evkafından câmi' ile hamam, çeşme ve suyuollarının ve minâre şerefesinin onarımlarına ışık tutmaktadır. Buna göre belgelerden birincisi Vize'de Ferahşad hatun evkafından bezzasistanın ve çifte hamamın ta'mirine dâir Vize nâibine yazılmış bir hüküm sureti olup evâil-i Za 1083 tarihlidir. [Um. Şk. Ahk. Df. No. 8, Sh: 233, (Bşb. Arş.)]. İkincisi

yine aynı evkaftan aynı bezzazistanın bozulan kurşunlarına dâir olup Vize nâibine yazılmıştır ve evâil-i S 1084 tarihlidir. [Bk. Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 8, Sh: 484]. Üçüncüsü Sarayvize'de Ayas Paşa evkafından câmi' ile hamam ve çeşmelerin onarımlarına âid olup evâsıt-ı Ra 1130 tarihlidir ve Vize kazası nâibine hitâben yazılmıştır [Bk. Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 78, Sh: 355]. Dördüncüsü aynı câmiin kubbesi ile suyollarının ve minâre şerefesinin harabiyeti dolayısıyla vakıf nâzırı ve mimarbaşının göstereceği bir mu'temed mimar ma'rifetiyle onarımı gerektiğine işaret edilmektedir. Evâili Ra 1131 tarihli bir hüküm sureti olup Vize nâibine, mimarbaşuya ve ilgili evkaf mütevellisine hitâben yazılmıştır [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 79, Sh: 164].

**

Türk Trakyasının önemli illerinden birisi de Tekirdağ'dır. Traklar ve Grekler devrinde Bisanthe, Romalılar devrinde Rhaedestees, Bizanslılar devrinde Rodostove, Osmanlılar devrinde ise Rodoscuk ve Tekfurdağı tesmiye edilen Tekirdağ'ın en az yirmibeş asırlık bir geçmişe sahib olduğu tahmin olunmaktadır. Böyle çok köklü bir geçmişi olan adı geçen beldenin içerisinde Osmanlılardan daha eski devirlere âid bir esere rastlanılmamaktadır. Şehirin sınırları içinde menkul ve gayri menkul tarihî eserlere şu ana kadar rastlanılmamıştır. Cumhuriyet devrinde Tekirdağ ismini alan Tekfurdağ'ın en eski eseri 1353 (H: 960) tarihinde yapılan Rüstem Paşa câmiî ve müstemilâtıdır*. Bu itibarla buraya ilk bakışta Osmanlılar zamanında kurulup büyüyen bir Osmanlı beldesi nazarıyla bakılabilir. Bilindiği üzere Süleyman Paşa komutası altındaki Osmanlı kuvvetleri 1357 de Rumeli'ye geçmişler, Bolayır ve İpsala'dan sonra Hayrabolu ve Tekfurdağ'ı ele geçirmişlerdi. Yakın bir zamana gelinceye kadar eski bir eserin görülmemesi dolayısıyla Tekirdağ o tarihlerde bir çiftlik arazisinden ibâret bulunduğu söylenebilir. O sıralarda Tekfurdağ, Trakya'nın ele geçirilişi yolunda askerî bir üs rolünü oynamakta idi. Osmanlı hükümdarı Murad I, Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra Anadolu'daki işleri yoluna koymuş ve 1362 de Trakya'ya geçerek harekâtı tamamlamağa karar vermişti. Böylece Ergene üzerine muhkem bir köprü kurdurarak şimale doğru akınlarına devam etti. Tekirdağ ve Hayrabolu yöresine ilkin Karesi'den, daha sonra ise Tokat, Sivas, Kayseri, Kütahya ve Ermenek'ten getirilen türkleri yerleştirdi. Sonuç itibariyle şimdiki Tekirdağ bir Osmanlı şehri olarak gelişmiş ve hekimbaşılara arpalık olarak verilmişti. Bu arada Tekfurdağ topçeken yörük beylerinin merkezi hâline geldi. Hayrabolu ise padişahın deve katarlarına kışlak yapıldı. Birinci dün-

* Tekirdağ'ı câmi'leri: için Bk Mehmed Tuncel, Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ câmi'leri, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi yayınlarından, Ankara, Üniversite Basımevi, 1974, sh. 31-41.

ya savaşı sırasında önemi büyük olmuş ve bir ikmal ve yollama merkezi hâline gelmişti. Çanakkale savaşının bütünleme işleri ve Anadolu kıyıları arasındaki taşıt için burada bir demir iskele yapılmıştı. Çanakkale'den gemilerle Tekirdağına taşınan yüzlerce yaralı, Müdafai Hukuk ve cemaat-ı İslâmiye derneklerinin candan ilgi ve yardımlarına kavuşmuşlardı. Bu arada şehid olanlar ise Namazgâh mezarlığına gömülmüşlerdi. Sonuç olarak Tekirdağı'nın fetihten 1890 yılına kadar bir Osmanlı- Türk şehri olarak geliştiği söylenebilir. Bilhassa imparatorluk devrinde Tekirdağı - Edirne yolu çok işlek durumda idi. Bütün Trakya ve Edirne çevresi idhâ lât ve ihrâcat hususlarını hep Tekirdağı limanından yapmakta idi. Ancak 1890 tarihinde Rumeli demiryolu bitimi dolayısıyla, şehrin ekonomik önemi duraklamak zorunda kaldı. Böylelikle hinterlandı yalnız kendi çevresine sıkıştı. Mütarekeden sonra ise durumu pek karışık ve çok acıklı bir hâl almıştı. Öyle ki Türk, Rum ve Ermeni kütleleri birbirleri ile çarpışan emeller güdüyorlardı. Bunun sonucunda ise Tekirdağı ve çevresi, büyük bir huzursuzluk içinde çalkalanıyordu. Tekirdağı Mudanya mütârekesi hükümlerine göre kurtulduğu 13 Kasım 1922 tarihine kadar yani 13 Kasım iki yıl üç ay ve yirmidört gün Yunan işgali altında kaldı.

Tekirdağı'nda en eski devirlerden bugüne kadar kurulmuş olan anıtsal binaların bir çoğu yıkılmıştır. Bazıları harab ve metrûktür. İşe yarayanların ekseri de yakın zamanlarda yapılmışlardır. Tarih boyunca ihtiyaçlara göre muhtelif yerlere dağılmış bulunan âbidelerin kimler tarafından, ne zaman yapıldıkları, sanat bakımından kıymetleri, kitâbeleri, büyüklük ve vasıfları, bugün mevcûd olmayanların ortadan nasıl kalktıkları çok önemli bir anlam taşımaktadır. Hâlen varlığını korumakta olan câmi'lerin başında Rüstem Paşa câmii ön plâni işgâl etmekte ve çevresindeki medrese, çifte hamam, kütübhâne, imâret, hücreler ve bedesten ile âdetâ bir manzume teşkil eylemektedir. Bu câmii' şehrin ortasında, yüksek ve denize nâzir bir yerde inşâ edilmiştir. Dört yanı da açıktır. Tekirdağı'na denizden ve karadan girenleri nârin kubbe ve minâresiyle karşılar. Kanunî Sultan Süleyman'ın damadı olup aynı zamanda devrin sadrazamı olan Rüstem Paşa yönünden başmimar Koca Sinan'a yaptırıldığı bilinmektedir. Dört kesme taştan duvar üzerine oturtulmuş olan mevzûn kubbeli, bir şerefeli ve seksenüç basamaklı minâresi ile câzib bir sanat eseri olarak göze çarpar. Oyma taşı şerefenin altı istelaktitler ile çevrilmiştir. Üzerini örten dört küçük ve bir ortanca kubbeyi dört mermer direk tutmaktadır. Son cemaat yeri kurşun örtülüdür. Şadırvanı Abdülmecid devrinde yapılan bir ta'mir sırasında inşâ edilmiştir. Kapı üzerindeki kitâbe, iki kısım olup biri 960 ta inşâ edildiğini, diğeri ise 1257 de tarafından ta'mir olunduğunu gösterir. Bundan başka adı geçen câmii'den ayrı olarak Tekirdağı'nda gümrük yanında olup evvelce Can Paşa tarafından yaptırılan ve Hacı Yusuf Efendi yönünden de büyülterek onarılan Gümrük Câmiî ile Eस्कicâmi'in zikredilmesi gerekir. Bu iki ma'bed tamamen yanmış iken Zahire Nâzırı Tekirdağlı Ahmed Ağa tarafından 1246 da yeniden yaptırılmıştır. Bun-

lardan ağaç direkler üzerine kurulan Gümrük Câmii 1912 depreminde yıkılmış idi. Eskicâmi' ise metânetini mümkün merteye korumaktadır. Kürkçü Sinan Ağa yönünden yaptırılan Ortacâmi' ise zamanla harab olması üzerine 1271 de bir tâ'mir görmüş bulunmaktadır. Minâresinin ise câmi'den altmış yıl sonra yapıldığı söylenmektedir. Avlusunda bir şadırvanı mevcûddur. Tekirdağı'nda bunlardan başka Suhteoğlu Ahmed Ağa câmii ile Yusuf Ağa ve Hasan Efendi câmi'leri de bu arada sayılması gerekir. Yıkılan câmi'ler arasında Hacı Hürmüz, Şabanzâde Mehmed Ağa, Salihîye, Abdullatif Efendi ve Hamamî Mehmed Paşa câmi'leri bulunmaktadır. Bunların hemen hemen cümlesi 1912 depremine ma'ruz olarak yıkılmışlardır. Tekirdağı ile mebânisi hakkında daha fazla bilgi edinmek için Hikmet Çevik yönünden yazılan *Tekirdağı tarihi araştırmaları* adlı esere bakılmalıdır (İstanbul, Ahmed Said basımevi, 1949). Tekirdağı'na âid verdiğimiz bu kısa açıklamayı yayınlanmamış iki belgenin özetleriyle tamamlamak istiyoruz. Bunlardan 26 Şa'ban 1262 tarihli olanında [Dahiliye iradeleri, (Bşb. Arş.) No. 6412] Tekirdağı'nda hayrat erbabından Mehmed Paşa câmiinin tâ'mir ve termini bahis konusu edilmektedir. Padişaha sunulan bir takrir ile bu câmiin keşfini tecavüz etmemek şartıyla yapım ve onarımının icrası istendiği işin böylece fiilen yerine getirildiği görülmektedir. 21 C. 1275 tarihli olan başka bir irâde-i seniye kaydında [Dahiliye iradeleri, (Bşb. Arş.) 2114] ise Tekirdağı'nda Cıgala-zâde evkafından olan bir câmiin şiddeti lüzumuna binaen 42000 kuruş ile onarılacağı beyan edilmiş bulunmaktadır. Bundan başka adı geçen belge içerisindeki aynı vakıftan olan medresenin ise tâ'mirine girişilmemesi uygun görüldüğü bildirilmektedir.

**

Tekirdağı'na bağlı bir ilçe merkezi olan Hayrabolu, aynı adı taşıyan Ergene'nin kollarından bir akarsuyun vâdi tabanında kurulmuştur. Evliya Çelebi'nin ifadelerine göre ilkin Rum asıllı Yanovan yönünden bina edilmiştir (*Seyahatnâme*, VIII, Sh: 780). Bundan sonra bir hayli el değiştiren kasaba; Orhan Gâzi zamanında Karakoca, Karamürsel, Karataygan ve Karatazkır gibi kimseler yardımıyla Şehzade Gâzi Süleyman Paşa tarafından 1358 (H: 759) de fethedilmiştir. Bilindiği üzere Süleyman Paşa Rumeli'ye geçerek evvelâ İpsala'yı zabt etmiş ve ibtidai salâtı burada edâ eylemişti. Bundan sonra başka bir kale kuşatılmış, fakat zabtında güçlüklerle karşılaşmıştı. En sonunda bu kale de eman ile ele geçirilmiş ve adına Hayrabolu'dan galat olarak Hayrabolu denilmiştir. Bu kalede müslüman gâziler gâyet bol ganimete erişmeleri dolayısıyla burada yerleşmişler ve bir çok hayır ve hasenatta bulunarak (Hayrı bolu) adını vermişlerdir. Böylelikle uzun zaman Edirne bostancıbaşı emrinde kalmış ve Osmanlı devletinin nice yıllar deve katarları için en uygun bir kışlak yeri olmuştu. Bu sebepten burası imrahur ağalarının yönetimine bi-

rakılp hası hümayûn yönünden sarbanbaşı ve şütürbanbaşılar gözetimi altında kalmıştır. Yine o ünlü gezgine göre burası geniş bir düzlükte, bağlı, bahçeli, sulak, güzel ve havadâr bir yer olup bu hâli ile âdeta küçük bir Edirne denmeye lâyıktır. Şâhin imzasıyla yazılan bir yazıda [*Vakit*, 16 Temmuz 1943] burası hakkında şu bilgi görülmektedir: (... burası değerli gençlerden birisinin teşebbüsü ile elektrige kavuşturulmuş ve böylelikle bu ufak kasaba için önemli bir varlık meydana getirilmiştir. Hayrebolu'da maalesef taş mevcûd değildir. Bundan dolayı hemen tekml evleri kerpiçten yapılmıştır. Kasaba kuzeyden güneye uzanan ve cebhesi doğuya bakan tatlı bir sırtın doğu yamaçlarına yapılmıştır. Bu sebepten i'mar ve inkişafa çok elverişli bir yer olarak bilinmektedir. Eski belediye başkanlarından Nazmi Bey, Hayrebolu'nun tam ortasında içerisinde güzel ve büyük bir havuzu olan bir park yaptırmış, ayrıca hamamı onartmış, mükemmel bir harita ve plan ile kasabanın islahına çalışmıştır. Ragıb Kemal' imzasıyla neşredilen bir yazıda [*Vakit*, 30 Kasım 1933] ise Hayrabolu'nun kurtuluş bayramı anlatılırken Hayrabolu müftisi İbrahim Efendi'ye temas edilmekte ve şu satırlara yer verilmektedir. (... Hayrabolu müftisi İbrahim Efendi yunanlıların işgâline karşı isyan ederek bütün köyleri mücadeleye sevk etmiştir. Yunan mezâlimine hizmet etmediğinden dolayı bir çok ceza ve cefaya uğramış ve bir gün Hayrabolu deresine atılmıştır. Yunan istiklâlini tes'id için eline verilen nutku okumadığından dolayı da üç ay yataktan kalkamayacak derecede devamlı surette döğülmüştür. Bu cesûr ve yılmaz vatandaşın âilesi ise bu süre içinde kederinden ölmüştür. Müfti İbrahim Efendi kurtuluş günü büyük bir heyecanla cumhuriyetin ve onun başlarının selâmeti için müessir bir dua okumuştur. İbrahim Efendi bütün kaza halkınca sevilmiş bir zattır. Hayrabolu'nun maarif cebhesi de şayanı şükran bir manzara göstermektedir. Köylerde son planlar üzerine altı mektebe başlanmış ve yeniden iki köy mektebi kadroya alınmıştır. Buralarda taş bulunmadığından mekteblerin bir kısmı kerpiçten yapılmaktadır.). Edirne vakıflar müdürlüğündeki muhasebe sicillerinden anlaşıldığına göre vaktiyle Rumeli'nin ilim, irfan ve tasavvuf hareketlerinin bir merkezi olan Hayrabolu'da Emir Süleyman Çelebi'nin merasından Timurtaş Beyin, Gâzi Turhanbeyoğlu Hacı Ömer Bey'in, Şerbettâr Hamza Beyin, İskender Paşanın, Cezayirli Kasım Paşanın, Rüstem Paşa'nın, Yavuz Sultan Selim'in, Bayezid-i Velinin, Gâzi Turhan Beyoğlu Güzelce Hasan Beyin ve Fatih Sultan Mehmed'in vakıfları olduğu ve bunların son zamanlara kadar pâyedar bulunduğu görülmektedir. Tırhala Yenişehir'inde medfun Gâzi Turhan Beyoğlu Güzelce Hasan Bey tarafından burada 1500 (H: 905) tarihinde inşa ettirilen Ulucâmi', Hayrabolu'ya önemli bir milli damga vurmuştur. Ne yazıkki bu câmi', Balkan harbinden evvel vuku bulan büyük depremden çok zarar görmüş ve uzun zaman onarılamamıştır. Bu câmi', Hayrabolu ve civarının belli başlı bir şaheseri sayılabilir. Câmiin cümle kapısı üstünde girift sülüs yazı ile arabca mahkûk bir kitâbe görülmektedir. Hayrabolu'da hâlen mevcûd olan câmilerden birisi de

Çarşı Câmii'dir. Bunu Kethüda-zâde Çorumlu Mustafa Bey inşâ ettirmeye başlamış, ölümü üzerine yapımı yarıda kalmıştır. Nihayet torunu Mehmed Hasib Bey yönünden 1667 (H: 1098) tarihinde ikmâl edilmiştir. Bir müddet kapalı kaldıktan sonra halkın yardımı ile yeni bir onarıma tâbî' tutulmuştur (Rumi: 1315). Hayrabolu'da hâlen mevcûd olduğu bilinen Paşa câmii ile Ömer Efendi'nin bu arada zikredilmesi gerekir. Bunlardan Paşa câmii'nin ilk kurucusunun Çelebi Sultan Mehmed olduğu kitâbesinden bir dereceye kadar anlaşılmaktadır. Hayrabolu'nun hâlen mün-deris olan eski eserleri arasında Beyler hanı mescidi, İbrahim Çelebi Câmii ve İskender Çelebi Câmii civarındaki Çifte hamam bulunmaktadır. Aynı yerde evvelce bazı gülsenî, Rufaî, Nakşî, Kadirî ve Uşşakî tekkeleri de bulunmakta idi: Kezâ Balıklıbaba, Üveysibaba ve Gülbaba gibi kimselere âid türbeler de mün-deris olmuşlardır. Bunlar gibi bugün ortada izlerine bile rastlanamayan Hayrabolu meşahirinden bir çok kimselerin merkadleri bulunmakta idi. Ancak hâlen mevcûd bulunan sağlam veya kırık mezartaşları arasına Hayrabolu için bir iftihar vesilesi olabilecek değerde bazı mezar taşları göze çarpmaktadır [Bk: R. M. Meriç, *Hayrabolu kitabeleri, Tarih vesikaları Dergisi*, Ocak 1958, Yeni Seri İstanbul, Maarif Basımevi, 1958]. Hayrabolu ve Malkara kadılarına müştereken yazılan 7 Muharrem 973 tarihli bir hüküm suretinde Hayrabolu civarında Pavliköprüsü'nde bina olunan hanın emin, kâtib ve mimarlarıyla kiremîd, kereste ve sair malzemelerinin temin ve tedariklerine dâir belge önemli bir kayıt olarak gösterilebilir [Ahk. Ml. Df. (Bşb. Arş.) No. 2775, Sh: 45]. Bundan başka Hayrabolu'ya bağlı Hacı Sungur Köyü câmiinin tâmirine dâir İstanbul'daki Ahi Çelebi evkafı mütevellisine yazılan bir hüküm ile burada bulunan Sultan Mehmed câmiine âid onarım ve kurşun tâmirleri için Hassa mimarı İsmail'in düzenlediği bir keşifnâme metni zikredilebilir:

**
*

Tekirdağ'ın altmış Km. güney batısında ilçe merkezi bir kasaba olan Malkara, az arızalı münbit bir arazi üzerine kurulmuştur. Ş. Sami Bey'in ifadesine göre (*Kamusü'l-a'lâm*, C. VI, Sh: 4329) yedi câmii, bir mescidi, bir harab medresesi, iki tekkesi, bir kaç türbe ve ziyâret yeri bulunmakta ve çeresinde vaktiyle daha büyük olduğunu gösterir bazı harâbeleri göze çarpmaktadır. Vaktiyle (Şâhin) imzasıyla yayınlanan bir makalede (*Vakit*, 16 Temmuz 1943) belirtildiğine göre Malkara Keşan'dan ufak olup taşlık sayılır. Evvelleri dar sokaklarla yapıldığı için insanı biraz sıkar. Şimdi yeni sistemde binalar kasabaya süs vermektedir. Geçen sene Ahmed Usta isminde bir kimse Malkara belediyesine başvurarak elektrik yapmak istemiş, fakat bu işi yapamamış. Bunun üzerine belediye mahkemeye müracaatla davayı kazanmış. Kaşaba henüz karanlıktadır. Buranın pazarı hayli kalabalıktır. Tekirdağ; Keşan, İpsala yolu üzerinde olmasından dolayı burada ticâret fena değil

dir) denilmektedir. Tarihi belgeler üzerinde yaptığımız araştırmalarda doğrudan doğruya Malkara'yı ilgilendiren bir kayda rastlanılamamıştır. Ancak buraya bağlı Germiyan köyünde bulunan Şeyh Süleyman câmiine âid 1126 yılı zilka'desi başlarına rastlayan bir onarım vesikası gözümüze ilişmiştir. Malkara nâibine yazılan bu hüküm suretinde adı geçen câmiin hası mütevellisi Mehmed'in müracaatı üzerine vakfın gallesi ile tâ'miri bahis konusu edilmektedir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 64, Sh: 412].

**

Marmara bölgesinin Ergene bölümünde bir ilçe merkezi olan Çorlu, İstanbul-Edirne karayolu üzerinde vâdilerle yarılmış bir yayla sırtına kurulmuştur. Burası Avrupa'ya giden şömendöfer güzergâhında ticâretgâh ve müterakki bir kaza merkezidir. Kışları çok sert, yazları ise bunaltıcı derecede sıcaktır. Havası güzel ve suyu lezizdir. Bilhassa istasyon civârında (Yılanlı) nâmiyla ün kazanan çeşmenin suyu ötedenberi nefâseti ve ihtiva ettiği şifalı maddelerden dolayı bir çok yerlere sevkedilmektedir. Göz alabildiğine uzanan münbit ovası Çorlu'yu çiftçi memleketi yapmakta en büyük âmil olmuştur. Toprağı kabil-i imtisas kuvvei inbatıyeye mâliktir. Bu sebebden her nevi' hububat ve gıda maddesi ziraati yapılmaktadır. Alpullu şeker fabrikası yapıldıktan sonra şeker pancarı üretimine önem verildiğinden çiftçi bütün gayretini bu tür ziraatına vermiştir. Buradaki Seren göçmenleri tütüncülükle uğraşmaktadır. Yetişen tütünün yaprakları küçük olduğundan râyiha ve nefâset itibâriyle birinci derecede üstünlüktedir. Çorlu'nun mübrem ihtiyaçlarından biri de ağaçlardır. Her ne dense burada ağaçlar çok azdır. Esefle söylemek lâzımdır ki ağaçlardan Çorlu'nun münbit ovası mahrum bırakılmıştır. Edirne gibi fidanlıkları mevcûd şehirlerden çeşidli ağaç fidanları getirip dikmek zorunluğu doğmuştur. Çorlu bağları evvelce çok meşhurdu. Hatta Çorlu'nun adı ile adlandırılan kendine mahsus üzümü bile vardı. Fakat bir aralık türeyen Filoksara hastalığı bu güzel bağları baştan başa mahvetmiştir. Yalnız Çorlu'nun bazı kesimlerinde bağlar eski durumlarını korumaktadır. İşte buralarda şaraplık ve sofralık olan meşhur Yapıncak üzümü yetişmektedir. Ovanın büyük bir bölümü mer'a hâlinde olduğundan burada koyunculığa karşı şiddetli bir eğilim uyanmıştır. Koyunlar burada Kıvrıkcık cinsindedir. Yakın bir geçmişte otuzu aşkın çiftlikten elde edilen süt ürünü mandıralara sevkedilerek peynir yapımına hasredildi. Peynircilik yakın zamanlara kadar musevilerin elinde idi. Bunlar Edirnedekiler gibi sütlerin yağlarını aldıktan sonra yapmak gibi hilelerle dünya çapında ün kazanmış olan Doğu-Trakya peynirlerinin şöhretini azaltmış bulunuyorlardı. Bunun farkına varıldığından üretilen bu sütler onlara verilmeyerek türklerce imâline başlanmış ve bunun sonunda olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Her yerde olduğu gibi Çorlu'da da bir vakitler ticâreti museviler ele

almışlardı. Son zamanlara doğru türkler yönünden de manifatura mağazaları açılmaya başlanarak ticâretin lüzum ve önemi anlaşılmiş bulunmaktadır. Çorlu'da bugün marangoz ve kunduracıların kâminilen türk olduğu bir gerçektir (Bk: Tarık Bâsri, *Vakit*, 30 aralık 1927, No. 3569).

Bu kısa bilgiden sonra biraz da Çorlu'nun tarih ile ilgili bölümlerine temas etmeliyiz. Bilindiği üzere Çorlu adı Ortaçağ'da burada kurulmuş ve Bizanslılarca İstanbul'u koruyan bir kale olarak kullanılmış bulunan (Tzurulon) dan gelir. Osmanlılar zamanında önce 1357 de ele geçirilmiş, sonra yeniden bizanslılar tarafından zabtedilmiştir. Nihâyet Sultan Murad I zamanında Lala Şâhin Paşa yönünden kesin olarak geri alınmıştır (1361). Osmanlı imparatorluğu devrinde burası önemli bir konak yeri rolünü oynadığı için Süleymaniye Câmii gibi câmii'lerle han ve hamamlarla donatılmıştır (1376-1377) savaşı sırasında bir süre Rus istilâsına uğramıştır. Balkan harbinde Bulgarların eline geçmiş ise de bu çok sürmemiş ve tekrar alınmıştır (1477)1913). Birinci Dünya Savaşı sonunda ise yunanlıların işgaline uğramıştır. Millî mücâdele sonunda ise Türk kuvvetlerine teslim edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında önemli bir askerî merkez hâline getirilmiştir. Çorlu'dan yetişen sîmalar arasında sadâret mesnedine çıkan Çorlulu Ali Paşa ile eski elçilerden Salih Münür Paşa hatıra gelen ilk ünlülerdendir. Türk edebiyatında bilhassa Hikâye türünde güzel örnekler veren Memduh Şevket Esendal da buradan yetişmiştir. Çorlu âbidelerinin yapım ve onarım işleri ile ilgili tarihî belgelerini özetleyelim: Bunlardan birincisi Selânikli Panayoti'nin Çorlu ve Tekirdağı ve havâlisindeki çeşme ve suyollarının inşâ ve tâ'mirinde istihdam edilmesine dâir evâsıt-ı R 1078 târihli bir vesikadır. Bu belgede Selânik monlasıyla Çorlu ve Tekfurdağı kadılarına bu yolda emir verilmiştir. [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 6, Sh: 103]. İkincisi Çorlu'da Arabacıbaşı Şücâüddin Bey câmiinin tâ'mirine âid olup evâsıt-ı Z 1108 tarihli hüküm suretidir. [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 22, Sh: 177]. Üçüncüsü Çorlu'ya tâ'bi' Türkmali Köyündeki İshak Çelebi mescidinin onarımına dâir olup evâsıt-ı M 1133 tarihli bir hüküm suretidir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 90, Sh: 26]. Dördüncüsü ise Çorlu'da kâin Ebülfetih Sultan Mehmed câmiinin onarımına dâirdir Evâsıt-ı Ş 1175 tarihli olup Çorlu nâibine ve buradaki Sultan Mehmed Han câmii vakfının zâbitine hitâben yazılmış bulunmaktadır [İstanbul Ahkâmı Şikâyat Df. (Bşb. Arş.) No. 6, Sh: 109].

**

Gelibolu; halen Doğu-Trakya'da Çanakkale iline bağlı bir ilçe merkezidir. Gelibolu dediğimiz Gallipolis'in iyi veya güzel şehir anlamına geldiği söylenir. Burası Anadolu kıyısındaki Lampisaküs şehrinin Trakya bölgesindeki bir iskelesi mesabesinde idi. Bazı yazarlar kasabanın önem kazanmasını, Lampisaküs'ün harabi-

yeti sonucu olarak kabul etmektedirler. Bizans imparatoru Jüstitnianüs devrindeñ itibaren Hellespont şehirleri içinde en önemli yeri Gelibolu kazanmıştı. Öyle ki Anadolu ve Rumeli yakaları arasındaki muvasalayı müstahkem bir mevki olarak burası yapıyordu. Bir aralık Aydınoğlu Umur Bey Ege denizinde yaptığı seferler sırasında Gelibolu civarına askerler göndererek kaleyi ablukası altına almıştı. Bunu izleyen yıllarda Gelibolu havalisi Karesi oğullarından Bergama emiri Yahşi Beyin çıkartması vuku buldu (1342). Doğu Trakya'da bir çok kalelerin duvarlarını sarsıntıya uğratan (1354) depremi sırasında Çimpé kalesinde yerleşen Süleyman Paşa yönetimindeki Türk kuvvetleri surları harab olan Gelibolu kalesini ele geçirmişler ve Gazi Fazlı buraya kumandan tayin etmişlerdi. Konurhisar tekfurunun öldürülmesinden sonra bu bölge Gelibolu ile birlikte Yakub Ece uhdesine verilmiş ve Gelibolu yarımadası da (Eceabad) adını almıştı. Süleyman Paşa'nın şehadetinden sonra naaşı civarda bulunan Bolayır'a defnedildi. Doğu-Trakya'nın bu suretle türkler eline geçmesinden kuşkulanan Bizans imparatoru Yuvanis V, topladığı Haçlı kuvvetleri ile Gelibolu'yu 14 Haziran 1367'de zabtetmişse de kısa bir süre sonra Osmanlı hükümdarı Murad Hüdâvendigâr ikinci defa olarak Gelibolu'yu kuşatmış ve fetihmişti. Murad I den sonra hükümdarlığa geçen Yıldırım Bâyezid, boğazların stratejik ve ekonomik durumunu düşünerek Sarıca Paşa'yı Gelibolu'da bir deniz üssü vücuda getirmeye memur etmişti. Böyle bir üssü kurmayı başaran Yıldırım Bâyezid; bizanslıların Akdeniz ile bağlantılarını kesmiş ve İstanbul'un kuşatılmasına zemin hazırlamış oluyordu. Gelibolu'nun böylece zabtından takriben yirmüç yıl sonra başlayan yapım işleri uzun süre devam etmişti. Şehrin zayıf ve harab olan dış kalesi yıkılmış, buna karşılık bir tepe üzerinde olup şehir ve limana aynı zamanda hakim bulunan içkale ise onarılarak yenilenmişti. Bizans tarihçisi Dükas meşhur eserinde Yıldırım Bâyezid'in Gelibolu kalesini temelden olarak bina ettiğini ve bu arada kadırgalara mahsus bir sığıntı yeri inşa ettirdiğini yazmaktadır. Şüphesiz Gelibolu'nun kazandığı bu önem sadece Osmanlı kuvvetlerinin mühim bir merkezi olmasından ileri gelmiyordu. Rumeli'den Anadolu'ya ve Anadolu'dan ise Rumeli'ye yapılan askerî nakliyatın geçit yeri burası olmuştu. Çelebi Mehmed ve Murad II zamanlarında Gelibolu kalesi kumandanlıklarını yapan Çalibey ile Hamza Bey bu bölgede Venediklilere karşı büyük başarılar kazandılar. Gelibolu tersanesi bu sıralarda büyük gelişmelere erişmişti. Onaltıncı y.y'ın ilk yarısında Gelibolu büyüme ve îmar bakımından büyük bir inkişafa kavuşmuştu. 1510 (H: 924) yılında İbrahim İbnüzzâim tarafından tanzim ve Abdullah yönünden tahrir edilen bir yazım defterinde bu gelişmeler açıkça göze çarpar. Büyük Türk gezgini Evliya Çelebi yazdığı ünlü eserinde (*Seyahatnâme*, c. 5, Sh: 315) Gelibolu hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Onun kayıtlarına göre Gelibolu'da belli başlı camiler arasında Sultan camii ile Ahmed Paşa camii en önemli olanlardır. Kurşun kubbeli ve nazik minareli olan Mesih Paşa camii de bunlara eklenebilir. Bu camiin mimar, mühendis ve

sair sanatkârları Yavuz Selim zamanında Mısır'dan getirilmiştir. Mescidlerinin fazlalığını da işaret eden Evliya Çelebi Sarıca Paşa'nın medresesine, Karacabey ve Alaca hamamlarına, Gelibolu tersane ve mevlevihanesine temas ile açıklamalar yapmaktadır. (*Muhammediye*) ile büyük şöhrete erişen Yazıcı-zade Mehmed Efendi türbesi de mevcut eski eserler arasında zikredilebilir. (*Enyârü'l-âşikîn*) adlı eserin sahibi ve Yazıcı-zâde'nin kardeşi olan Ahmed Bican efendi de Gelibolu'nun tanınmış büyüklerinden sayılır. Gelibolu baruthanesi şehrin doğusunda ve Okmeydanı denilen bir mevkide olup çevreye hakim durumda idi. Pazar yerinde bulunan Mehmed Ağa camii de Gelibolu'nun başlıca camileri arasında bulunmaktadır. Bolayır'da yunan işgali sırasında tahrib edilen Süleyman Paşa türbesi, Trakya genel müfettişliğinin gösterdiği ilgi ve yardımıyla onarılmış ve yakın çevresi park haline getirilmiştir. Bu türbe bahçesinde büyük Türk vatanperveri Namık Kemal'in lâhidli merkadı ile Hüseyin Kelamî Paşanın mezarı yer almıştır.

Türk denizcilik tarihinde önemli bir yeri olan Gelibolu'nun Osmanlılar devrindeki imar faaliyetleri başlı başına bir inceleme konusudur. Bu kısa yazımızda bunları uzun uzadıya açıklamak imkânsızdır. Ancak bu yolda gözümüze ilişen belgelerden bir kaçını özetleyerek vermek istiyoruz: 1102 recebi başlarında Gelibolu nâibine yazılan bir belgede [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 15, Sh: 191]. Gelibolu'da tüccar ve sairenin evlere misafir edilmeyerek hanlarda konuklandırılmaları istenmektedir. Bunun gibi yine Gelibolu nâibine 1109 yılı sonlarına doğru yazılan başka bir belgede Gelibolu'ya bağlı bazı köylerde kesilen ve pişirilen kiremitlere temas edilmektedir. Henüz hiç bir yerde yayımlanmamış bulunan üçüncü bir belgede ise Gelibolu'da Hoca Şemsüddin mahallesindeki İskender-zâde camiinin depremde minaresi ile şakfının harab olduğu ve bina emininin İstanbul'dan gönderilmesine imkân olmaması yüzünden Gelibolu kadısı ile Gelibolu ayanı Kalyoncu zâde Mustafa marifetleriyle onarımının yapılması emredilmiştir. Bu belge 10 Ş 1114 tarihlidir [Kş. ve Tamirat Df. (Bşb. Arş.) Ml. Df. Ts. No. 9162, Şh: 818]. 1125 yılı Rebiülevvelî ortalarında yine Gelibolu nâibine yazılan dördüncü bir belgede Gelibolu'da Gazi Süleyman Paşa vakfı mülhakatından camii Atik'in onarımından söz edilmekte olduğu gibi [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb.) No. 61, Sh: 416] beşinci bir belgede de Bolayır'da Gazi Süleyman Paşa evkafından olup Gelibolu'da bulunan aynı camiinin tamirinden bahs olunmaktadır. Bu belge de evâil-i S 1127 tarihli olup aynı vecihle Gelibolu nâibine yazılmıştır. [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 66, Sh: 216] yine Gelibolu nâibine yazılan evâil-i R 1133 tarihli altıncı bir belgede ise Gelibolu'da Şeyhî Mehmed efendi camiinin onarımı bahis konusu edilmektedir. Bu cami daha evvel Gelibolu sakinlerinden Ebûbekir ağaca vekil olarak keşif, tamir ve termin ettirilmiş ise de bazı yolsuzluklar vuku bulmuştu. [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 26, 580]. Nihayet 1180 tarihli yedinci bir belgede ise Gelibolu tersanesinin sakıf ve duvarlarının harabiyetine temas ile limanın devlete ait araziden arsaları bulun-

duğuna temas edilmektedir [Başbakanlık Arşivi, Bahriye tasnifi, No. 2794, ayrıca Bk: Fevzi Kurdoğlu, *Gelibolu ve yöresi tarihi*, Sh: 104-105].

**

*

İstanbul'un yaklaşık olarak 40 Km. batısında bulunan Çatalca kasabası, önceleri (Şehir Emaneti)ne bağlı iken sonraları müstakilen idare olunmaya başlanmıştır. Arazisi oldukça münbit ve mahsuldar olup bugün İstanbul ilinin belediye sınırı dışındaki ilçelerinden birisidir. Güneydoğu-Trakya'nın çevresi içinde bulunan Çatalca kasabası, 1960 km² lik bir alanı kaplamış bulunmaktadır. Biri merkez olmak üzere Boyalık (Hadımköy), Karacaköy ve Büyükçekmece adlarında dört bucaktan tereküp etmektedir. Mülki idare bakımından eskidenberi İstanbul'a bağlı kalmıştır. İmparatorluğun son zamanlarında Çatalca, Edirne ve İstanbul illeri arasında müstakil bir mutasarrıflık kaza idi. Bu müstakil mutasarrıflıkta nefsi Çatalca, Büyükçekmece ve Silivri kazalarını ihtiva etmekte idi. Bundan başka Terkos bucağı da bu mutasarrıflığa bağlı bulunuyordu. Cumhuriyetin ilanından az sonra 1926 da Çatalca vilayet olduysa da yeni taksimat-ı mülkiye kanununda yine İstanbul'un bir ilçesi haline geldi. Ortaçağlarda Metra adı ile anılan bu ilçenin bugün 65 köyü mevcuttur. Kuzeyden Istranca dağlarının alçalmış, yer yer ağaçlık ve çalılık kesimleriyle kaplıdır. İlçe halkının geçimi genellikle tarıma dayanmaktadır. Çatalca'dan geçmek üzere Marmara'dan Karadeniz'e kadar bir sıra tepeler gözüktür. Bu silsile yeni usul üzere istihkâmlarla tahkim edilmiştir. Böylelikle İstanbul'un korunması için sağlam bir siper halini almıştır. (*Kamusül-â'lâm*, 3, 1867). Kasaba; kuzey-güney istikametinde uzanan ve Büyükçekmece gölünün kuzey kıyılarına yerleşen geniş bir vadinin batı kenarında kurulmuştur. Bu vadinin ortasında Karasu deresi akmaktadır. Çatalca Cevad Paşa isminde bir zat tarafından ağaçlandırılan bir dağın eteğinde bir şerit gibi uzanmıştır. 1933 yılı ortalarında 600-650 civarında evden tereküp ediyordu (*Vakit*, 31 temmuz 1933). Evliya Çelebi'nin ifadelerine göre, şehir bir çatal dağın eteğinde kurulduğu için (Çatalca) adını almıştır (*Seyahatnâme*, Cilt 11). Onyedinci y.y. ortasında kırk sene süren saltanatı boyunca büyük sürgün avlarında dolaşan Mehmed IV'ün Çatalca'ya aşırı bir eğilimi vardı. Bu sebeble buraya sık sık uğrayarak uzunca kalışları kasabanın gelişmesine önemli denecek derecede büyük etkisi olmuştur. Vezir Ferhad Paşa'nın ise bu gelişmede büyük katkısı görülmüştür. Bilindiği üzere Ferhad Paşa XVI ncı y.y.ın ikinci yarısındaki üçüncü Osmanlı vezirlerinden birisidir. Murad III ile Mehmed III zamanlarında iki defa sadrazamlıkta bulunmuştur. Çatalca'da büyük bir cami ile bir mektep, bir hamam ve bir çeşme yaptırmıştır. Halen Ferhad Paşa suyu denilen bir de su getirmişti. Böylelikle Çatalca kasabasını ihyada önemli hizmeti görülmüştür denilebilir. (Bk: Erdem Yücel, *İstanbul Ansiklopedisi*, Sh: 5670-5672).

Çatalca XIX uncu asrın ikinci yarısından itibaren İstanbul'u batıdan koruyan savunma hattı ile de önemini artırmıştır. İkinci dünya savaşında Balkanları ele geçiren Alman ordularının Meriç ırmağına dayanmaları üzerine Çatalca müdafaa sistemi yeniden ön plana geçti. Kasabanın nüfusu böylelikle arttı. Kırklareli'ni alarak Edirne'yi kuşatan Bulgarlar, Lüleburgaz'da Türk ordusunu yendiler ve Çatalca'daki savunma hatlarına saldırdılar. Daha önce tahkimat yapılan Çatalca'da Bulgar ordusu durduruldu. Top sesleri İstanbul'dan duyulduğu için halk ve hükümet heyecan içinde idi. Bâbüâli ordudan ümidini kesmişti. Devlet barışı sağlamak için üç kere büyük devletlere başvurdu ise de anlaşmaya varılamadı. Bu yüzden Bâbüâli mütareke isteginde bulundu. Görüşmeler Çatalca istasyonunda bir vagon içinde yapıldı. Mütarekeyi Bulgaristan'dan başka Sırbistan ve Karadağ'da imzaladı. Londra'da barış konferansı ise sonuca bağlanmadan dağıldı ve Çatalca savaşları tekrar başladı. Başarı sağlayamayan Bulgarlar geri çekilmek zorunda kaldı. Bulgar ordusu kesin mağlubiyete uğradı (*Meydan Larus Ansiklopedisi*, C. 3, Sh: 153). M. N. imzasıyla bir gazete (Bitaraf mıntakâ) ünvanıyla neşredilen bir makalede (*Vakit*, 13 ağustos 1922) Çatalca hattı fâsılı'na temas edilmektedir. Bilindiği üzere Yunanlılar bir aralık İstanbul'a karşı bir baskın hareketi yapmışlardı, Yunan askerleri Çatalca hattı fâsılı boyunca ellerinden geldiği kadar Türkiye tarafına sokulmuşlardı. Kulelerini bazen hattı fâsil üzerinde, bazı yerlerde ise onu tecavüz ederek tesis etmişlerdi. Yılgın Yunan askerleri kurşun yemeden İstanbul üzerine yürümek mümkün olmadığını anlamışlardı. Böylece Çatalca hattı fâsılı ile Yunan birlikleri arasında bir kaç kilometrelik bitaraf bir mıntaka tesis etmek fırsatı verilmişti. İstanbul'un hakikî sükûn ve emniyeti hiç bir vakit Çatalca önündeki bir kaç kilometrelik bir bitaraf mıntaka ile elde olunamazdı. Bunun için en doğru tedbir, hiç bir işe yaramayan Yunan birliklerini Doğu Trakya'dan çıkarmak olmakta idi. Esas tehlike Yunanlıların Trakya'da bulunmasından ileri geliyordu. Bunu bertaraf edecek tek çare, Doğu-Trakya'yı Türk ordusuna iade etmek olacaktı. İşte gerçek bir (Bitaraf Mıntaka) ancak o zaman teşkil edilmiş olunurdu. Çatalca adı ile anılan bu yurt parçası, (93) ve Balkan harpleri sırasında Osmanlı tarihinde belli başlı sayfalar işgal etmiş bulunmaktadır. Bunları burada uzun uzadıya açıklayacak değiliz. Ancak beldenin tarihî anıtları üzerinde bir parça durmadan geçmek doğru olmasa gerektir. Kasabanın üçü ibadete açık, birisi de harabe halinde dört camii mevcuttur. Bunlardan Ferhad Paşa, Cemaati İslâmiye ve Kaleiçi camileri birinci guruba, harâbe halindeki Ali Paşa camii ise ikinci guruba dahil bulunmaktadır. İnceğiz köyünde tarihten önceki devre ait çok büyük bir mağara vardır. Keza Subaşı köyünde de böyle bir mağara görülmektedir. Aydınlar köyü yakınlarında ise Bizanslılar zamanından kalma Anastasya Kilisesi harabeleri göze çarpmaktadır. Çatalca'da bulunan Ali Paşa camii'nin banisi bugün iyi bilinmiyor. Balkan harbinde bu mabed çok tahribata uğramıştır. Bu tarihten sonra da Vakıflarca bir onarım himmeti

maalesef görmemiştir. Böylece burası askerî hurda ambarı olarak kullanılmıştır. Klasik Türk yapı sanatının bu güzel eseri 1962 de ahır olarak istimal edilmiştir. XVI. yüzyıl yapısı olan hamam Balkan harbindenberi harabeye terkedilmiş iken altmış-dördüncü tümen komutanı General İsmail Hakkı Tekçe'nin himmeti ile tamir ve ihya edilmiştir. İhyadan bir sene sonra buraya sahib çıkmaya teşebbüs eden Vakıflar İdaresi ile Belediye arasında bir anlaşmazlık konusu çıkmıştır. Bu hususta Emekli General Hakkı Raif Ayyıldız'ın bir yazısı mevcuttur (Bk: *İstanbul Ansiklopedisi*, Sh: 3770-3772). Yazımızın belgeler bölümünde ise günümüze gelinceye kadar hiç bir yerde yayımlanmamış bir kaç vesika suretleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Çatalca'da Gazi Ali Paşa Camii ile medresesinin tamirlerine dair olup Çatalca nahiyesi nâibine yazılmış evâil-i Ca 1108 tarihli hüküm suretidir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 22, Sh: 88]. İkincisi Çatalca'da Ferhad Paşa camii muslukları ile çeşmesinin harab olması dolayısıyla sularının başka yerlere gittiğine ve camiin harabiyetten kurtarılması için tamiri gerektiğine dair Haslar kazasında Çatalca nâibine gönderilen evâsıt-ı B 1126 tarihli hüküm suretidir. [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 65, Sh: 493]. Üçüncüsü ise Çatalca 'da Ferhad Paşa camii evkafından Çatalca nahiyesi nâibine yazılan evâhir-i B 1136 tarihli hüküm suretidir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 110, Sh: 433]. Ferhad Paşa'nın vakfı bulunduğu Çatalca'daki bu camiin kitabesi maalesef yoktur. Fazla olarak ayrıca başka bir yerde de inşa tarihi görülmemiştir. Bu cami Mimar Sinan yapısı güzel bir mabeddır. *Tezkiretü'l-bünyan*'da merhum Ferhad Paşa ruhiçün denildiğine göre adı geçen camiin, paşanın vefatından sonra yapılmış olması hatıra gelmektedir (Bk: Fazıl Ayanoğlu, *Ferhad Paşa ve gizli kalan vakıfları, Vakıflar Dergisi*, Sayı: VIII, Sh: 147).

**

Eskiden Arthyras adı ile ün kazanmış olan Büyükçekmece kasabası, bilhassa Bizans imparatorlarından Jüstinyanus zamanında önemini daha ziyade artırmış bulunuyordu. İstanbul'un batısında kurulmuş olan bu kasaba, Osmanlı yönetimi altına geçtikten sonra bir süre Eyüp kadılığına bağlı kalmış, Doğu-Trakya'nın ana ticaret yolu üzerinde bulunması ve aynı zamanda stratejik bir mevkiye kurulması dolayısıyla önemli bir konak yeri rolünü oynamıştı. Evliya Çelebi'nin ifadelerine göre deniz kenarında harab bir kalesi ve Sokullu Mehmed Paşa'nın Mimar Sinan yapısı olan bir camii ve onbir kadar büyük kurşunlu hanı ile medrese, mekteb, çarşı ve pazarı mevcuttu (Bk: *Seyahatnâme*, İstanbul, 1314, C. 3). Başta Koca Sinan yönünden yapılan meşhur köprü olduğu halde kervansaray, cami, mescid, han, hamam ve çeşmeleri genellikle Osmanlı devrinde vücuda getirilmiştir. Biz burada bütün bunlar üzerinde bir kere daha durmayacağız. Ancak ilk defa önemli üç belgeyi tanıtmak amacını gütmemiz dolayısıyla kısaca bunlara temas etmeyi uygun bulu-

yoruz. Henüz yayımlanmamış olan bu belgelerden birincisi Büyükçekmece köprüsü ile ilgilidir. Silivri kadısına hitaben yazılan 17 M 973 tarihli bu belge, Büyükçekmece köprüsünün iki yanına konulacak meşe kazıklara dairdir [Ahk. Df. (Bşb. Arş.) Ml. Df. Ts. No. 2775, Sh: 101 ve 106; 247]. İkincisi Büyükçekmece nâibi Hüseyin efendinin İstanbul'da bulunan müfettiş vekiline ve Sultan Mehmed evkafı mütevellisine hitaben yazdığı bir mektup üzerine Büyükçekmece'deki aynı vakıf emlakinden olan bir mescidin depremden harab olan minaresinin 1101 Zilkadesinde onarıldığını beyan etmektedir [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 14, R 77. Üçüncüsü ise İstanbul'da Sultan Süleyman evkafı mütevellisi Mustafa efendinin müracaatı üzerine İstanbul kaymakamına hitaben yazılmış bir hüküm sureti olup Büyükçekmece'de Sultan Süleyman evkafı müsakkafatından Kurşunlu hanın isticar işlerine dairdir. Tarihi ise 1114 yılı Muharremine tevakuf etmektedir [Um. Şk. Ah. Df. (Bşb. Arş.) No. 39, Sh: 125].

**
*

Bugün İstanbul'un Trakya'da Çatalca'dan sonra ikinci ilçesi olan Silivri'nin Traklar devrine kadar kadim bir tarih geçmişi vardır. 1970 yılı istatistiklerine göre bu eski ilçenin merkezinde (7524) kişilik bir nüfus toplanmıştır. Yine aynı sene istatistiklerine göre ilçenin genel nüfusu ise (778) Km² lik bir sahada (37017) kişidir. Edirne asfaltı ve Marmara dinizi kıyısında yer almış bulunan bu önemli ilçenin merkez bucağından başka bir de Sinekli bucağı mevcuttur. Silivri; İstanbul'un yaklaşık olarak 70 Km. batısında yer almış bulunmaktadır. Evvelleri İpertimos unvanıyla bir metropolitlik makamı idi. Herodetos, Strabon ve Ptelemeos gibi bazı yazarların ifadelerine göre burası genellikle (Silivria) adını taşımakta idi. Skiloks ve Stefanos'a göre ise (Silimvria) ismi ile anılıyordu. Lâtin, yazarlarından Mela Pilinius bu kasabayı kendi dillerine göre (Silimbria) olarak tavsif etmişlerdir. Trak dilinde (Vria) eki (Şehir) anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Suidos ile Sokrates zikredilen kasabayı sırasıyla (Olivria) ve (Salavria) olarak eserlerinde kaydetmişlerdir. Kalketon konsili zabıtlarında ve Nikeforas ise eserlerinde bu kasabayı (Eudoksiupolis) şeklinde tesbit eylemişlerdi. Silivri'de bazı barbar kavmlerin saldırılarına karşı imparator Anastas yönünden koruyucu mahiyette olmak üzere bazı surlar inşa edilmişti. Bizans imparatorlarından Jüstinyanus ise bu surların yıkık bölümlerini tamir ettirmiş, bir çok yerlerini de tahkim eylemişti (Bk: *Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, No. 4-5. (H. D. Andreyan terçümesi).

Osmanlı devrinde Silivri, daha eski devirlerin önemli sayılabilecek görüntüsünü aratmayacak şekilde bir imar hareketine sahne olmuştur. Bilhassa Yavuz Selim ve Kanunî Sultan Süleyman devirlerinde sadaretle bulunan Piri Mehmed Paşa ya-

şamının son dönemlerine doğru burada bir cami inşa ettirmiş ve bunun çevresini bir takım dinî ve ictimai tesislerle süslemişti. Biz burada şimdilik pek teferrüata girmek istemiyoruz. Belgelere bağlı kaldığımız için ancak bilinmeyen iki tarihî vesikayı tanıtacağız: Bunlardan evâhir-i Receb 1103 tarihli olanı [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 16, Sh: 25] Silivri'de Pirî Mehmed Paşa evkafı akaratından bir hanın isticâr ve ebniye işlerini, evâhir-i Rebiülâhir 1135 tarihli olanı ise [Um. Şk. Ahk. Df. (Bşb. Arş.) No. 95, Sh: 293] Silivri'ye bağlı Akviran köyündeki Cedid Ali Paşa camii minaresi ile çeşme ve hamamı su yollarının tamirlerini aksettirmektedir.

IV

Bilinmeyen Belgeler

Buraya kadar yaptığımız araştırmalarda Doğu-Trakya'nın coğrafî ve tarihî durumuna kısa bir genel bakış yapmış ve Balkanlarda Türk Trakyası dışarısında kalan Osmanlı devri anıtlarının yapım ve onarımları hakkındaki ilgili düşüncelerimizi sıralamıştık. Bunların açıklanması ardınca adı geçen bölge içerisinde rastlanan belli başlı Osmanlı dönemi âbidelerinin inşa ve îmarlarını ele almış ve bu yolda konu ile alakalı tarihî belgelerin yerlerini göstermek suretiyle her birine ait özetlerini siraya koymuştuk. Şimdi özetlerini yaptığımız bu belgelerin esas metinlerini yazımızın kaçınılmaz bir eki olarak aynen yayınlamayı uygun buluyoruz. Bunların miktarı Trakya'nın önemi ve büyüklüğü oranında pek fazla sayılamaz. Aynı zamanda bu belgelerin metinleri ilk olarak tarafımızdan bulunup yayımlanmakta, özetleri ise aynı vechile yine tarafımızdan yapıp neşredilmektedir. Bütün bu koşullara rağmen Doğu-Trakya'nın Keşan, Havsa, Lalapaşa, Meriç (Büyük Doğanç), Pınarhisarı, Alpullu, Demirköyü, Pehlivan köyü, Kofcaz (Keşirlek), Hasköyü, Terkos, Maydos, Eynecik, Karıştıran, Bolayır, Evreşe, Çerkesköyü, Haramîderesi, Muradlı, Şarköyü, Saray, Ereğli, Kınıklı, Mürefte ve saire gibi diğer yörelerine ait îmar ve inşa belgelerine henüz rastlayamadığımız için her biri hakkında bir şey söylemek zorunluğu gerekmiş bulunmaktadır. Metinleri bu suretle ele alınacak olan tarihî bir takım belgeleri kronolojik esaslar gözönünde tutularak sıra ile ayrı yayınlıyoruz:

I

Malkara ve Hayrabolu kadılarına hüküm ki, Bundan akdem Ergene kadısı arzı mucibince Pavliköprüsünde bir han bina olunmak için dergah-i muallâm çavuşlarından Ali Çavuş emin ve sipahi oğlanlar cemaatinden İbrahim bin Hasan kâtib ve Nikola nam zimmi mimar tayin olunup ve hizâne-i Âmiremde mesarifine

162,5 akçe ihraç olunup mezbur çavuş ile gönderilmişti. Sonra mezkûr çavuş fevt olmağla mezbur han binasına sabıka sarvanlar kethudası olan zaim Mustafa emin tayin olunup ve emin-i sabık Ali Çavuş bezzazistanda emânet koduğu akçeyi alup adedup mikdarı ma'lûm olduktan sonra binaya sarfedesun deyu 973 Zilka'desinde hükmi-i şerifim gönderilmişti. Asitane-i Saadetimde şöyle istima olundu ki mezkûr Ali Çavuş örtü kiremidini bin cedden seksener akçeye kavledüp pazar etmiş iken imdi mübaşir olan Mustafa Subaşı binaya yaramaz kumlu kendünün kiremidini yüzyirmişer akçeye virüp malime gadretmiş ve bundan gayri hayli kereste zayi olmuş deyü i'lâm olundu. İmdi mezbur zaim Mustafa hizmet-i mezburdan ref' olunup yerine kapum çavuşlarından Mehmed Çavuş emin nasbolup ve sen ki Hayrabulu kadısının, kapuma arz gönderüp dahi akçe lâzım olduğun arzeettiğin ecilden Hizane-i Amiremde mezkûr çavuşa altmış bin akçe teslim olunup irsal olundu. Buyurdum ki hükmi şerifimle vardukta tehir itmeyüp sabık zaim-i mezbur Mustafa ve kâtib-i mezbur İbrahim'i getürdüp vaki' olan müfredatı defterlerinden ve ehli-vukuftan ma'lûm idinüp mukaddima müteveffa Ali Çavuş zamanında ne mikdar ve ne cins esbab almıştır ve kaçır akçeye almıştır ve cümle ne mikdar harcalınmıştır ve zaim-i mezbur Mustafa meblağ-ı mezbur ile ne mikdar ve ne cins kereste esbabı almıştır ve zaim-i mezbur zamanında dahi ne mikdar akçe harc olunmuştur ve bâki yedinde ne kalmıştır. Mezkûr Ali Çavuş kiremidin binini seksener akçeye kabul idüp pazar etmiş iken zaim-i mezbur Mustafa kendünün kumlu binaya intifaa yaramayan kiremidini yüzyirmişer akçeye satup malime gadretmişise ve merkum Ali Çavuş aldığı sair kereste esbabı bahasından zaim-i mezbur Mustafa dahi ziyadeye kereste esbabın olup mabeyninde malim bel' ve eklolunmuş ise beliyaddan ve ketmiyaddan bihasbüşşer' zaimi mezburun ve bile mübaşir olanların üzerinde ne mikdar nesne sâbit ve zâhir olur ise biküdü mezbur Mehmed Çavuş'a alıvirüp zabtettiresin ve merkum Ali Çavuş ve zaim-i mezbur Mustafa zamanlarında hanın ne mikdar ve ne cins kereste esbabı alınmıştır ve kaçır akçeye alınmıştır ve bu iki eminin zamanlarında hanın ne mikdar yerleri yapılmıştır ve yapılmayup baki kalan yerleri ne mikdardır ve kaçır akçe ile itmama erişileceğinin tahmin-i sahih ile tahmin idüp ve her birinin zamanlarında mevcûd ne mikdar kereste esbabı kalmıştır ve baki' kalan kereste esbabı var ise bel' olunup kereste esbabın dahi bihasbüşşer' müteveccih olanlardan tahsil idüp alup mumaileyh çavuş ile emrolunan üzere mezbur han binasına sarf ve harcediresiz ve harcdan zâid ne mikdar akçe baki kalmış ise anı dahi merkum çavuşa alıvirüp han binasına sarf ve harcettirüp vefâ itmeyen akçeyi mezbur çavuş ile irsâl olunan altmış nin akçeden alup sarf ve harcettirüp ve vaki' olan ihracatı müfredatı ile defter ittiresin ki harc-ı zaiden ve israftan hazer idesin ve husus-i kaziyé ne vechile olduğun vukuu üzere yazup kapuma arzedesin. Amma harc hususunda gereği gibi ihtimam idüp ve harc gayret ve israf olunmaktan hazer idesin, hakkı sarihe tâbi' olasın. 7 Muharrem 973

2

İstanbul Hasları ve Silivri kadılarına hüküm ki, Haliyâ Büyükçekmece'de bina olunan köprünün iki başlarına meşeden kazıklar lâzım olmağın buyurdum ki hüküm-i şerifim vardıkta bir an tehir itmeyüp her birinizün tahtı kazasına ne mikdar kazıklık meşe kestirilmek mümkün ise ehil olanlara kestirüp sahibleri ile arabalara tahmil ittirüp mezbûr köprüye gönderüp bina eminine teslim idesiz ve lâzım olan bahasın bina emininden taleb idüp alalar. Bu maslahat ziyade mühimdir. Bu babda gâyet basîret üzere olup ihmal ve müsâheleden hazer idüp lâzım olan mikdar meşe kazıkları bervech-i ta'cil kesüp göderesiz: İhmal ve müsâheleden ihtiraz eylesesiz. Sonra itaba ve ikaba müstehak olursuz ve kesilen ağaçlar gâyet iyi cinsden ola ve illâ hiç bir vechile özrünüz makbûl olmaz, bilmiş olasız. Ana göre tedarik idüp gâyet basîret üzere olasız (Ayrıca bk: Ahkâm Df. Ml. Df. Ts. (Bş. Arş.) 2775, 106 ve 247).

17 Muharrem 973

3

Pınarhisarı kadısına hüküm ki, Hâliyâ kapuma arz gönderüp Pınarhisarı kazasına tâbî' Bergos nam kasabanın sınırunda vâki' olan nehrin üzerinde merhum ve mağfûrinleh Sultan Bâyezid Han bina eylediği ağaç köprü harabe müteveccih olup ve âyende ve revende geçmek kat'a mümkün olmayup termime muhtaç olduğun bildirmişsin. İmdi buyurdum ki hüküm-i şerifim vardıkta mezkûr köprünün nice yarar ehl-i vukuf muhamminlerle üzerine varup tahmin-i sahih ile tahmin idüp vukuu üzere yazup kapuma arzeyelesin.

13 Rebiülevvel 973

4

Cisr-i Ergene kazasında nâibüşşer' olan mevlâna Halil'e hüküm ki, Orduy-ı hümayûnuna mektub gönderüp kaza-i mezbure tâbî' Kırkkavak nam karyede vâki' müteveffa Gâzi Türhan Bey'in câmi' ve türbesinin murur-ı eyyam ile kurşunları ve camları ve duvarları ve medresesinin duvar ve sakfları ve imâretinin matbah ve furunu ve çeşmesinin suyolunun künkleri harâbe müşrif olup ta'mir ve termime eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olduğu mukarrer ve muhakkak olmağla vakf-ı mezbûrun mürtezikasına vazife-i muayyeneleri ve mu'tad-ı kadim üzere olan mesâ-rifi edâ olunduktan sonra bâki kalan galle-i vakf vakf-ı merkumun ta'mir ve termine ma'rifet-i şer'le sarfolunmasıçün berât-ı şerifimle câbi ve kaimmekam-i mü-

teveli olan Mustafa ta'yin olunmak için emr-i şerifim recasın arzylediğın ecilden bilfiil şeyhülislâmım ve müfti'lenamım olan Mevlâna Yahya'nın işaretleriyle vakf-ı mezbûr mütevellisi Tırhala'da olup mukayyed olmamağla berât-ı şerifimle câbisi olan Mustafa taraf-ı vakfa gadr ve hayfihtimâli olmamağın mütezika-ı vakf ve â'yân-ı karye ma'rifet ve mübaşeretleriyle zaruri olarak yerlerin zevâyid-i vakfdan ta'mir ve termim ve bina idüp mütezika ve ahâli-i karye ma'rifetleriyle keşf-i hüccet yazılmak ve bina olunmak için şürûtiyle yazılmıştır.

Evâsıt-ı Safer 1076

5

Edirne'nin su nâzırına hüküm ki, Bilfiil Darüssaâdetim ağası olan Musli Ağa dergâh-ı muallama arz gönderüp mahrûse-i Edirne'de vâki' Sultan Selim Hanın câmiüşerif ve medresesi evkafından olan çifte hamamın vakfiye-i ma'mülün bihasında vakfın şart ve ta'yin eylediği buçuk lüle suyu Edirne'de vâki saray-ı atik suyu ile birlikte câri ola gelmeğın mahalli taksimde suyunun ekserisinin saraya salup hamama su killet üzre gelüp ekser müddet hamam-i mezbûr battal ve cânibi vakfa gadr ve mahsûlüne noksan müterettib olduğun bildirüp mezbûr hamamın suyu saray suyundan ayrılıp câmi-i mezbûrdan ayrılan su taksimde iki lüle câmi-i şerif ve yarım lüle hamam suyu cümle iki buçuk lüle su câmi-i şerife gelüp andan mısıf lüle hamama gidüp ve âherden kimesnenin suyu karışmayup minvâl-i meşrûh üzre deftere kayıd eylemek bâbında emr-i şerifim verilmek recasın arzletmeğın vech-i meşrûh üzre amel olunmak için emr-i şerif yazılmıştır.

Evâil-i Zilka'de 1077

6

Cisr-i Ergene monlasına hüküm ki, Hacı İsa nam kimesne arzıhal edüp kaza-i mezbûrde vâki' Pavlü Köprüsü demekle ma'ruf köprü mürur-ı eyyâm ile harâbe müşrif olmağla sular tuğyan eyledikte mürur ve übur eden ebnâ-i sebilden yaşlı kimesneler suya garkolup tamir ve termime muhtaç olmağla mezbûr kendü mâliyle tamir ve ihyâ etmek murâd eyledüğın bildirüp kimesne mâni' olmamak bâbında hükmi hümâyûnum reca eyledüğü ecilden kendü maliyle ta'mir eder ise kimesne mani' olmamak için yazılmıştır.

Evâsıt-ı Zilka'de 1077

Selânik monlasına ve Çorlu ve Tekfurdağı kadılarına hüküm ki, Selânik'te Boğdan nâhiyesinde ve Çorlu'da ve Tekfurdağı ve gayrı yerlerde olan su yolcuları ve çeşmeciler üzerlerine vâki' olan su yolları ta'mir ve çeşme binaları hususunda bir üstad lâzım gelmekle Boğdan nâhiyesine tâbi' Gonca nâm karyede sâkin Panayoti nâm zimmiyi bundan akdem Âsitâne-i Saadetimde Hassa su nazırı Ali'nin memhur temessükü mûcibince nasbiçün mukaddime emr-i şerifim verilmekle mûcibince müceddeden hükm-i hümâyûnum reca etmeğın âhire verilmiş değil ise mûcibince amel olunmak için emr-i şerif yazılmıştır.

Evâsıt-ı Rebiülâhir 1078

8

Bursa kadısına hüküm ki, Bilfiil Dârüssaâdetim ağası olan Davud Ağa tarafından orduy-ı hümâyûnuma arzihal sunulup taht-ı nezâretinde olan evkaftan olup Bursa'da vâki' müteveffa Abdi Bey evkafı akaratından Edirne'de olan vakıf hanı bundan akdem vâki' olan ihrakta külliyyet ile muhterik olup vakfın müsaadesi olmamakla evkaf-ı mezbûre mütevellisi izn-i hakimle keşif ve hüccet-i şer'îye ile han-ı merkumu gereği gibi ta'mir ve ihyâ edüp binayı mezbûrda vakfın bir yük akçeden mütecaviz deyni bâki kalup vakfın iradı gâh meşârifine vefa edüp ve gâh edemeyüp zarûreti mukarrer ve deyni edâya iktidarı olmadığından vakf külliyyet ile medyûn ve harâbe müşrif olmak lâzım gelmeğın vakfın eda olunup nizam gelinceye değin evkafı mezbûrun Bursa'da olan imareti külliyyet üzere rakabe olunmak için şeyhülislâmdan istifta olundukta masrufını istifa edince imâreti işletmemeğe kâdir olur deyü fetvâ-yi şerife verildiğın bildirüp mûcibince emr-i şerifim recasın i'lâm olunmasın vech-i meşrûh üzere amel olunmak emrim olmağın şürûtiyle hüküm yazılmıştır.

Evâhir-i Muharrem 1083

9

Vize nâibine hüküm ki, Dergâh-ı muallâma mektub gönderüp nefsi Vize'de Ferruhsad Hatun evkafından olan bezzazistan mürur-ı eyyam ile harâb ve üzerinde olan kurşunun ekseri âyende ve revende sirkat ve ahzedüp kaabil-i sükna olmayup vakfın ta'mire müsaadesi olmakla bâki kalan kurşun fûruht olunup akçesiyle kiremid örtülüp ve ta'mire muhtaç olan dekâkin ve vakf-ı mezbûran harâbe müş-

rif olan hamamı ta'mir ve termim olunmak vakfa enfa' olmağla vâki' hâli ilhahile arzylediğın ecilden şer'ile görölüp amel olunmak bâbında hüküm yazılmıştır.

Evâil-i Zilka'de 1083

10

Edirne monlasına hüküm ki, Vezirim Kaimmekam Mustafa Paşa'nın âdemlerinden Hüseyin dergâh-ı muallâma arzihal idüp müşârünileyhin sâkin olduğı mahmiye-i Edirne mahallâtından Sündükfakih mahallesindeki menzilinın sokak kapısına muttasıl mevcûd kadimî çeşmenin suyu münkâtı' olup çeşme-i mezbûrenin bir masura suyu kadimden mahalle-i mezbûrde vâki' câmi-i şerifin duvarına muttasıl olan çeşmede olan maksem-i mâdan ayrılup ol mahalde kadimüleyyâmdan berü 1072 senesine gelince cereyan edegelmiş iken hâlâ câmi'-i mezbûre muttasıl olan çeşmeden menzil-i mezbûre gelince su yolları harab olmağla münkâtı' olup mahall-i mezbûrun su yolları ta'mir olunmak için hüccet-i şer'ie verilmekle mücibince amel olunmak bâbında emr-i şerifim reca eylediğü ecilden vech-i meşrûh üzre amel olunmak için hüküm yazılmıştır.

Evâil-i Muharrem 1084

11

Vize nâibine hüküm ki, Kaza-i mezbûr sâkinlerinden Ali nam kimesne arzihal idüp kaza-i mezbûrde vâki' Ferruşâd Hatun'un vakfı evlâd ü evlâda meşruta olmağla hâlâ bu evladdan olmağla mütevellî olup dahlolmak icâb eylemez iken vakf-ı mezbûr mülhakatından bezzazistanın kurşununu yine kaza-i mezbûr sâkinlerinden Küçük hatib demekle ma'ruf Hasan nam kimesne ile havasına tâbî' bir kaç nefer eşkiyalar bezzazistan-ı mezbûrun kurşununu bozup ve âhere bey'edüp vakf-ı mezbûre küllî gadr ve hayfolduğın bildirüp mahallinde şer'ile görölüp filhakika böyle fesadları olduğın şer'an sâbit olur ise divân-ı hümâyûnuma ihzar olunmak için hüküm yazılmıştır.

Evâil-i Safer 1084

12

Edirne'de müteveffa Ali Paşay-ı Cedid vakfı mütevellisine hüküm ki, Sen ki mektub gönderüp vakf-ı mezbûrden olan çarşu eshabı meclis-i şer'a varup kadimden sük-ı mezbûrde mutasarrif oldukları dükkânların her bir kemerine vakf-ı mezbûr beher yevm ikişer akçe icâre-i müeccile şart ve ta'yin idüp 1086 senesine gelin-

ce her bir kemere mutasarrıf olanlar ber mücib-i şart-ı vâkıf yevmî ikişer akçeyi cânib-i vakfa eda iderler iken devlet-i aliyyenin mahmiye-i mezbûrde müddet-i medide meksinden nâşi sûk-ı mezbûrde olan dekâkine rağbet olunmağla tarih-i mezbûrde her bir kemere yevmî ikişer akçe zammolunup lâkin hâlâ rağbet olunmadığından mâ'dâ kâr ü kisbin kulletinden muhdes ücârâtı edâya iktidarları olmayup dükkânların ekserisi dahi hâli ve muattal ve vakfa küllî gadrolmakla ecr-i mislinde ezyed ve muhdas olan yevmî ikişer akçe ücârât tenzil olunmak bâbında hükm-i hümayûnum recasın ilhahları ile vâki' hâli arzyledüğü ecilden bu ücârât tenzil olunup şart-ı vâkıf üzere kadimden aldığı vechile her bir kemerinden yalnız ikişer akçe ücâreleri alınmak emrim olmuştur.

Evâsıt-ı C. âhir 1099

13

Edirne kadısına ve Edirne bostancıbaşısına hüküm ki; Dârüssaâde ağası Mustafa Ağa südde-i saâdetime arz gönderüp mahrûse-i Edirne'de vâki' merhum Sultan Murad Han câmi-i şerif ve dârülhadisi evkafının 1098 senesinde mütevellisi olan Ahmed nam kimesne vakf-ı merkûmun bazı mevâzii harâbe müşrif olmağla sene-i mezbûre mahsûb olmak üzere ta'mir ve termime 148000 akçe harç ve sarfeyledim deyü iddia ve keşif olunmadın dahi ta'miratım vardır deyü mahrûse-i mezbûrda müfettiş vekilinden bir hüccet ibrâz edüp vakf-ı medyûn idüp gadretmekle ol tarafta mi'mar vekili ve hâliyâ 1099 senesinde mütevellî olan Ömer ma'rifetiyle hakk-ı adl üzere tefahhus ve bir vechile gadr olunmamak üzere şer'ile keşif ve tahmin-i sahîh ile tahmin olunmak recasın arzetmekle vech-i meşrûh üzere amel olunmak emrim olmuştur.

Evâil-i Şa'ban 1099

14

Edirne monlasına hüküm ki, Mustafa gelüp mahrûse-i İstanbul'da Silivrikapusu'nda vâki' müteveffa İbrahim Paşa câmi-i şerifi evkafından Edirne'de vâki' Ağa Hamamı demekle ma'ruf hamamın üç senesi bir tahvil ile cânib-i vakıftan buna icar olunup yedine temessük verilüp zabt üzere iken âherden Elhaç Ömer bin Vahi hamam-ı mezbûru isticâr eyledim deyü zabtına mâni' olup taaddi eyledüğün bildirüp temessükü mücibince müddet-i icâr tamamına değin zabtettirilüp mezkûre dahl ü taarruz ettirilmemek şer'ile görülmek emrim olmuştur.

Evâsıt-ı Ramazan 1099

15

İpsala kadısına hüküm ki, İpsala kazasında vâki' müteveffa Hüsrev Kethüda evkafının müteveli vekili olan Elhaç Ahmed arzıhal edüp vakf-ı merhumun imareti evkafından senede yirmibin akçeye icâr alınagelen Kurşunlu Han demekle maruf han 1099 senesinde İpsala sâkinlerinden Köçekoğlu Hasan nam kimesnenin zabtında olup hân-ı merkûmun bir senelik icâresi vakıf için bittemam alıverilüp taallül ederlerse divân-ı Edirne'ye havâle olunmak bâbında emr-i şerifim reca etmeğin mahallinde şer'ile görülüp icrayi hak olmaz ise divân-ı Edirne'ye havâle olmak için yazılmıştır.

Evâhir-i R. evvel 1100

16

Edirne kadısına ve bilfiil dârüssaâdetim ağasına hüküm ki, Elhaç Mustafa dergâh-ı muallâma arz gönderüp taht-ı nezâretinde olup Gekbuze'de müteveffa Mustafa Paşa evkafından Edirne'de vâki' İki Kapulu (?) demekle maruf Bâzîrgân hanının müste'cirlerinin hân-ı mezbûrde icâre-i müeccile ve muaccile ile tasarruflarında mahzenler ve odalar olup lâkin hân-ı mezbûr sene-i sabıkada dergâh-ı muallâm yeniçerilerine kışlak ta'yin olmakla müste'cirleri ihraç eylediklerinden gayri vakf-ı mezbûrun hanı harâbe müşrif olup ve taht-ı icârelerinde olan odaların ve mahzenlerin temessükâtların birağub hân-ı mezbûrun ibtâline bâis olup vakfa gadrolmakla hân-ı mezbûr minbaid kışlak tarikiyle verilmeyüp men'ü def'olunmak üzere hüdavendigâr-ı sâbık Mustafa ile muanven emr-i şerif verilüp cülûs-ı hümâyûn vâki' olmağla minvâl-i meşrûh üzere hân-ı mezbûre dâhl ü taaruz olunmamak bâbında hükm-i hümâyûnum vermek recasın arzetmeğin vech-i meşruh üzere amel olunmak için yazılmıştır.

Evâsıt-ı C. âhire 1100

17

İstanbul kadısına hüküm ki, Bâbussaâde Ağası Abdurrahman Ağa arz gönderüp taht-ı nezâretinde olan evkaftan İstanbul'da vâki' müteveffa Ya'kub Ağa evkafının îradı mesârifine vefa etmeyüp vakf-ı merkum akaratından olan hamamları ve câmiin bazı yerleri harâbe müşrif olup ta'mire muhtaç olmağla bundan akdem müteveli olan kimesne emr-i şerif ve ma'rifet-i şer'ile kendü mâliyle ta'mir ve bir yük akçe sarfetmekle mürtezikanın vazifeleri rakabe eylemek istedikte tamamen aluruz deyü rencide eylediklerin ve şeyhülislâmdan fetvâsı olduğun bildirüp fetvâ-yi şerifesi mücibince şer'ile görüle deyü yazılmıştır.

Evâhir-i Şevvâl 1101

18

İstanbul'da müfettiş vekiline ve Sultan Mehmed evkafı mütevellisine hüküm ki Çekmece-i kebir nâibi Hüseyin mektub gönderüp kasaba-i mezbürde merhum ve mağfurünleheddim bina eylediği mescid-i şerifin bu sene-i mübârekede zelzelede minâresi yıkılıp nisf-i mescid-i şerifin üzerine ve nisf-i âheri imama meşruta olan menzilinin üzerine düşmekle mescid-i mezbûrde beş vakıta ezân-ı şerife okunmayup cemaat-i müslimin cemmi-gafir ve cemmi-kesir meclis-i şer'a gelüp tamir olunmasını ilhah eylediklerin arzylediğın ecilden mâl-i vakıfdan ta'mir olunması için hüküm yazılmıştır.

19

Edirne kadısına hüküm ki, Mahmiye-i Edirne'de Kabban Hanı civarında ihdâs olunan selhâne hususunda vârid olan ferman-ı Şerif mücibince kıbel-ı şer'den nâib irsâl olunup mahall-i mezkûre varılıp şer'ile tefahhus olundukta selhhâne-i mezbûre Kabban Hanı ile Ahî Çelebi medresesine muttasıl ve mülâsik olup hân-ı mezkûrun bazı odalarına zebh olunan ağnamın kanı ve suları neşfeylediği muayene ve müşâhede olunduktan sonra hân-ı mezkûr ve medrese-i mezbûr ve ehl-i sükta vâki-i hâli isti'lâm ve istihbâr olundukta bunda ancak bey'içün beş altı rees ganim zebh oluna gelüp ve mîrî selhhâne debbağhâne kurbinde iken 1101 Ramazan-ı şerifinde mîrî selhhâne olmak üzere zebh-i ağnam etmeleriyle rayiha-i kerihesinden ehl-i sük ve talebe-i medrese ve sükkân-ı han mütezziler olup selhhâne-i mezbûrenin mahall-i mezbûrdan ref' ve zararı def'olunmak emri meşru' olup ve husus-ı mezbur için fetevây-ı şerife dahi olduğun arz ve î'lâm eylediğın ecilden mahall-i mezbûrda kadimi selhhâne olmayup bu yakininde mîrî selhhane vaz'olduğun talebe-i ulûm ve sükkân-ı hâna eziyet zâhir olduğun î'lâm olunmakla şer'ile men'ü def'olunmak için yazılmıştır.

Evâhir-i Zilka'de 1101

20

Gelibolu nâibine hüküm ki, Kaza-i mezbûrde vâki' müteveffa Saruca Paşa evkafı kâtibi ile Gelibolu ahâlisi gelüp kaza-i mezbûrde mürur ve übur eden tüccar ve sâir ehl-i örf tâifesinden bazıları kadimden berü hanlara konagelmışler iken hanlara konmayup mahallelerde ehl ü iyâlleriyle sâkin oldukları evleri üzerine konup hilâf-ı şer'-i şerif ve kadime muhâlif taaddi ve tecavüz etmeleriyle bundan akdem men'i için emr-i şerif verilmişiken kanaat etmeyüp taaddi üzere oldukların bildirüp

men'ü def' olunmak bâbında emr-i şerif reca eylediklerinden hilâf-ı şer'-i şerif ren-cide olunmamak için hüküm yazılmıştır.

Evâil-i Receb 1102

21

Edirne kadısına hüküm ki, Mehmed gelüp Saray-ı Atîk evkafından Edirne'de Hızır Ağa hamâmı üç seneye değin mütevellî arzıyla taht-ı icâresinde olup ta'mir ve termime muhtac olmağla izn-i mütevellî ve reyy-i hâkim ile kendü mâlinden 38000 akçe harç ve sarf ve bir senedenberü zabtında iken mütevellisi bağçe ustalarından Hüseyin Usta 68000 akçe icâre ile kabûl ve Mısır ve Mekke vakfına teberru' eyleye, ondan sonra icâre ederim deyü tazyik etmeleriyle müddet-i ma'lûme ile icâret-iği vâki' ise müddet ma'lûm olmadıkça hilâf-ı şer' âhere verilmeyüp zabtıçün yazılmıştır.

Evâil-i C. evvel 1102

22

Âsitâne kaimmekamına ve monlasına hüküm ki, Müteveffa Piri Mehmed Paşa'nın kasaba-i Silivri'de bina eylediği câmi' evkafının mütevellisi olan Seyyid Mehmed gelüp vakf-ı merkum akaratından kaza-i mezbûrde vâki' icâre ile mutasarrıf olunagelen hanı vakf-ı merkum nâzırı olan Mehmed Cemali nam kimesne mütevell-i sâbıktan isticâr ve vakıf için bina ihdâs edüp hân-ı mezbûr arsasının beher yevm onbeş ve yirmişer akçe icâreye tahammülü var iken ancak yevmi üçer akçe icâre verüp vakfa gadreylediğin bildirüp ve bu babda şeyhülislâdan fetvâ-yi şerife verildüğün bildirüp mücibince amel olunup mahallinde şer'ile keşif ve ecir misli menâzil icâresi alıverilmek bâbında hükm-i hümâyûnum reca etmeğin yedinde olan fetvâ-yi şerife mücibince şer'ile görülmek için yazılmıştır.

Evâhir-i Receb 1103

23

Şehirköyü kadısına hüküm ki, Mevlâna Hüseyin gelüp Şehirköyü kasabasında vâki müceddeden ta'mir ve ihyâ olunan câmiin yevmi dört akçe vazife ile hatibi olup lâkin vazifesi câmi-i mezbûrun anasıl akaratından olan Hân-ı Kebir demekle ma'ruf vakıf hanı icâratından tayin olunup hân-ı mezbûr hin-i fetihdenberü harâb olmakla vazifesi olmamakla ma'rifet-i şer'ile vakf-ı mezbûre bir mu'temed mütevellî nasbolunup şart-ı vâkıf üzere mahsul-i vakfı ma'rifet-i şer'ile tedarik ve şart-ı

vâkif icra olunmak için merhum ve mağfurunleh ammim Sultan Ahmed zamanında emr-i şerif verilmekle vech-i meşrûh üzere amel olunmak üzere yazılmıştır.

Evâil-i Zilhicce 1106

24

Edirne kadısına hüküm ki, Mustafa nam kimesne ordu-yı hümâyûnuma gelüp Edirne'de zindan kurbinde vâki' Zenberânî (?) Efendi demekle ma'ruf hanın bir mikdar yeri konak olup mukaddîma içine saman ve arpa vaz'olunmakla bil-küllüye harâb olup eser-i binadan bir nesnesi kalmayup vakfa gadrolup vakıf tarafından mezâda verildükte kimesne râğbet etmeyüp ihyâ eylemek şartıyla bu alup müceddeden han bina ve ihyâ eyleyüp konak defterinden ihraç ve âheri hânı mez-bûra konak namıyla müdahale olunmamak üzere merhum Sultan Ahmed Han zamanında emr-i şerif verildiğün bildirilmekle vech-i meşrûh üzere yazılmıştır.

Evâhir-i Şevvâl 1107

25

Çatalca nâhiyesi nâibine hüküm ki, Zekâi Mustafa gelüp nâhiye-i mezbûrede vâki' bilfiil beratlı mütevellisi olduğu müteveffa Gâzi Ali Paşa câmii ve kurbünde olan duvar ile medresesinin bazı yerleri münhedim olup otuz senedenberü hâli üzere kalmakla mürtezika-i vakıf muvacehesinde ta'mir olunan mahalleri keşif ve mekteb ve medresesine lâzım olan yerleri ta'mir ve termim olunup ve iktiza eylemeyen mahalleri ta'mir olunmayup ve zâyî' olan kurşunları teftiş ve ba'detta'mir lüzumu olmayup iktiza eylemeyen kurşunları dahi ecr-i mislî ile fûruhte mesa'-ı şer'î var ise fûruhte izin hücceti verilüp umur-ı vakfa ihtimam eyleyesiz deyû nâzır-ı vakıf bâbüssaâde ağası Ca'fer Ağa tarafından mühürlü mektub verilmekle mucibince amel olunmak için yazılmıştır.

Evâil-i C. evvel 1108

26

Çorlu kadısına hüküm ki, İbrahim gelüp kasaba-i Çorlu'da vâki' Arabacıbaşı Şücâüddin Bey câmii şerifi harâbe müşrif olup vakıfta ta'mire müsaade olmamakla ta'miriçün lâzım gelüp mezbûrdan cümle mürtezika-i vakıf talebiyle galle-i vakfile hesablaşmak üzere üç sene bir tahvil ile tevliyet-i mezbûr nâzır-ı vakıf olan Saray-i Atık ağası arzı mucibince kendüye verildiğün bildirüp mi'marbaşı ma'rifetiyle mahallinde ta'miri şer'ile keşif olunmak bâbında emr-i şerifim reca etmeğün vech-i meşrûh üzere mahallinde şer'ile keşif olunmak için hüküm yazılmıştır.

Evâsıt-ı Zilhicce 1108

27

Gelibolu nâibine hüküm ki, Hassa mimarbaşı Mehmed gelüp kaza-i mezbûre tâbi حورا و كراسه ve Bolayır nam keryelerde kat'olunan kiremidin tulü 14,5 parmak ve yukarubaşı 7 parmak ve aşağıbaşı 5 parmak çapında kat'olunup baduhe kemaliyle puhte olmak üzere mukaddima emr-i şerifimle mi'mar tayin ve irsal ve minvâl-i meşrûh üzere tescil olunmuş iken hâlâ ol taraftan gelen kiremidler çaptan noksan ve nâpuhte geldiğin bildirip hâlâ irsâl olunan mi'mar ma'rifetiyle mukaddima gönderilen çapa göre ma'rifet-i şer'ile çamur kat'olunup ve puhte oldukça ne miktar kalur ise çañni tutulup ba'delyevm noksan kat'olunmamak üzere hüccet olunmak bâbında hüküm-i hümayûnum reca etmeğin vech-i meşrûh üzere amel oluna deyû yazılmıştır.

Evâsıt-ı Zilka'de 1109

28

Gelibolu nâibine hüküm ki, Kaza-i mezbûrde Kilidülbahir kalesinde vâki' câmi-i şerif evkafının mütevellisi olan Mustafa gelüp vakf-i mezbûrun mütevellisi olmakla 1107 ve 1108 senelerinde şer'ile muhasebesin görölüp defterleri imza olunup biemrullahı taalâ câmi-i merkumu saika urup bazı yerleri tahrib olunup harâbe-müşrif olan mahalleri ve minâresin ma'rifet-i şer'le mâl-i vakıf ile ta'mir eyleyüp masrufun hin-i muhasebede mahsûb etmek istedikte mâl-i vakıftan bir nesne ketmetmiş değil iken bazı kimesneler mâni' olup gadrettiklerin bildirüp hilâf-ı Şer' dahil ü taarruz olunmamak bâbında hüküm reca etmeğin şer'ile görölmek için yazılmıştır.

Evâil-i R. evvel 1113

29

Âsitâne kaimmekamına ve İstanbul'da sadrazam nezâretinde olan evkaf müfettiş vekiline hüküm ki, İstanbul'da Sultan Süleyman Han evkafı mütevellisi Mustafa gelüp evkaf-ı mezbûre müsekkafatından Çekmece-i kebir'de vâki' Kurşunlu Han-ı Kebiri Çekmece-i kebirden Ali beher sene cânib-i vakıftan yirmibeşer bin akçeye isticâr ve senede onar bin akçesin cânib-i vakfa teslim bâkisi taleb olundukta şirrete sâlik ve hân-ı mezkûr benim meşrûtamdır deyü iddia etmekle vakfa gadrolunduğun bildirüp, sen ki vezir-i müşarünileyhsin, mezkûr Ali Âsitânei Saadetime ihzar ve ahvalleri mevlâna-i mumâileyh huzurunda şer'ile görölüp icrayı hak olunmak bâbında hüküm-i hümayûnum reca etmeğin vech-i meşrûh üzere şer'ile görüle deyû yazılmıştır.

Evâil-i Muharrem 1114

Gelibolu tarafından bu def'a Dersaâdetime vürüd eden evrakın hülâsa-imefhumunda medine-i Gelibolu mahallâtından Hoca Şemsüddin mahallesinde vâki' İskender-zâde nam sahibülhayrın bina eylediği câmi-i şerifin bundan mukaddem vuku' bulan zelzele-i azîmede minâresi münhedim ve sakfı perişan olmaktan nâşi elyevm salât-ı mefrûze ve cum'a edâ olunmayup bu vechile cemaat-i müslimine usret târi ve hâsîlât-ı muayyinesi imam ve hatib ve müezzin vazîfelerine gayr-ı vâfi ve mecmû-ı ta'mirâtı 565 kuruş mesârif ile husûlpezir olacağı zâhir ve bedihî olmakla ba'dezin câmi-i mezkûrun taraf-ı devlet-i aliyemden tamir ve ihyâsına himmet ve inâyet olunmasın kadı-i mumaileyh î'lâm ve sen ki â'yân-ı mumaileysin, mektubunda tahrir ve istid'a eylemen ile bu suretle câmi-i şerif-i mezkûrun tamiri umur-ı hayriyeden olup lâkin bu taraftan mustakil bina-emini tayinine mütehammil olmamakla inha ve ilâm olduğu vechile ma'rifetinle ta'mir ve termim ve ba'dettekmil mesârifi müfredat defteriyle dersaâdetime arz ve ilâm olunmak fermanın olmağın işbu emrim isdar ve ... ile irsâl olunmuştur. İmdi vüsûlunde berminvâl-i meşrûh câmi-i şerif-i mezkûrun tamir ve ihyâsı umur-ı hayriyeden olduğu cihetle cânib-i miriden ta'mir ettirilmesine irâde-i aliyem teallûk edüp lâkin Dersaâdetimden müste-killen bina-emini tayin ve irsâline tahammülü olmamakla bâlâda zikir ve beyân ve î'lâm olduğu vechile ma'rifetinle bina ve ta'mir ve ba'dettekmil mesârifi cânib-i miriden verilmek üzere müfredat defteriyle dersaâdetime arz ü ilâm ve resânet ve istihkâmına dikkat ve meblâğ-ı mezbûrdan noksan ile vücûde getirmeğe sa'y ü gayret ve mugâyir-i emr-i şerifim vaz' ü hâlâtтан ittika ve mübaadet eylesin. sen ki kadı-ı mumaileyhsin, sen dahi mûktazay-ı emri şerifim üzere amel ve hareket eylesin deyû Gelibolu kadısına ve Gelibolu â'yâmı Kalyoncu-Zâde Mustafa zîde il-mehuya hitâben emr-i şerif verilmiştir.

10 Şa'ban 1114

Edirne monlasına hüküm ki, Mahrûse-i Edirne'de vâki' ketenciler tâifesi gelüp kadimüleyyâmdan berü keten kapanhanı önünde ve Ali Paşa müteveffa kur-bünde vâki' dükkânlarında bey'oluna gelmiş iken içlerinden bir kaç kimesneler hâriç yerlerde dükkân açup bey'etmeleriyle ihtilâle bâis ve kâr ü kismelerine müzayeka verüp gadreylediklerin bildirüp kadime mugâyir taaddileri men' ü def' olunmak bâbında emr-i şerifim reca etmeğın kadime mugâyir taaddi olunmamak için yazılmıştır.

Evâil-i Safer 1117

32

Şehirköyü kazası nâibine hüküm ki, Hassa mi'marbaşı Elhaç İbrahim mektub gönderüp kaza-i mezbûre tâbi' Hora ve Mürefte ve کراسی ve قره موخه (Kıresse) nam karyelerde işlenüp tabh olunan kiremit bundan akdem sâdır olan emr-i şerifim mucibince tayin olunan hassa mi'marı ma'rifetiyle Âsitâne-i Saâdetimden gönderilen kadîmi çapa kıyas ile işlenmek üzere nizam verilmekle ol vakıttanberü minvâl-i meşrûh üzere işlenüp lâkin zikrolunan karyelerde tuğla dahi işlense ibadullaha enfa' olduğun mi'marlar haber vermeleriyle bundan akdem kiremid işletmeğe memur olan hassa mi'marlarından Mehmed Halife tuğla ecnâsının kanun-ı kadim üzere olan çaplarıyla zikrolunan Hora ve tevâbii karyelerine irsâl ve gereği gibi çaşni tutturulup tuğla işlettirilmek üzere emr-i şerifim verilmek recasın arzemeğin vech-i meşrûh üzere amel olunmak için yazılmıştır.

Evâil-i Safer 1120

33

Şehirköyü nâibine hüküm ki, Mahruse-i İstanbul kurbinde Hasköy'de vâki' kiremitci tâifesi gelüp Sultan Mehmed Han evkafından karye-i mezbûrede ondört aded kiremithâne olmakla beher kiremithânededen senede cânib-i vakfa altışar bin akçe edâ edüp Şehirköyü nâhiyesine tâbi' Hora ve Mürefte ve قره موج (?) ve Keresse nam karyelerde kadimden tuğla işlene gelmiş değil iken bazıları İstanbul'a hassa mi'marbaşı iltimasıyla zikrolunan karyelerde tuğla işlendirilmek üzere bir tarik ile emr-i şerif isdâr etmeleriyle bunların işledikleri tuğla ve kiremidin kesâdına ve zikrolunan vakıf kiremithânelerin ibtâlîne bâis oldukların bildirüp zikrolunan karyelerde ihdâs olunan tuğla kârhâneleri men'olunup tuğla işlendirilmemek bâbında hüküm-i hümâyûnum reca eyledikleri ecilden mukaddima verilen emr-i şerife

Evâil-i C. ahir 1120

34

Edirne monlasına hüküm ki, Mahrûse-i Edirne sâkinlerinden Mustafa ve Fatma ve Aişe ve Saima nam sağirlerin kıbel-i şer'den mansûb vasileri olan Ahmed nam kimesne gelüp mahrûse-i Edirne'de vâki' Katırhanı demekle ma'ruf han yine mahrûse-i mezbûrede vâki' müteveffa mirmiran Sinan Paşa câmi-i şerifi ve medresesi mürtezikalılarının vazifelerine meşrûta vakıf olup mekkâri katırcı tâifesi kadimüleyyâmdan berü hân-ı mezbûre konagelmekle vakf-ı merkumun hanı muattal olmamak için yine mahrûse-i mezbûrede مینای قیوسی (?) hâricinde vâki' bazı muh-

des hanlara konmamak üzere emr-i şerifim sâdir olmağla vakf-ı merkumun mütevellî kaimmekamı olan Elhaç Mehmed nam kimesne yine mahruse-i mezbûrede Manyaskapusu'nda vasısı olduğu eytâm-ı merkumenin Manavoğlu Hamı (?) demekle ma'ruf bir bab küçük hanı dahi kapadup eytâma gadrolduğun bildürüp katırcı mekkârilerinden mâ'dâ mürur ve übur eden ebnâ-i sebin han-ı mezbûre konmalarına muhalefet ve dahl ü taarruz olunmamak bâbında emr-i şerifim reca eylediği ecilden, sen ki mevlâna-i mummaileyhsin, katırcı mekkârilerinden mâ'dâsına müdahale olunmamak için yazılmıştır.

Evâsıt-ı Safer 1121

35

Edirne kadısına hüküm ki, Mahrûse-i Edirne sâkinlerinden Rukiye nam hatun gelüp müteveffa Doğançibaşı İskender Bey evkafından icâre-i muaccile ve müeccile ile tasarruf olunagelen akarattan mahrûse-i mezbûrde Mihâl Bey köprüsü kurbinde malûmülhudud hanı babası Serdengeçti Mehmed izn-i mütevellî ile tamir ve yedinde ola temessükü mucibince beher mah icâresin cânib-i vakfa edâ eder iken babası mezbur 1121 senesinde fevt olmakla ol han buna intikal etmiş iken vakf-ı merkumun meşrûtiyet üzere mütevellisi buna intikalini babası temessüküne tahrir etmişiken mahrûse-i merkumeden küçük Hacı Ali nam yeniçeri baban ol hanı mukataası olmak üzere hüccet-i şer'îye ile bana bey'etmişidi deyü fuzûlî zabtedüp gadreylediğin bildirüp yedinde olan temessükü mucibince ahvâlleri şer'ile görülüp babasından intikal eden hanı aliverilmek bâbında hüküm-i hümayûnum reca eylediği ecilden mahallinde şer'ile görülmek için yazılmıştır.

Evâil-i R. evvel 1121

36

Edirne monlasına ve bostancıbaşısına hüküm ki, Edirne sâkinlerinden olup Emine ve Âişe ve Saime ve Mustafa nam sağırların taraf-ı şer'den mansûb vasileri olan Ahmed gelüp mahrûse-i Edirne'de vâki' Mirmiran Sinan Paşa câmi-i şerifi ve medresesi evkafından mahrûse-i Edirne'de vâki' Katırhanı demekle ma'ruf vakıf han câmi-i şerif ve müderris ve mürtezıkaya meşrûta olmakla ötedenberü katırcı tâifesi han-ı mezkûre konagelmış iken yine mahrûse-i mezbûrede Manyas kapusu (?) hâricinde vâki' Hasan Bey ve Elhaç Halil ve müteveffa Arık-zâde Mehmed Efendi demekle ma'ruf kimesneler ile Papasoğlu Ermeni ve Halil ve sâirlerin müceddeden ihdâs eyledikleri hanlara konmalarıyla vakfın hanı muattal ve mürtezika-i vakfın vazifeleri verilmeyüp vakfa ve mürtezıkaya gadrolduğu bundan akdem vakfın mütevellî kaimmakamı Elhaç Mehmed nam kimesne tarafından îlâm olundukta

kadimden nereye koymuşlar ise kadimisi üzere amel olunmak için sâdır olan emr-i şerifim mucibince zikrolunan hanların hancıları ve biç nefer mekkâri tâifesiyle mürafaayı şer' olduklarında hancılar ve mekkâri tâifesi vakfın hanına konageldiklerin ikrar ve itiraf eylediklerinden mâ'dâ husûs-ı mezbûre vukuf ve şüuru olan bigaraz müsliminden süal olundukta mekkâri tâifesi ötedenberü vakf-ı mezbûrun hanına konagelmeleriyle hâlâ hân-ı mezbûr Katurhanı deyü şöhet bulmuştur, bundan gayri hana gelmediler deyü ihbar etmeleriyle zikrolunan hancılar kadime ve emr-i şerifime muğayir mekkâri tâifesini hanlarına kondurmayup ve mekkâri tâifesi dahi hân-ı mezbûrdan gayri hanlara konmamak üzere cânib-i şerden tenbih birle hüccet-i şer' ve mucibince sâdır olan emr-i şerifimle mahall-i mezkûrde olan hanlara mekkâri tâifesi konmaktan men' ve eytâmın mahall-i merkumde olan Manavoğlu hanı demekle ma'ruf han dahi kapanup eytâma gadrolduğun bildirüp eytâm-ı mezbûrun ve gayri yerde maişetleri olmayup ancak ol hanın icâresi ile teayyüş etmeleriyle marizzikr eytâma merhameten cihet-i maişetlerine mahsus olan hana gerek mekkâri tâifesi ve gerek ebnâ-i sebilin konmalarına mezkûr Hacı Mehmed ve taraf-ı âherden dahl ü taaruz olunmamak bâhuma hükm-ü hümâyûnum reca etmeğin merhameten kadimisi üzere amel olunup müdâheleden men' ü def' olunmak için yazılmıştır.

Evâil-i R. âhir 1121

37

Edirne monlasına ve bostancıbaşısına hüküm ki, sen ki mevlânay-ı mumaileyh-sin, südde-i saâdetime mektub gönderüp mahrûse-i Edirne'de vâki' müteveffa Ali Raşa-yı Cedid evkafı müsekkafatından Alipaşa sûku demekle ma'ruf sûk esbâhından bezzazlar kethüdası Süleyman ve bezzaz Elhaç Mehmed ve sairleri biesrihim meclis-i şer'a varup sûk-ı mezbûrun bıçakçılar tarafında vâki' sekiz aded dükkânın sakfi ve iki kapunun sakfi ve saraçlar tarafında olan kurşun sakfi harâbemüşrif olup ta'mire muhtaç olmakla meştadan mukaddem ta'mir olunmadığı takdirde vakt-ı şitada bilkülliye zikrolunan mahaller münhedim olup vakf-ı mezbûre ziyâde zarar tereddüp edüp vakıf mütevelliyesi âsitâne-i saadetimde olmakla inhidâmdan mukaddem ta'mir olunmak üzere emr-i şerifim recasın arzylediğin ecilden binnefs üzerine varup ma'rifet-i şer'le keşif ve ne mikdar ile mümkündür, sıhhati üzere arz ve î'lâm oluna deyü yazılmıştır.

Evâhir-i C. âhir 1121

38

Edirne monlasına hüküm ki, Fatma nam hatun gelüp Edirne'de Câmi-i Atîk evkafından Manyaskapusu hâricinde mutasarrıf olduğu hanına mürur ve übur eden

mekkâri katırcı tâifesi rizalarıyla konagelüp bir vechile dahlonmak îcâb etmez iken yine mahrûse-i Edirne'de vâki' Mirmiran Sinan Paşa câmi-i Şerif ve medresesi evkafından Nâzırhanı denmekle ma'ruf hanın müteveli kaimmakamı olan kimesne mürur ve übur eden mekkâri katırcı tâifesi zikrolunan katırhanına konup âher hanlara konmak üzere bir tarikle emr-i şerif isdâr ve bunun hanının ta'tiline bâis olduğun bildirüp mürur ve übur eden mekkâri katırcı tâifesi kadimisi üzere rizalarıyla hân-ı mezbûre konup müteveli kaimmakamı mezbûre mümaneat ettirmemek bâbında hükmi hümayûnum reca etmeğin hilâf-ı şer' mümaneat olunduğu vâki' ise men' ü def' olunup yine mümaneat olunur ise arz ü ilâm olunmak için yazılmıştır.

Evâhir-i Ca 1122.

39

Edirne monlasına hüküm ki, Rukiye nam hatun gelüp babası Serdengeçti Mehmed Bey demekle ma'ruf kimesne Edirne'de Mihal Bey köprüsü kurbinde müteveffa Doğancaşası İskender Bey vakfından tasarrufunda olan hanı Edirne'de sâkin Canbaz Hacı Ali nam kimesneye 1050 kuruş mukabelesinde rehin vaz' ve va'desinden bir ay mukaddem meblâğı merkumu edâ etmeden babası mezbûr fevt ve zikrolunan han buna intikal ve yedine taraf-ı vakıftan intikal temessükü verilmele meblâğ-ı merkumu bu muhalledatından edâya râzı iken mezbûr dahi şirrete sülûk ve hân-ı mezkûru babandan mülkiyet üzere beyy-i kat'i ile aldım deyû fuzûli zabtedüp gadreyledüğün ve bu babta dâvâsına muvafık şeyhülâmdan fetvâyı şerif verildüğün bildirib mucibince şer'ile görölüp icrayı hak olunmak bâbında hüküm reca etmeğin şer'ile görölmek için yazılmıştır.

Evâhir-i C. âhir 1122

40

Gelibolu kazası nâibine hüküm ki, Ebubekir zîyde kadrehu gelüp Bolayır'da medfun Gâzi Süleyman Paşa'nın vakfı mülhakatından Gelibolu'da vâki' Câmi-i Atik mürur-ı eyyâm ile harâbe müşrif oldukça sâdir olan emri şerifim mucibince mukaddima ma'rifet-i şer'ile keşfolundukta ancak 134560 akçe ile kaabil-i ta'mir olduğu hüccet-i şer'le ilâm olunup lâkin vakfın müsaâdesi olmamağıyle vakfı mezbûr mütevellisi olan Vâsıl nam kimesne keşif ve hüccet olduğu üzere mâlinden ta'mir ve vakfa teberrü' etmek şartıyla vakf-ı mezbûrun tevliyetine tâlib ve bervech-i meşrûh hüccet verdikten sonra vakf-ı mezbûrun tevliyetinin 1124 senesi martı ibtidasından dört sene bir tahvil ile kendüye tevcih olunup mutasarrıf iken müteveli-i mezbûr vakfı mezbûrun mukataasından جام حاحی mukataasını buna verip bir taraftan câmi-i mezbûru vekâleten ta'mir eyle deyû emredüp bu dahi mezkûrun

emri ile câmi-i merkumu bilvekâle ta'mir ve hesapların görmeden mütevellî-i mezkûr fevt olmakla kaza-i mezbûrda sâkin muhâlefatin kabzedüp hâlâ vakf-ı mezbûr mütevellisi olan karındaşı Mehmed nam kimesne ile şer'le muhasabe görüp zimmetinde zuhur eden hakkı taleb eyledikte bivech-i şer'î teallül üzere olduğun bildirüp mezbûr ile mahallinde şer'le hesapların görülüp hakkı aliverilmek bâbında hükm-i hümayûnum reca ve mezkûr Ebubekir'in câmi-i mezbûru ta'mir ve termimi müteveffa mütevellisinin emriyle olunduğu vech-i şer'î üzere sâbit olduktâ mezkûr Ebubekir masrufiyle ancak müteveffa mütevellisinin terekesine rücû' edebilir, mâl-i vakftan talebe kaadir olduğu kütüb-i fikhiyede musarrah olduğun Haremeyn müfettişi mevlâna Mehmed Ebu Said ziyde ilmehü îlâm eylemeğın îlâmı mucibince şer'le görüle deyü yazılmıştır.

Evâsıt-ı R. evvel 1125

41

Bâba-yı atık kadısına hüküm ki, Südde-i saâdetime mektub gönderüp Bâbâ-yı atık kasaba sında vâki'ülema ve suleha ve eimme ve huteba ve sâirleri büsrihim meclis-i şer'e varup sadr azam nezâretinde olan evkaftan Ali Paşay-ı Cedidin kasaba-i mezbûrede bina eylediği câmi-i şerif mürur-ı eyyâm ile harâbe müşrif olup ve yirmibeş gün mukaddem hamamının dahi kazganı delinüp ol dahi harâb olup ziyâdesiyle her biri üsret çekmeleriyle vâki' hâli arz ve derûn-i arzda vezâif-i Bâbâ-yı atık ahâlisininin mufassal mazharları olmakla vakf-ı mezbûrun mütevellî ve mürtezikalârı câmi-i mezkûr ve hamam-ı merkûmun ta'mirine râziler olup fukahayı hanefiye deyü tasrih etmeleriyle kasaba-i mezbûrede olan câmi-i şerif ve hamamın ta'miri galle-i vakıfdan şer'an lâzımdır mütevellî-i vakfı mezbûr ve mi'mar-ı hassa ma'rifetleriyle ve ma'rifet-i şer'le keşif ve galle-i vakıftan ta'mir için evkaf-ı merkume müfettişi mevlâna Ahmed ziyde ilmehü îlâm etmekle müşarünileyhin îlâmı mucibince şer'ile keşif ve galle-i vakıftan ta'mir ettirilmek için yazılmıştır.

Evâhir-i C. evvel 1126

42

Haslar kazasında Çatalca nâibine hüküm ki, Çatalca kasabası ahâlisi gelüp kasaba-i mezbûrede vâki' müteveffa Ferhad Paşa bina eylediği câmi-i şerifi musluklarının ve çeşmesinin su yolları mürur-ı eyyâm ile harâbe müşrif ve sulari âherlere cereyan edüp ibadullah zikrolunan sulara münhasır ve muhtaç olduklarından gayri suların inkıtâından nâşi câmi-i şerifte edây-ı salât olmayup vakfının İstanbul'da sâkin evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere mütevellisi olan Abdürrahim nam kimesne

mâli vakfı kendü ümûruna harç ve sarfedüp harâb olan su yollarının ve musluklarının ta'mir ve termim etmeyüp bir kaç deaf'a kendüye tenbih olundukta mütenebbih olmadığın arz ve mahzar birle î'lâm olunduğun bildirüp ol babda hükm-i hümayûnum reca ve sâdır olan ferman mucibince vakf-ı mezbûrun mütevellisi olan Abdürrahim ihzâr-ı şer' ve vakf-ı mezbûrun kâtibi ve câbisi ile evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere nâzırın olan Mehmed müvacehelerinde altı aylık muhasebesi görüldükte ba'delhraç ül-mesarif v'elvezâif müteveli-i mezbûr zimmetinde 27236 akçe derkise zuhur eylediğinden sonra nâzır-ı mumailiyh ile kasaba-i mezbûr ahalisi müsekakat-ı vakf-ı mezbûrun üçârâtı mahallinde şer'le teftiş ve tefahhus ve vukuu üzere defter olunup müteveli-i mezbûr zimmetinde zuhur eden mâli-i vakıftan suyollarının ta'miri iktiza eden mahalleri ta'mir ve câmi-i şerifin harâb olan mevâzi termin olunmak için cânib-i şer'den kâtibi ta'yin ve tefahhus ve ta'mir ve termime muhtaç olan mevâzi' izn-i şer'le ta'mir olunmak üzere emr-i şerifim verilmek bâbında İstanbul kadısı mevlâna Veli zîydi fezailehu î'lâm etmekle î'lâmı mucibince şer'ile görülmek için yazılmıştır.

Evâsıt-ı Receb 1126

43

Maalkara nâibine hüküm ki, Kaza-i mezbûre tâbi' Germiyan nam karyede vâki' Şeyh Süleyman bina eylediği câmi-i şerifin berât-ı şerifimle ber vech-i haşbi mütevellisi olan Mehmed gelüp câmi-i mezbûr mürur-ı eyyâm ile harâbe müşrif olup ta'mire muhtaç olmakla vakfın galle-i câmi-i mezbûrun ta'mire muhtaç olan mahallerin ta'mir etmek istedikte ashâb-ı a'razdan bazıları mümneat eylediklerin bildirüp câmi-i mezbûrun vech-i meşrûh üzere ta'mire muhtaç olan mahalleri ba'delkeşif galle-i vakıftan ta'mir olunmak bâbında hükm-i şerifim reca ve câmi-i mezbûr mürur-ı eyyâm ile harâbe müşrif olup müteveli-i mezbûr galle-i vakıf ile ta'mir için mahallinde keşif ve î'lâm olunmasını iltimas ve filhakika ta'mir-i vakf cümleden mukaddem olmakla câmi-i mezbûrun harâbe müşrif olan mahalleri ba'delkeşif galle-i vakıf-ı mezbûr ile ta'mir olunmak emr-i meşrû'dur deyü bilfiil Rumeli kazaskeri Ahmed îlâm etmekle î'lâmı mucibince mahallinde şer'le görüle deyü yazılmıştır.

Evâil-i Zilka'de 1126

44

Gelibolu nâibine hüküm ki, Ömer nam kimesne sütte-i saâdetime arzihal edüp Bolayır'da vâki' merhum şehzade Gâzi Süleyman Paşa evkafından Gelibolu'da vâki' Câmi-i atik mürur-ı eyyâm ile harâbe müşrif olmakla şer'le keşif ve tahmin olun-

dukta 134560 akçe ile ancak kaabil-i ta'mir olduğu cânib-i şer'den verilen hüccet-i şer'îye ile î'lâm olundukta ta'mire vakıfta müsaâde olmamakla vakf-ı merkumun mütevellisi olan bunun karındaşı Mustafa nam kimesne kendü mâlinden ta'mir ve vakfa teberrü' etmek şartıyla tevliyet-i mezbûre 1124 senesi martı ibtidasından dört sene bir tahvil ile hüccet-i şer'îye mucibince mezkûr Mustafa'ya tevcih olunup mu-tasarraf iken sene-i merkume evâsıtında fevt olmakla tevliyet-i merkume şurût-ı mezkûre ile 1125 senesi martı ibtidasından müteveffa-i merkumun tahvili tamamına değin zabt ve beher sene muhasebesin görüp tahvili tamamında bilâ deyn teslim etmek şartıyla sâbika nâzır-ı vakıf Süleyman Ağa arzîyle bundan akdem diğer karındaşı Mehmed nam kimesneye tevcih ve sene-i merkumeyi zabteyledikten sonra tahvili tamam olmadan tevliyet-i merkum Hacı Ahmed nam kimesneye tevcih ve masrafı verilmeyüp taaddi olunduğun bildirüp ol babda hükm-i hümâyûnum reca ve merkum Ömer'in senedi mucibince karındaşı müteveffa-yı merkum Mustafa'nın câmi-i mezkûre masrûfu şer'an sâbit olmayup ba'detta'mir keşif ve muayene olunmamakla mezbûrun müddeasını mahallinde ma'rifet-i şer'le keşif ve muayene ve mertebe-i masrafı ledeşser' sâbit ve zâhir olmak muhtaçtır deyü bilfiil haremeyn müfettişi olan mevlâna İsmail ziyde ilmehü î'lâm etmekle î'lâmı mucibince mahallinde şer'le masrûfu tefahhus ve sâbit oldukta arz ü î'lâm olunmak emrim olmuştur.

Evâil-i Safer 1127

Bâbâ-yi atık kadısına hüküm ki, Dergâh-ı muallâma mektub gönderüp Bâbâ-yi atık kasabası ahâlisi bi-esrihim meclis-i şer'a varup kasaba-i mezbûrede vâki' merhum ve mağfurünleh Fatih Sultan Mehmed Han'ın bina eylediği câmi-i şerifin dâhiliyesinde bazı kiriş ve direkleri ve hâriciyesinde dahi kezâlik mürür-ı eyyâm ile çürüyüp harâbe müşrif ve inhidâma karib ve termime muhtaç olmakla ta'mirine mübâşeret hususu tehir olup câmi-i şerif bilküllüye münhedim olur ise cemâat-i müslimin telefleri ihtimalinden mâ'dâ vakfa mebâliğ-ı zarar ve mazarrat terettüp etmeğın sâlifizzikr câmi-i şerifin ta'mir ve termime muhtaç olduğu vâki' hâli ilhahları ile arzylediğın ecilden müfettiş-i evkaf ve mütevell-i vakıf ve mi'mar ma'rifetleriyle ziyâde lüzumu olan ta'mirâtı sıhhati üzre keşif ve defter olunup arz ü î'lâm olunmak emrim olmuştur.

Evâil-i R. Âhir 1129

46

Bâbâ-yı atik kadısına hüküm ki, merhum ve mağfurüleh Sultan Ebülfeth Mehmed Han tâbe serahü Bâbâ-yı atik kasabasında bina eylediği câmi-i şerifi ta'mir ve termime muhtaç olmakla câmi-i merkumun muhtac-ı ta'mir olan mahalleri sâdir olan emr-i şerifim mucibince mübâşir ta'yin olunan Mustafa ziyde kadrehu ve hassa mi'marı tarafından Ya'kub Halife ve â'yân-ı vilâyet ve eimme ve huteba ve sâir hüddâm-ı câmi-i şerif ittifakıyla keşfolundukta ta'miri 611 kuruş bir sülüs mesârif ile vücûde gelür deyü ihbâr ve ta'miri iktiza eden mahallerinin ve ol mikdar akçe mesârifinin mümza ve mahtum defteri tarafından der-i devletmedârıma irsâl olunmakla imdi emr-i şerifim vüsûlünde keşif olunduğu üzere câmi-i merkumun ta'miri ziyâde mühim ve muktazı olan mevâzîi ta'mir ve termim olup ba'detta'mir keşif olunmak üzere ziyâde dikkat ve ihtimam keşfinden noksan masraf ile vücûde gelmesine sa'y olunmak üzere ferman-î âlişânım saadır olmakla hüküm yazılmıştır.

Evâsıt-ı C. âhire 1129

47

Vize kazası nâibine hüküm ki, Ayas Paşa evkafının meşrûtiyet üzere mütevellisi olan Seyyid Süleyman ziyde kadrehu gelüp vâkıf-ı merkumun evkafından sara-yı Vize nâhiyesinde vâki' câmi-i şerif ve hamam ve çeşmelerin suyollarını ve sâir mahallerin yedinde olan defterde nâtik olduğu üzere 1127, 1128 ve 1129 senelerinde cânib-i vakıftan ta'mir ve tecdid ve iktiza eden yerlerini dahi tecdid edip lâkin masrûfatı keşif olunmak lâzım gelmekle vakf-ı mezburun müceddeden ta'mir olunacak mahallerinin keşfi için emr-i şerifimle hassa mi'marbaşı tarafından ta'yin olunan mi'mar ma'rifetiyle keşif olunmak bâbında emr-i şerifim reca etmeğin vech-i meşrûh üzere mahallinde şer'ile keşif ve f'lâm olunmak için yazılmıştır.

Evâsıt-ı R. Evvel 1130

48

Hassa bostancıbaşısına hüküm ki, Seyyid Halil ziyde şerfehu gelüp vezir-i a'zam-ı sâbık İbrahim Paşa'nın nezâretlerindeki evkaftan Çatalca nâhiyesine tâbi' Babanakkaş nam karyede vâki' câmi-i şerifin mütevellisi olup bundan akdem câmi-i mezbûrun derûnunda mevcûd olan kalıçe ve şamdan ve eczây-i şerife ve şem'i asel ve sâir eşyası sirka olup husus-ı mezbûr Çatalca ustası ma'rifetiyle tecessüs olundukta Seyyid Hasan ve Hüseyin ve Yusuf nam şakilerin sirka eyledikleri zâhir oldukta mezbûr Yusuf ahz ve Çatalca nâibi huzurunda eşya-yı merkumeyi mezkûrdan sirka eyledikleri mezbûr Yusuf'un ikrarıyla sâbit ve hüccet-i şer'îye olunmuş

iken bazı kimesnelerin îânatlarıyla mezkûran Hasan ve Hüseyin elegirmediğinden mâ'dâ eşyây-ı merkûme Yusuf'tan dahi tahsil olunamayup vakfa gadr olunduğın bildirüp mezbûr Yusuf'un şürekâsı dahi ahz ve Âsitâne-i saadetime ihzâr olunmaları bâbında hükm-i hümâyûnum reca etmeğın vech-i meşrûh üzre bi eyyihâlin firar eden mezbûrlar ile ahzolunan Yusufu Âsitâne-i saâdetime ihzâr eylemek için yazılmıştır.

Evâsıt-ı R. âhir 1130

49

Vize nâibine ve Hassa mi'marbaşışya ve Vize kasabasında Ayas Paşa câmi-i Şerif ve mektebi evkafı mütevellisine hüküm ki, sen ki nâibi mezkûrsun, südde-i saadetime mektub gönderüp kaza-i mezbûrun ülema ve suleha ve eimme ve huteba ve sâir ahâlisi meclis-i şer'a varup Rumeli kazaskeri nezâretinde olan evkaftan nefsi-i kasaba-i Saray Vize'de mumaileyh Ayas Paşa'nın bina eylediği câmi-i şerifin mürrûr-ı eyyâm ile ve riyah-ı şedideden nâşi üzerinde olan kurşunlarının bir mikdarı telef olmakla bârân nüzûlünde kubbesi harâb ve eyyâm-ı emtârda içinde ikamet-i salât mümkün olmadığından gayri suyolları dahi bozulup ve minâresinin şerefesi taşları düşmekle mahall-i tehlike olmağın ezân okunamayup ve içinde hasır ve ka-liçeleri üzeri akmakla bilcümlesi fena bulup, sen ki müteveli-i mezkûrsun, evlâd-ı vakıftan olduğunda izdiyâd-ı vakıf ile kendin bağlanup vakfın ta'mire tehammülü var iken ta'mir etmemekle yevmen fiyevmen harâb olmakta olup eğer bundan sonra dahi ta'mir olunmazsa belki harâb olup müceddeden ta'mir olunmak mikdarı masrufa muhtaç olmakla nâzır-ı vakıf tarafından marifetiyle keşif olunup izdiyâd-ı vakıftan vakfın müsaâdesi mertebesıyla câmi-i şerif ve minâresi ve suyolları ta'mir olunmak bâbında istid'ay-ı inâyet eyledikleri ilhahlarıyla arz ve mumaileyh Ayas Paşa'nın câmi-i şerifi harâbe müteveccih olup ta'mir ve termime muhtaç olduğu arz olunmakla husus-ı merkûme, sen ki mi'marbaşışın, tarafından bir mu'temed mi'mar ta'yin olunup mahallinde şer'le keşif ve filhakika ta'mire muhtaç olduğu vâki' ise müteveli müvacehesinde hüccet ve î'lâm olunup ta'mir ve termim olunmak bâbında emr-i şerifim verilmek için bilfiil Rumeli kazaskeri olup vakf-ı mezbûr nâzırı olan mevlâna Ahmed ilâm etmekle î'lâmı mucibince amel olunmak için yazılmıştır.

Evâil-i R. Evvel 1131

50

Bergos kadısına hüküm ki, Kaza-i mezbûre tâbi' Küçüksündüklü nam karye ahâlisinden Mehmed ve sâirleri gelüp karye-i mezbûrede vâki' müteveffa Ali Çele-

bi bina eylediği câmi-i şerifin senevî oniki bin akçe vazîfesi olup altıbin akçesi imam ve hatibe ve iki bin akçesi müezzine ve ikibin akçesi müteveli-i vakfa ve ikibin akçesi dahi câmi-i mezbûrun mum ve revgan-ı zeyt ve sâir mesârifine sarf olunmak üzere vakf ve şart olunagelmış iken bir kaç sendenberi câmi-i mezbûrde imam olan Arab imam demekle ma'ruf kimesne tegallübü sebebi ile câmi-i mezbûrun müezzini ve mutevellisini kaçırıp ve imam olanlar karye-i mezkûrenin sıbyanlarını ta'lim'i Kur'an etmek üzere şart olunmuş iken câmi-i mezbûrun harâbına bâis ve edây-i salât-ı hams olunmayup bu vechile ahâli-i karye mutazarrır olduklarını bildirüp bîgarz müsliminden sual ve tefahhus ve imam-ı mezbûrun şer'ile muhasebesi görölüp ma'rifet-i şer'le bir müteveli ve müezzin nasb ve ba'delyevm şartı vâkîf üzere ta'yin olunan vazîfesine kanaat edüp müteveli ve müezzinin vazîfelerine dahl ü taruz ettirilmeyüp taraf-ı vakfa gadr olunmamak üzere muhkem tenbih ve te'kid olunup gadr murad eder ise isim ve resmîyle der-i devletmedârıma arzu î'lâm olunmak bâbında hükm-i hümayûnum reca eyledikleri ecilden mahallinde şer'le muhasebesi görölüp arz ü î'lâm oluna deyü yazılmıştır.

Evâsıt-ı R. evvel 1131

51

Çorlu nâibine hüküm ki, Sen ki Çorlu nâibi Mahmud'sun südde-i saâdetime mektub gönderüp kaza-i mezbûre tâbi' Türkmanlı nam karye ahâlisinden bazıları meclis-i şer'a varup karyelerinde vâki' müteveffa İshak Çelebi nam sahibülhayrın bina eylediği mescid-i şerif mürûr-ı ezman ile bîküllîye münhedim ve mahallesi ahâlisinin ekseri perâkende ve perişân olup ekser ahâlisi Abdurrahman Çelebi mahallesinde vâki' olmakla ittifaqlarıyla zikrolunan mescid-i şerif ta'mir olunup imam ve muallim-i sıbyana eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olup ve vâkîf mezbûr İshak Çelebi'nin nükud-ı mevkufesi hâlâ ta'mir olunan mezkûr Abdurrahman Çelebi mescid-i şerif nükuduna zam olunup iki vakıftan hasıl olan murabaha imam ve muallime verilmek bâhında emr-i şerifim verilmek recasın vâkî' hâli ilhalarıyla arzylediğin ecilden fetvâ-yi şerife ve arzın mucibince amel olunmak için yazılmıştır.

Evâsıt-ı Muharrem 1133

52

Gelibolu nâibine hüküm ki, Hamid zîyde salahu geliüp hâlâ ber-vech-i meşrûf nâzırı olduğu ceddî müteveffa Şeyhî Mehmed Efendi'nin medine-i Gelibolu'da vâki' câmiin bundan akdemi ta'mir ve termimi iktiza etmekle medine-i mezbûre sükânından Ebubekir Ağa demekle ma'ruf kimesneyi bundan akdem tarafından tev-

kil etmekle ol dahi bilvekâle ta'mir ve termim ve badehu keşfettirüp lâkin keşifte adl bulunmamakla vakfa gadr olunduğun bildirüp ta'mir olunan mahaller müceddeden alâ vechülhak keşif olunmak bâbında emr-i şerifim reca etmeğin vech-i meşrûh üzere şer'le keşif olunmak için yazılmıştır.

Evâil-i R. âhir 1133

53

İstanbul'da vâki' Ahi Çelebi evkafı mütevellisine hüküm ki, Hayrabolu nâibi mevlâna Hüseyin ziyde ilmehü südde-i saâdetime mektub gönderüp evkaf-ı merkume kuralarından Hayrabolu kazasına tâbi' Elhaç Sungur nam karye ahalisi meclis-i şer'a varup vâkif-ı merkumun karye-i mezbûrede bina eylediği câmi-i şerifin sakfi ve kapu duvarı ve minâresinin tazyikından yukarusu ve hâriciye sofa direkleri münhedim olup içinde edâ-yi sâlât müteassir olmağın vakfı merkum tarafından ta'mir olunmak bâbında emr-i şerifim verilmek recasın vâki' hâli arzeylediği ecilden, sen ki müteveli-i merkumsun, taraf-ı vakfdan câmi-i şerifi ta'mir eylemen için yazılmıştır.

Evâsıt-ı Ramazan 1133

54

Silivri nâibine hüküm ki, Nahiye-i mezbûreye tâbi' Akviran nam karye ahalisi südde-i saâdetime arzihal idüp karye-i mezbûrede vâki' müteveffa Ali Pâşâyı ceditin bina eylediği câmi-i şerifin minâresi bi-emrullâh-ı taâlûkaddime vâki' olan zelzelede münhedim ve çeşme ve vakıf hamamına câri suların yolları harâb olup kiraat-ı ezân ve icrây-i salâta küllî üsret ve sularından dahi şurb ü intifa'dan kalup ta'mire eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç ve vakfın dahi müsaâdesi yar iken Silivri nâhiyesinde vakf-ı mezbûr mütevellisi olan kimesne ta'mir ve termim etmeyüp dahi ziyâde harâb ve ibtâline bâis olduğun bildirüp ma'rifet-i şer'le görülüp keşif ve tahrir ve şart-ı vâkif icrâ olunup îlâm olunmak bâbında emrim vürûd etmeğin vech-i meşrûh üzere şer'le görülmek için yazılmıştır.

Evâil-i R. âhir 1135

55

Bâbâ-yı atık kadısına hüküm ki, sen ki Bâbâ-yı atık kadısı mevlâna İbrahim ziyde fazlehusun, südde-i saâdetime mektub gönderip kasaba-i Bâbâ-yı atık'te vâki' Ebülfetih Sultan Mehmed Han bina eylediği câmi-i şerif ve mahfil-i münifin mü-

rur-ı eyyâm ile bazı mevzi'leri münhedim olup salât-ı cüm'a ve sâir evkat ikametinde tehlike-i azîme ihtimali olup ve bundan akdem keşif ve ta'mir ve termim olunması için arz ü f'lâm olundukta keşif ve ta'miri için ferman vârid olmuş iken müsâmaha olunup yine tekrar bazı mevâzii dahi münhedim olup müceddeden keşif ve ta'mir ve termim olunması bizzarûri muktazi olmağın bu def'a dahi müsâmaha olunup öylece kalur ise bilküllüye münhedim olması vâki'dir deyü cümle ahali-i kasaba meclis-i şer'a gelüp mezkûr câmi-i şerifin keyfiyetini deridevletmedara vukuu üzere f'lâm ediver deyü ilhah eylediklerinden filhakika câmi-i şerif bu def'a keşif ve ta'mir olunmayup öylece kalur ise bilküllüye münhedim olması vâki' olduğun arz ve Bâbâ-yı atık kasabasında vâki' câmi-i şerif merhum Ebülfetih Sultan Mehmed Han Gâzi vakf-ı şerifleri mülhakatından olup lâkin câmi-i mezbûrun mukaddima keşif ve defter olunduğu huddam-ı vakfın malûmları olmamağla câmiî merkumun el'an ta'mire muhtaç olan mahalleri vakf-ı mezbûr mütevellisi Ali Bey tarafından muayene ve tahmin olunmak üzere fermân-ı âli iltimas eylediklerin bilfiil müfettiş-i evkaf olan mevlâna Ahmed zîyde ilmehu f'lâm etmeğın müteveli-i vakıf ma'rife tiyle keşif ve ta'mir ettirilmek için yazılmıştır.

Evâsıt-ı Zilka'de 1135

Haslar kazası muzafatından Çatalca nâhiyesi nâibine hüküm ki, Sen ki mevlânâyı mumaileyh Abdülkadir zîyde ilmehusun, südde-i saâdetime mektub gönderip nefsi Çatalca kasabasında vâki' müteveffa Ferhad Paşa bina eylediği câmi-i şerifin mürtezikaları olup câmi-i şerifin vâizi olan Şeyh Hasan Efendi ve imam ve hatib olan Ahmed Efendi ve na'athan Monla İbrahim ve müezzin Ahmed Efendi ve Mehmed Efendi ve kayyim Mehmed Çelebi meclis-i şer'a varup hâlâ kasaba-i mezbûre sükunda vâki' bazı dekâkin ve hân-ı vakf-ı mezbûrun mülhakatından olup beher sene hasıl olan gallesinden her birlerinin vazîfeleri verile gelmiş iken bazı kimesneler sonradan sağır hanlar ihdas edüp eyab ve zehab eden ebneyi sebile iğfal ve kendi hanlarına kondurmalarıyle vakf-ı mezbûrun hanı ibtâl ve müste'cirlerinin adem-i raiyetlerinden nâşi isticâr olmayup harâbe müşrif olmağın vakf-ı mezbûre küllî gadr olunduğu arz ü f'lâm ediver deyü ilhah ve sonradan ihdâs olunan sağır hanlar men' ü def' olunmak için emr-i şerifim verilmek recasın vâki' hâli arz ve zikr olunan kârgir hânı kebir merhum Ferhad Paşa vakfından olup beher sene âhire icâr ve ücreti Çatalca'da vâki' mumaileyhin câmi-i şerif mütezikalarının vazîfelerine verildiği defter-i evkafta mestûr ve mukayyed olup bir kaç senedenberü sağır hanlar ihdâs olunmakla vakf-ı mezbûrun hanı bilküllüye muattal ve vakfa gadr olunduğın bervech-i meşrût evkaf-ı mezbûre mütevellisi olan Abdülkadir zîyde kadrehu f'lâm etmekle muhdes olanlar men' olunmak için yazılmıştır.

Evâhir-i Receb 1139

57.

İnoz kazasında nâibüşşer' olan Mevlâna Mustafa zîyde ilmehuya hüküm ki, südde-i saâdetime mektub gönderüp kasaba-i İnoz'da sâkin ülema ve suleha ve eimme ve hüteba ve sâir fukra biemahüm meclis-i şer'-i şerife varup kasaba-i mezbûrede vâki' merhum ve mağfurünleh Ebülfeth Sultan Mehmed Han tâbe serahü câmi-i şerifi mürûr-ı eyyâm ve zelzeleden kubbesi ve bazı mevâzii harâbe müşrif olup bâran vâki' oldukta ekser mahalleri damlayup edâ-yi salâtta cemaat-i müsliminin gâyet üsretleri olup ve hâlâ kasaba-i mezbûrede zikrolunan câmi-i şeriften gayri câmi' olmayub edâ-yi salâtta cem' olunur ancak bir câmiî şerife münhasıre olduklarında eşedd ü ihtiyâç ve hâlâ ta'mir ve termime muhtaç olmağın hâlâ harâbe müşrif olan mahalleri gereği gibi keşif ve tahrir olunmak bâbında emr-i şerifim verilmek recasin vâki' hâli bililtimas arzylediğın ecilden vechi meşrûh üzere ma'rifet-i şer'le ve vukufu olanlar ma'rifetiyle keşif ve î'lân olunmak bâbında fermân-ı âlişânım sâdir olup yazılmıştır.

Evâhir-i Şâ'bân 1141

58.

Bergos kadısına ve Bergos mütevellisi zîyde kadrenuya hüküm ki, Vezir-i a'zam-ı sabık Şehid Mehmed Paşa evkafının mütevellisi olan Mustafa zîyde kadrehu gelüp vâkıf-ı mumaileyhin Bergos kasabasında bina eylediği câmi-i şerifi ve imaret ve han ve hamamları için müceddeden peydâ eylediği mâ-ı cârî ve kendüsünün lağımlarıyla kasaba-i mezbûrede bina olunan mahallere kifayet eder iken sonradan bazı kimesneler' ol lağımlara müceddeden kendülere su katmaların vakf-ı mezbûrun suyunu birer takrib ile hanlarına ve bazı hanelerine su alup ol vechile câmi-i şerifin musluklarında ve sâir mahallerinde suya zaruret çekildiğın bildirüp vakf-ı mezbûrun kadimi kendü suyunu sonradan bilâ sened-i şer'î her kim almış ise musluklarında suları kat' olunmak bâbında hükm-i hümâyûnum reca etmeğın vech-i meşrûh üzere amel olunmak bâbında fermân-ı âlişânım sâdir olmuştur de-yü yazılmıştır.

Evâsıt-ı R. âhir 1142

59.

Mahrûse-i Edirne'de vâki' merhum Çelebi Sultan Mehmed Han vakfı olan câmiî Atık mütevellisi Mehmed Ağa'ya inha olunur ki, Taht-ı nezâretimizde olup mahrûse-i Edirne'de vâki' merhum Çelebi Sultan Mehmed Han hazretlerinin (Câmi-i Atık) demekle ma'ruf câmi-i şerifi mürûr-ı eyyâm ile harâb olup eyyâm-ı şitada

vâki' sel-i azîm ve şiddet-i bâranda kubbeler ve kemerleri etrafında her cânibden çeşme vâri akup seylân edüp kalıçe ve hasırları bilkülliye ref'olunup câmi-i şerif mihrâbına karîb sofaya varınca ıslatup su ile meşhûn olmakla bazı âlât ile suları hârice ilka olunup eşedd-i ihtiyaç ile ta'mir ve termime muhtaç olduğundan mâ'dâ vakf-ı mezbûr bedestanına muttasıl hâricte kuyumcular sükunda vakfın kemer ve kubb iki bâb kârgir dükkâmı münhedim ve üç aded dükkânının dahi bazı mahalli münhedim olan dükkânlar sebebiyle harâb ve ta'mire muhtaç olup hâli üzere kaldığı surette bezzâzistanın bir tarafı mekşûf kalup vakf-ı şerife zarar-ı azîm olması mukarrer olduğun mahrûse-i Edirne'nin bilcümle ülema ve suleha ve meşâyih ve kibar ve sâir hademe-i vakıf ve ehl-i sük taraf-ı şer'a varup câmi-i mezbûr ma'bed-i kadim olmakla ta'mir ve termim olunmasını reca ve istid'a eylediklerinde mahrûse-i mezbûrede ma'rifetiniz ve hâlâ haremeyn müfettişi vekili olan mevlâna Abdülbâki efendi ve mi'marı hassa ve kurşuncubaşı ma'rifetleriyle câmi-i mezbûrun üzerine varup ma'rifet-i şer' ve mi'maran ve kurşuncubaşı ma'rifetiyle ba'delmuayene keşif ve tahmin olundukta câmi-i şerifin kubbeleri etrâfının derzleri ve sâir mesârif-i lâzimesi 500 kuruş ve gereği gibi bilcümle kurşunları tecdid olunması ve döşemesi 500 kuruş ve bezzâzistan kurbinde münhedim olan kemer kubbeli dükkânları ta'miri dahi 554 kuruş ki cem'an 1554 kuruş ile ancak husûlpezîr olacağını mi'maran-ı mezbûr ve sâir ebniye ve sükûfe vukufu olan bî-garaz müslimin haber verdiklerin mevlânayı mûmailey arz ve tarafınızdan î'lâm olunmakla vakf-ı mezbûrun irâd-ı muayyenesi vezâif ve mesârif-i mukarrerine vefa eylememekle vezâifi ve mesârfi tekмили için mahrûse-i mezbûrede mütevellisi olduğunuz merhum ve mağfurünle Sultan Bâyezid'i Hân-ı Veli evkafına bundan akdem zam ve ilhak olunup ta'mirat-ı mezbûreye vakfın bir vechile müsaadesi olmamakla mütevellisi olduğunuz Sultan Bâyezid Han-ı Veli evkafının 1142 senesi der kisesi akçesinden ve vakfeyni mezbûrenin düşen muaccilât ve rüsûmatından edâ olunmak üzere ta'miratı mezkûreye gereği gibi tekayyüd ve ihtimam-ı tam üzere ta'mir ve termim edüp mûcibi mektubla âmil olasız⁴.

Dârüssâade ağası Hacı Beşir Ağa
(mühür ve imza)

Cennetmekân merhum ve mağfurünle Sultan Süleyman Han'ın mahrûse-i Edirne'de bina ve icrâ buyurdıkları suların mahrûse-i mezbûre hâricinde mevâzi-i

4. Başbakanlık Arşivi'nde Haremeyn Muhasebesi evrakı arasında bulunan bu belgenin tarihi arkasındaki kayda göre (II42) dir. Yeni yapılmakta olan tasnife dâhil olduğu için henüz numarası atılmamış bulunmaktadır.

müteaddidede olan su yolları ve bazı kemerleri zamanla bozulup ta'mir ve termime ziyâde muhtaç olduğunu ahâli-i vilâyet haber vermeleriyle savb-ı şer'den mevlâna Ahmed Efendi irsâl olunmakla ol dahi mahrûse-i mezbûrede hâlâ hadika-i Hassa bostancıbaşısı izzetlû İsmail Ağa tarafından su yolu ustası Ali Ağa ve su yolcu başı Mehmed Ağa ve mi'mar-ı hassa Esseyyid Ahmed Ağa ve taşçıbaşı Elhaç Mustafa ve sâir ehl-i vukuf ile mahrûse-i mezbûre hâricinde ta'mire ziyâde muhtaç olan su yolları ve kemerleri üzerine ba'dennazar ta'mire ihtiyacı olan yerleri keşif ve tahrir eyledikten sonra meclis-i şer'a gelüp ihbar eylemişlerdir⁵.

Gurre-i C. Evvel 1158

61

Mahrûse-i Edirne'de merhum ve mağfurünleh Sultan Selim Han hazretlerinin bina buyurdıkları câmi-i şerifin kubbe-i kebirî ile harem-i şerifi kubbeleri ve minâ, relerinin külâhları kurşunları ve câmi-i şerif-i mezkûr müsekkafatından arasta-i kebir ve sağır ve hanın derz olunacak bazı mahalleri dahi derz olunmamakla berf ü bâran vukuunda derûnlarına nâzil ve bazı sakıfları dahi münhedim ve bazen inhidama mütemail olup hatta bir ay mukaddem evkaf-ı mezkûre müsekkafatından olan Nahlhani hâricinde ittisâli olan dekâkinin sakfı altından bir hatun mürûr ederken bağıteten bir mahalli inhidam ile bâis-i helâk olmakla zikrolunan mahallerin pûşide kurşunlarıyla iktiza eden sakıfları ta'mir ve tecdid ve muhtac-ı derz olan mahalleri başka başka ma'rifet-i şer'le keşif ve muayene ve mesârifî ne miktara bâliğ olacağını müş'ir Defterini Dersaâdetime irsâl eylesin deyû bu dâilerine hitaben şerefbağ-ı sūdûr olan mübarek hatt-ı hümâyûn ve sâdir olan fermân-ı âlişâna imtisâlen taraf-ı şer'den tayin olunan keşif nâibi ve hassa mi'marı Mehmed said ve halifesi Ahmed ve kurşuncubaşı Elhaç İbrahim ma'rifetleriyle ve ma'rifet-i şer' ve sâir ehl-i vukuf bigaraz kimesneler ile câmi-i şerife varup cümle ile ba'delmuayene mahal-i mezkûrenin ancak lüzumu olan mahalleri mi'mar-ı merkum cümle muvâcehesinde mesaha ve mesârif-i lâzimesin ziyâde baha ve ücreti takvimi ile cânib-i vakf-i şerifi mesarif-i kesireden siyanet olunarak kemâl-i dikkat ve taharri ile gereği gibi ihtimam éyleyerek bilittifak tahmin-i sahih ile tahmin eyledikleri defterdir ki bervech-i âti zikrolunur⁶.

27 Muharrem 1175

5 Bu keşifnâme Başbakanlık Arşivi'nde II58 senesi Baş-Muhasebe evrakı arasında bulunmaktadır. Henüz numarası atılmamıştır.

6 Selim II Câmi'nin inşa ve tamiri için ayrıca bk. (Topkapı Müzesi Arşivi, No. E. 31-83, 3946 ve D. 1684- 3440-3488 Tarih: 1587 (996), 1568 (976) ve 1588 (997).

Çorlu kazası nâibine ve Çorlu kasabasında vâki' merhum ve mağfurünleh Ebul-feth Sultan Mehmed Han-ı Gâzi câmiü vakfının zabıtine hüküm ki, Sen ki Çorlu kazası nâibi mevlâna Esseyyid Ali ziyde ilmehusun, mektub gönderüp Çorlu kasabası sükkânından bir çok müslimin meclis-i şer'a varup kaşaba-i mezbûrede vâki' merhum-ı müşarünileyhin bina eylediği cami-i şerif mürur-ı eyyâm ve kusur-ı şühur-ı â'vâm ile köhnelenüp hâriciyesinde vâki' etraf-ı erbaasının sakıf ve duvarları ve şadırvan ve câmi-i şerif fevkinde vâki' bazı mahallerinin köhneliği sebebiyle havadan nüzûl eden berf ü bârân derûn-ı câmie nüzûl ve darb-ı tesirinden nâşi derun-ı câmi'de olan mefruşat itlâf ve idaat ve bazı sütunlarına dahi zaaf târi olduğundan mâ'dâ cemaat-i müslimin dahi câmi-i şerifte salât-ı mefrûzeyi edâda üsretkeş olup tehlike-i azîme havfı olduğu emr-i müfrez olmakla câmi-i şerif beher hal ta'mir ve termime muhtaç olduğun deri devletmedârıma î'lâm ediver deyü ilhah ve ibram etmeleriyle finefsülemir câmi-i şerifin gerek fevki ve gerek derununda vâki' sütunları ve gerek etrâf-ı erbasının sakıf ve duvarları son derece ta'mir ve termime muhtaç olmağla ol babda vâki' hâli bililtimas arzylediğin ecilden vech-i meşrûh üzere câmi-i mezkûrun ta'mir ve termime muhtaç mahalleri ma'rifet-i şer'le rûiyet ve keşif ve lüzumsuz ve ziyâde mesârife müeddi olmayacak vech üzere defter ve î'lâm olunmak bâbında fermân-ı âli yazılmıştır.

Evâsıt-ı Şa'bân 1175

Edirne mollasına ve Edirne bostancıbaşısına hüküm ki, Mustafa ziyde kadrehu gelüp bu eshab-ı hayrattan müteveffa defterdar-ı sâbık Elhaç Mehmed Paşa'nın mahrûse-i İstanbul'da Ma'cuncu kurbinde bina eylediği şadırvan ve çeşme ve mekteb-i şerifi evkafının halâ berât-ı şerifimle mütevellisi olup vakf-ı mezbûrun müsek-kafatından mahmiye-i Edirne'de Sultan Selim câmi-i şerifi kurbinde vâki' bir bab hamam ve bir bab furun ve değirmeni mürûr-ı eyyâm ile harâbe müşrif ve muattal ve arsa-i sırfe kalup ve eser-i binadan bir nesneleri kalmayup mekteb-i şerifi ve şadırvan ve çeşme-i mezbûrun ta'mir ve termimi ve mürtezika-i vakfın eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç ve vakf-ı mezbûrlar bir türlü müsaade olmayup ancak arsa-i mezbûrla hamam-ı mezbûrun beş masura mâ-ı lezizi kalup beyhude hava ya cereyan ve telef ve ol vechile vakf-ı şerife gadr-ı küllî olmakla mâ-i mezbûru yedine verilen hüccet-i şer'ie mucibince tevliyeti hasebiyle ma'rifet-i şer'le âhere bey' hasıl olan gallesinden arsa-i mezbûre üzerlerine kadimîsi üzere bir bab furun ve değirmeni ta'mir ve termim ve ihyâ murad eyledikte eshâb-ı a'razdan bazı kimesneler hilâf-ı şerif ve mügayir-i hüccet-i şer'ie mâ-ı mezbûru âhere icâr ve furuhte mümaneat

ve gadr-i külli sevdâsında oldukların bildirüp hüccet-i şer'iyesi mucibince şer'le görölüp hilâf-ı şer'-i şerif ve mugayir-i hüccet-i şer'iyeye muhalefet ve müdahale ettirilmemek bâbında emr-i şerifim reca etmeğin hüccet-i şer'iyesi mucibince şer'ile görölme için yazılmıştır.

Evâsıt-ı Şevvâl 1175

64

Edirne kadısı ile Edirne bostancıbaşısına hüküm ki, Ecdâd-ı izamımdan merhum ve mağfurünle Sultan Murad Hanın mahrûse-i Edirne'de mecma-ı nâs olan mahalde bina ve ihyâ buyurdıkları üçşerefeli demikle ma'ruf câmi-i şerif ma'bed-i kadim olup bundan akdem vâki' olan zelzele-i azîmede derûn ve birûnunun yedi aded kubbeleri şerefelerindeki dört aded minâreleri münhedim ve ittisâlinde vâki' iki medrese ve bir mekteb-i şerifin dahi mevâzi-i adideleri münşak ve vîran ve enkaz-ı mevcûdesi dahi telef ve zâyi' olduğundan başka mehal-i sâireleri dahi tesir-i berf ü bârandan harâb ve derece-i izmihlâle resîde olacağı zâhir olmakla ta'mir ve ihyâsına müsaâde-i aliye-i mülûkânem erzâni buyurulması bir kıt'a î'lâmında ve ahali-i Edirne dahi bir kıt'a mahzarında tahrir ve istid'a eylediklerine binaen şerifyafte-i sūdûr olan fermânim mucibince mi'marbaşı olan dergâh-ı âli kapıcıbaşılardan Elhaç Ahmed ma'rifetiyle tekrar keşif ve mesârifinde dikkat olunarak defteri î'lâm olunmak için işbu emr-i şerifim isdâr ve irsâl olunmuştur. Vüsûlünde câmi-i şerif-i mezburun ve medrese ve mektebin münhedim ve muhtacı bina ve ta'mir olan mahal ve mevâziini ma'rifet-i şer' ve bostancıbaşı ve mi'marbaşı ma'rifetleriyle tekrar keşif ve mesârifinde teharrî ve dikkat olunarak levâzım ve ücûrati amele ve mesârif-i sâiresini tahmin ve takvim ve ne mikdara bâliğ olur ise memhur ve mümza keşif defteri ile deraliyeme î'lâma ihtimam eylesin ve sen-ki mi'marbaşı elhaç Ahmed sin, ebniye-i mezkûre ne mikdar mesârif ile vücûdpezîr olacağı ma'rifetinle tekrar keşif ve tahmin ve sahih defteri ile deraliyeme î'lâm olunmak matlûb-ı hümâyûnum olduğuna binaen ma'rifetin ve ma'rifet-i şer'le gereği gibi keşif ve mesârifini defter ettirmeğe ziyâde ihtimam ve dikkat eylesin ve sen ki bostancıbaşısın, sen dahi mucib-i emr-i şerifimle amel ve hareket eyliyesin⁷.

Evâsıt-ı C. Evvel 1176

7 Edirne'de Üçşerefeli, Muradiye ve Dârülhadis câmi'lerinin ta'miratına dâir Başbakanlık Arşivi'nde başka bir belgeye rastlanmamıştır. (Bk: Meclis-i Vâlâ irâdeleri, no. 17-935. Bu belgenin tarihi ise 12 C. Âhir 1275 dir).

Devletlû inayetlû Atufetlû efendim hazretleri. Eshâb-ı hayrâtan müteveffa Mehmed Paşa'nın nefsi Tekfurdağı kazasında ihyâ gerdesi olan câmi-i şerif mü-rûr-ı zaman ile müşrif harâb olduğundan ta'mir ve termimiyle şeyh ikamesine mahsus müceddeden bir sükna inşası hususu mukaddemce Çorlu kasabasına teşrif-i me-yâmin-i redif-i mülûkâne vukuunda şeyh-i mumailiyh tarafından rikâb-ı hümayûn-ı şâhâneye arzihal takdimiyle niyâz ve istid'a olunmuş ve bunların icrây-ı ta'mir ve inşası ne mikdar mesârifle vücûda geleceği anlaşılacak üzere bâ'delkeşif defterinin bu tarafa irsâli muktazay-ı irâde-i seniye-i şâhânedan bulunmuş olmakdan nâşi zikrolunan câmi' ve sükna keşif ve muayene birle f'imar ve inşası 19180 kuruluş mesârifeye mütevakkıf idüğü başka inha ve defter-i keşfi ba's ve esra kılınmış olduğuna ve câmi-i şerif-i mezkûr vakfının rûiyet-i muhasebesine ve vakfiyesiyle hazine-i evkaf-ı hümayûnda mevcûdiyetine dâir bir günâ kayda zaferyab olunamayarak bu makule evkaf-ı şerife hayratının vuku' bulan ta'mirat mesârifatı fazlasından ve yahud mevcûdundan ve fazla mevcûdu olmadığı halde müsakkafarından düşecek mahlûlât-ı mucilâttan takas ve mahsûb olunmak şartıyla ta'vizen hazine-i mezkûreden akçe f'tâsiyle tesviyesi iktizây-ı emsâlinde bulunduğu kuyuddan anlaşılmiş idüğüne binaen f'câb-ı keyfiyetin evvel emirde mahallinde tekrar isti'lâmı iktizây-ı maslahatten görünmeğin ol vechile icrâsı ve yahud ber mucib-i inhâ câmi-i şerif ile zikrolunan süknanın keşfini tecâvüz etmemek şartıyla ta'mir ve inşası şıklarında istîzan-ı irâde-i seneyeyi şâmil evkafı hümayûn nâzırı devletlû paşa hazretlerinin bir kıt'a takriri manzûr-ı âli buyurulmak için irsâl kılınmış olmağla ol babda her ne vechile emir ve irâdeseneye-i hâzret-i hilâfetpenâhî müteallik ve şerefsüdûr buyurulur ise ana göre harekete mübâderet kılınacağı beyânıyla tezkire-i senâveri terkimine ibtidâr olundu efendim⁸.

26 Şa'ban 1262

Ma'rûz-i bendeleridir ki, Ecdâd-ı rahmetmedâr-ı cenâb-ı cihanbâniden merhum Sultan Orhan Gâzi hazretlerinin sülâle-i tâhiresinden Gelibolu civarında kâin Bolayır kasabasında definhâk-i ıtırnâk olan Gâzi Süleyman Paşa türbesiyle ittisâ-linden bulunan câmi-i şerifin kârgirleri müddet-i medidedenberi ta'mir görmediği cihetle kağşayup harâbe yüz tuttuğun zikrolunan kârgirler bir müddetcik dahi ta'mir olunmadığı surette bütün bütün harâb olacağından mezkûr kârgirlerin müm-

8 İşbu tezkire-i sâmiye ile mezkûr takrir padişaha sunulmuş ve câmi-i mezkûr ile sükenanın keşfini tecâvüz etmemek şartıyla ta'mir ve inşası emredilmiştir.

kin mertebe ta'mir ve termimi hususu Gelibolu ahâlisi tarafından pek aşuru niyâz ve reca olunmuş ve merhum-ı müşârünileyh ecdâd-ı mahasin mu'tad-ı cenâb-ı mü-lûkânededen bulunduğu cihetle zikrolunan türbe ve câmi-i şerifin olvechile ta'miriyle harâbiyetten vikayesi şân-ı mekârim-i nişâ-ı hazret-i cihandârî iktiza-i celilinden bulunmuş olmağla nezd-i âlilerinde rehîn-i tensib buyurulduğu takdirde husus-ı mezkûrun bir vakıt-ı nişat maâli-i inbisât-ı hazret-i mülûkânede mübârek ve mu-allâ hâkipây-i mekârim ârây-ı cenâb-ı şâhâneye arz ü ifadesiyle müteallik ve şeref-sünûh buyurulacak emr ü fermân-ı maâlin mantuk-ı münifi üzre iktizasımın icrâsı babında emr ü irâde efendimindir⁹.

Selh-i Şâ'bân 1262

Esseyid Mehmed Ali

67

Cıgala-zâde vakfından Tekfurdağı kazasında kâin câmi-i şerif ve medresenin harablığı seksenyeedi bin bu kadar kuruş masrafla ta'miri hasıl olacağı mukaddima mahallinden inhâ olunarak vakf-ı mezbûr hâsılatı bu makule mesârifatın tesviyesine mütehammil ve hazine-i evkaf dahi şu aralık böyle ziyâdece mesârifi rûiyete müsâid olmamak hasebiyle zikrolunan câmi-i şerif-i mezkûrün şiddet-i lüzumu ve pek harâb olması cihetiyle medrese-i merkumenin terkiyle yalnız salıfûlbeyan câmiin ta'mir ve inşasına müsaâde-i aliye erzân buyurulması bu def'a dahi inha ve istirham kılınarak (42) kuruş masrafla vücûda geleceği anlaşılmış olduğundan ol vechile ta'miri zımında icâbının icrâsı¹⁰.

21 C. âhire 1275

68

Atufetlû efendim hazretleri, Sultan Selim Han hazretlerinin Edirne'de vâki' câmi-i şerifleri minâresinin rüzgârdan düşmüş olan kurşunlarıyla sâir bazı mahallerinin keşfolunan 13000 kuruş masraf ile icray-ı ta'miri ve Akbaba karyesinde küşâdi muktezay-ı irade-i seniyyeden olan mektebin 8000 kuruş masraf ile inşası ve bazı evkaf-ı şerife fazlasından mahsus olup ekber evlâd-ı vâkıftan Hatice hanımdan mahlûl olan 150 kuruş vazîfenin şâyeste-i merhamet-i seniye olan hemşiresi Naim hanımın kadim vazîfesine zamimeten tahsis hususiyetlerine dâir evkaf-ı hümmâ-

9 Bu belgede tatbik mühürü görülen (Esseyid Mehmed Ali) nin damad olup kap-tanpaşalıkta bulunduğu kuvvetle muhtemeldir.

10 Tekfurdağı'nda kâin Çağal-zâde câmiinin ta'mirine dâir Başbakanlık Arşivi'nde 10 Reblülevvel 1260 ve 5 C. âhire 1260 tarihli iki belge mevcuttur. (Bk: Dahiliye irâdele-ri No. 4280 ve 4389).

yûn nezâret-i celilesinin üç kât'a takriri manzur-ı âli-i cenâb-ı mülûkâne buyurulmak üzere arz ve takdim kılınmış olmakla ber-mûcib-i tekârir ifây-ı mûktazalarının nezâret-i müşârûnileyhaya havâlesi hakkında her ne vechile emr ü irâde-i seniye-i hazret-i şehîşâhî müteallik ve şerefsüdur buyurulur ise ana göre hareket olunacağı beyâniyle tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim. 29 Muharrem 1279

69

Atufetlü efendim hazretleri, Edirne'de vâki' Çelebi Sultan Mehmed Han tâbeserahü hazretleri câmi-i şerifinin kurşunlarıyla sâir bazı mahalleri harâb olduğundan vakfî müsakkafatından icâre-i vâhidelü olan bedestan-ı atkın icâreteyne tahviliyle hâsıl olacak muaccilesinden ve yahud kurşununun furihtiyile esmânından câmi-i şerif-i mezkûrun icray-i ta'miri hakkında mukaddima vuku' bulan inha üzerine keyfiyetin isti'lâmiyle icray-ı icabî husuna dâir evkaf-ı hümâyûn nezâret-i celilesinin takriri manzur-ı âli-i padişâhî buyurulmak için arz ü takdim kılındı. Malından müsteban olduğu vechile bedestan-ı mezkûr hakkında olan mütalea bir az vakta muhtaç ve câmi-i şerif-i mezkûrun bu sene ta'mirine bakılmadığı halde ilerüde f'marı mesârif-i külliyyeye mütevakıf olacağı irâde-i kayd-ı ihticâc olmakla bedestan keyfiyeti başkaca mütalea olunmak üzere evvel bievvel câmi-i şerif-i mezkûrun mahallinde münakaşası bilicrâ şerait ve konturatoya rabt ile mesârifî dahi orada evkaf hasılatından ifa kılınmak ve hitamında mesârifî mübeyyin defteri tanzim ve irsâl olunmak üzere câmi-i şerif-i mezkûrun heman şimdiden icrây-ı ta'miri hakkında her ne vechile irâde-i seniye-i cenâb-ı cihanbani müteallik ve şerefsüdur buyurulur ise ana göre hareket olunacağı beyâniyle tezkire-i senâverî terkimine ibtidâr kılındı efendim. 3 R. âhir 1279

70

Kaimmakam paşaya ve İstanbul monlasına hüküm ki, mahrûse-i mezbûrede Hüsrev Kethüda evkafının mütevellisi Mustafa arzihal idüp evkaf-ı mezbûreden Edirne kazası muzafatından Üsküdar nâhiyesine tâbî İsmailce nam karyede vâki vakıf hamam harâbe müşrif olmağla ehl-i karye rikâb-ı hümâyûna arzihal eyledikte ta'miri için ferman-ı hümâyûn sâdir olup mezbûr dahi keşif ve ta'mir ittirüp muhasebesin görmek için hüccet-i şer'îye ile vekili vardıkta vakfın nâzırı ve sair mürtezika hamam-ı mezbûru ta'mir etmiştir deyü muhasebesin göndermeğe mâni olmağla şer'le görülmek için hüküm-i şerif yazılmıştır¹¹.

11 Tarihsiz olarak geçen bu belgede adı geçen (Üsküdar) nahiyesi bugün Bulgaristan'da kalmış bulunmaktadır.